

Η

ΣΥΝΘΕΣΗ

ΤΗΣ

ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ

&

ΣΥΝΘΕΣΗΣ

ΤΗΣ

ΑΝΤΙΛΗΨΗΣ

Η

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΙΙΙ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ - ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Η σύνθεση της αντίληψης και η αντίληψη της σύνθεσης

Διάλεξη 9ου εξαμήνου

Σπουδάστρια: Χούσου Γεωργία

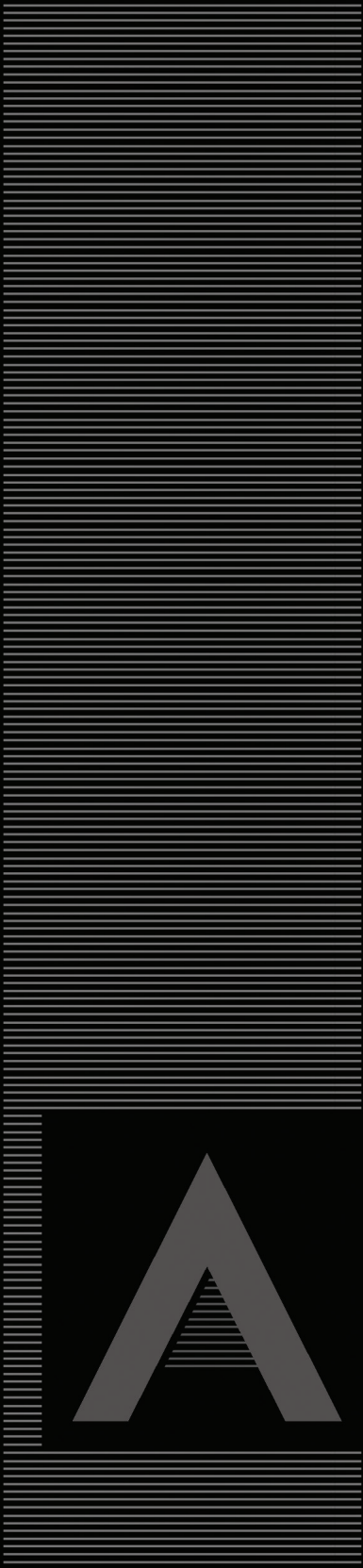
Επιβλέπων Καθηγητής: Μωραΐτης Κων/νος, Καθηγητής Ε.Μ.Π

Ακαδημαϊκό έτος: 2013-2014

Περιεχόμενα

A. Εισαγωγικές παρατηρήσεις	
1.1 Το αντικείμενο της έρευνας	11
1.2 Η αφορμή της έρευνας	13
1.3 Η σκοπιμότητα της έρευνας	15
1.4 Μεθοδολογικές παρατηρήσεις	17
B. Για τη Φαινομενολογία Γενικά	
2.1 Η θεώρηση της Φαινομενολογίας: Η ετυμολογία του όρου	23
2.2 Ιστορική αναδρομή	25
2.2.1 Η Φαινομενολογία στον Edmund Husserl ως άμεση σχέση με τα πράγματα	27
2.2.1 Η Φαινομενολογία στον Martin Heidegger	29
2.3 Η δικαιολόγηση του όρου «Φαινομενολογία της Αντίληψης»	33
2.4 Η κατάργηση του δυϊστικού σχήματος του Ορθολογισμού	35

Γ. Συσχετίζοντας τη Φαινομενολογία και τη Φαινομενολογία της Αντίληψης με την αρχιτεκτονική	
3.1 Ο αρχιτέκτονας είναι «γεννημένος φαινομενολόγος»	41
Δ. Η αντίληψη ως συνθήκη συνολικής συσχέτισης του ανθρώπου με τον κόσμο και την αρχιτεκτονική	
4.1 Η αντίληψη για τον Maurice Merleau-Ponty	47
4.2 Το σώμα ως σημείο αναφοράς στη Φαινομενολογία της Αντίληψης και η σχέση του με την εξωτερική πραγματικότητα	51
4.3 Αλληλεπίδραση χρήστη και χώρου	55
4.3.1 Σχολιάζοντας την μετωπική, λογική οπτική σχέση της αρχιτεκτονικής με τον κόσμο	59
4.4 Η έννοια της κίνησης και του χρόνου κατά τον Martin Heidegger	71
4.5 Προσέγγιση της αρχιτεκτονικής ως συνθήκη κιναισθητική και ως συνθήκη χρονικής ανέλιξης	73
4.5.1 Σχολιάζοντας τη σύγχρονη πραγματικότητα	89
4.6 Συσχέτιση των φαινομενολογικών θεωριών με τη θεωρία του Jean Piaget για την αντίληψη ως δομική διαδικασία	95
Ε. Συμπεράσματα	101
Ζ. Παράρτημα	107
Βιβλιογραφία	

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Phenomenology of perception

Εικ. 1: Χρήστης και δομημένος χώρος
(πηγή: S. Holl, J. Pallasmaa, A. Pérez-Gómez: «Questions of Perception: Phenomenology of Architecture», σελ. 68)

1.1

Το αντικείμενο της έρευνας

Ο δομικά συγκροτημένος χώρος και το ανθρωπογενές περιβάλλον εν γένει, αποτελούν αντικείμενο περιοχών ειδικής έρευνας όπως η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η χωροταξία, οι περιβαλλοντικές επιστήμες -περιοχών οι οποίες απαιτούν αυτόνομη επιστημονική εγκυρότητα. Πέρα όμως από τις ειδικές αυτές προσεγγίσεις, ο αρχιτεκτονικός χώρος και η σχέση μας μαζί του, συγκεντρώνουν, επίσης, τη γενικότερη επιστημονική προσοχή όσο και το συνολικό ενδιαφέρον του κοινωνικού στοχασμού. Ανάμεσα στις επιστήμες του ανθρώπου, η κοινωνιολογία, η κοινωνική ανθρωπολογία¹, η ψυχολογία, μελετούν το δομημένο χώρο με όρους ανθρωποκεντρικούς, ενώ η φιλοσοφία αναγνωρίζει σε αυτόν ένα αντικείμενο σημαντικού ενδιαφέροντος.²

Η εργασία αυτή, από την πλευρά της, θέτει στη βάση της έρευνάς της μία φιλοσοφικής φύσεως προσέγγιση του αρχιτεκτονικού έργου, διερευνώντας συγκεκριμένα τη σχέση της θεωρίας της Φαινομενολογίας και της Αρχιτεκτονικής.

Όπως επεξηγείται στη συνέχεια, η επαφή μας με τη Φαινομενολογία, υποδεικνύει κάτι εξαιρετικά σημαντικό. Επισημαίνει ότι η αρχιτεκτονική δεν αποτελεί μόνο ζήτημα ιστορικής καταγραφής και λογικά συγκροτημένης γνώσης, μήτε απλής φωτογραφικής αναπαράστασης. Αντιθέτως, η αρχιτεκτονική συλλαμβάνεται, βιώνεται και συγκροτείται, καθώς εμείς βρισκόμαστε σε ώσμωση και διάχυση με τον αρχιτεκτονημένο χώρο. Σε αυτήν τη συνθήκη επαφής, θα δούμε πως κεντρική θέση κατέχει η **αντί-**

[1] Ως κλάδος των κοινωνικών επιστημών, η κοινωνική (ή πολιτισμική) ανθρωπολογία ασχολείται με τη διερεύνηση των διαφορετικών μορφών της ανθρώπινης ύπαρξης. Στόχος της είναι η διαπίστωση των γενικών και ειδικών αρχών που διέπουν τις πολιτισμικές διαφορές και ομοιότητες ανάμεσα στις ανθρώπινες κοινωνίες (πολιτισμική ετερότητα). Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, <http://www.aegean.gr/>.

[2] Σ. Κονταράτος: «Η εμπειρία του αρχιτεκτονημένου χώρου και το σωματικό σχήμα», σελ. 3-5.

Εικ. 2: Maurice Merleau-Ponty

(πηγή: http://www.philosophical-investigations.org/Users/PerigGouanvic/Merleau-Ponty_and_the_Post-Modern_Non-Self)

ληψη. Εν προκειμένω, το αντικείμενο της εργασίας οριοθετείται στη διερεύνηση της **διεργασίας της αντίληψης** ως συνθήκης συσχέτισης της ανθρώπινης συμπεριφοράς με τον εξωτερικό κόσμο.

Η σύλληψη αυτής της σχέσης αμεσότητας του ανθρώπου κατά τη διάδρασή του με τον εξωτερικό κόσμο και κατ' επέκταση με τον δομημένο χώρο και την αρχιτεκτονική, εξετάζεται μέσα από μια συγκεκριμένη θεωρητική προσέγγιση. Πρόκειται για τη φαινομενολογική θέση του Maurice Merleau-Ponty, όπως διατυπώνεται στο έργο του, *Η Φαινομενολογία της Αντίληψης*, τίτλο τον οποίο θα διασαφηνίσουμε στη συνέχεια.³

Η εξέταση που ακολουθεί θα μας προσφέρει πιστεύουμε τη δυνατότητα:

- να διερευνήσουμε τους όρους με τους οποίους μπορεί να αποκατασταθεί η θεώρηση της σχέσης του σώματος με τον χώρο και την αρχιτεκτονική, προς χάριν μιας ολιστικής χωρικής εμπειρίας και,
- να συσχετίσουμε τη φαινομενολογική προσέγγιση της αντίληψης, τόσο με τον σχεδιασμό της αρχιτεκτονικής ή της αρχιτεκτονικής του τοπίου όσο και με συγκεκριμένες προσεγγίσεις των εικαστικών τεχνών.

[3] Για τη ζωή και το έργο του Maurice Merleau-Ponty βλ. παράρτημα σελ. 107.

Η εκπόνηση αυτής της εργασίας υποκινήθηκε από μια σειρά προσωπικά ερωτήματα, όπως:

- Πώς ο άνθρωπος έρχεται σε επαφή με τον κόσμο που τον περιβάλλει;
- Ποιά η σχέση της αντίληψης με τη λογική προσέγγιση;
- Ποιός ο ρόλος του σώματος κατά τη χωρική εμπειρία;
- Έχουμε προσεγγίσεις κατά την αρχιτεκτονική διαδικασία της σύνθεσης οι οποίες είναι αποκλειστικά λογικές; Μήπως, έχουμε αποφάσεις οι οποίες συνάπτονται, πρώτιστα, με μια διαδικασία αντίληψης, με αποφάσεις οι οποίες πολλές φορές, όταν «αναδύονται», δεν έχουν ακόμα προηγηθεί για αυτές συγκροτημένα λογικά επιχειρήματα;

Οι προηγούμενες ερωτήσεις, στο σύνολό τους, μπορούν να συνοψιστούν

σχεδιαγραμματικά στο δίπολο «άνθρωπος-κόσμος⁴». Τι σχέσεις αναπτύσσονται μεταξύ των μελών του διπόλου;

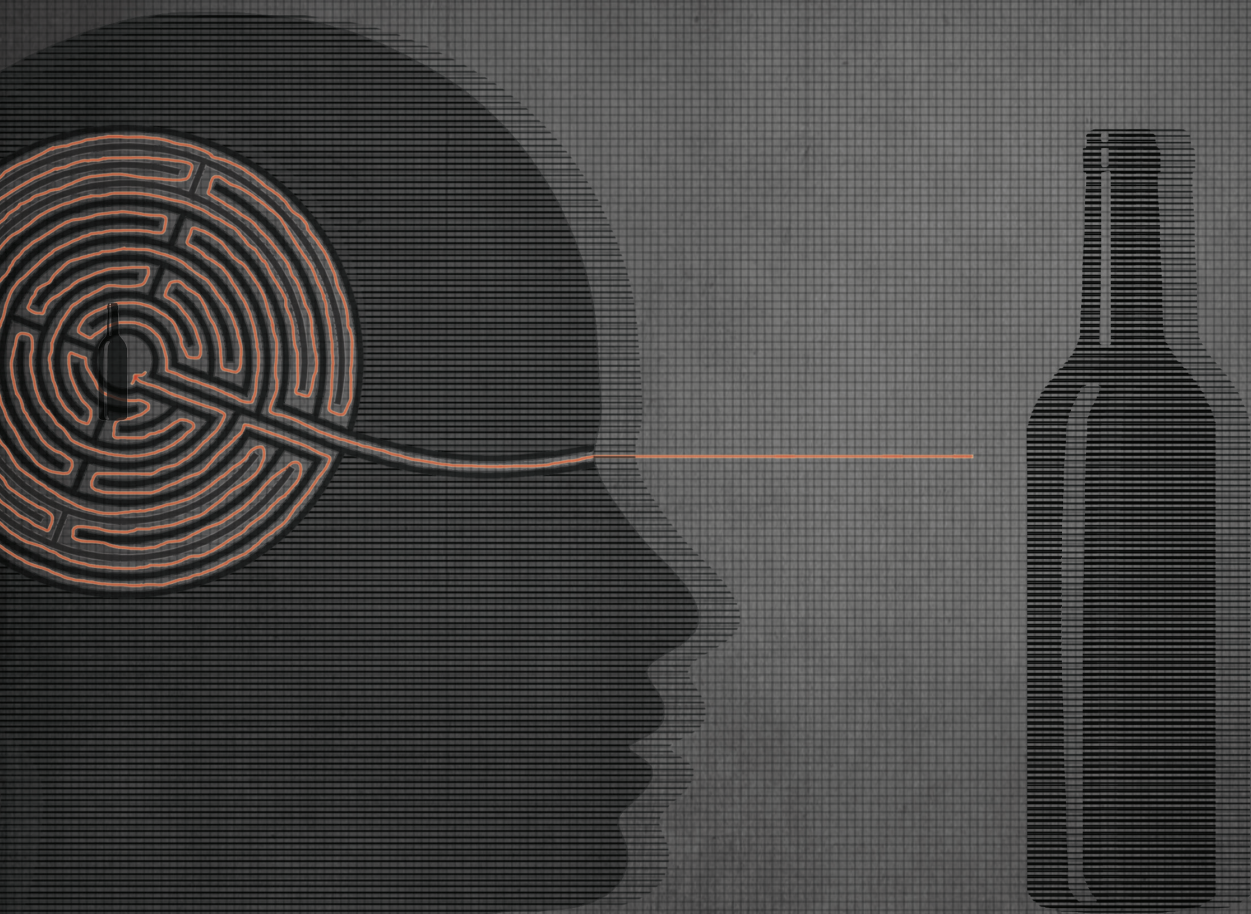
Κεντρικός άξονας πάνω στον οποίο θα κινηθεί αυτή η διερεύνηση είναι η αρχιτεκτονική. Για να μελετήσουμε την αρχιτεκτονική, ωστόσο, μια καθαρά ανθρωποκεντρική εκδήλωση, πρέπει να μελετήσουμε πριν από όλα τον άνθρωπο. Εξάλλου όπως σχολιάζει ο Francis Jeanson «όταν απευθυνόμαστε στον άνθρωπο πρέπει να έχουμε την τιμιότητα να του αφήνουμε τουλάχιστον την δυνατότητα να απαντήσει».⁵ Αυτό επιχειρούμε να κάνουμε μέσα από τη Φαινομενολογία και τη μεθοδολογική πορεία που θα αναλύσουμε παρακάτω. Τι όμως είναι «κόσμος» και τι «άνθρωπος» σύμφωνα με την προηγούμενη επιχειρούμενη προσέγγιση; Ελπίζουμε να το σχολιάσουμε επαρκώς στη συνέχεια.

[4] Ο όρος «κόσμος», κατά την τρέχουσα παραδοχή, αντιστοιχεί στην πραγματικότητα όπως τη συλλαμβάνουμε αναλυτικά, λογικά, επιστημονικά, βιωματικά, συναισθηματικά ακόμα και διαισθητικά.

[5] F. Jeanson: «*La Phénoménologie*», σελ. 113. Αναφορά στο το βιβλίο του Σ. Κονταράτου: «*Η εμπειρία του αρχιτεκτονικμένου χώρου και το σωματικό σχήμα*», σελ. 7.

1.2

Η αφορμή της έρευνας

Εικ. 3: Σχηματική αναπαράσταση της πρόσληψης του εξωτερικού -οπτικού- ερεθίσματος από το αντίστοιχο αισθητήριο όργανο και της επεξεργασίας του από τον ανθρώπινο εγκέφαλο. Σε αυτή την υπολογιστική διαδικασία συνίσταται η αντίληψη για τη Φαινομενολογία; (πηγή: προσωπικό αρχείο)

1.3

Η σκοπιμότητα της έρευνας

Η σκοπιμότητα της έρευνας συνδέεται με την εξέταση ενός ψυχικού μηχανισμού ο οποίος, κατά την τρέχουσα παραδοχή, αναφέρεται στην πρόσληψη των εξωτερικών ερεθισμάτων και στον αισθητηριακό καθορισμό της συμπεριφοράς μας (εικ. 3). Αλλά η σχέση της αντίληψης με τον κόσμο περιορίζεται σε αυτήν την εξωτερική προφάνεια των πραγμάτων και μόνο;

Η ερευνητική αυτή ενασχόληση μας ελπίζουμε θα συμβάλλει στην απόδειξη ότι η σχέση της αντίληψης με τον κόσμο δεν είναι σχέση απλής «επαφής». Αντίθετα, η αντίληψη λειτουργεί ως συνολικός τρόπος συσχετισμού, ο οποίος συσχετίζει τόσο τα αντικείμενα μεταξύ τους όσο και τα αντικείμενα με τα υποκείμενα, ενώ επιπλέον συγκροτεί τις νοητικές διεργασίες που υποβαστάζουν τα υποκείμενα αυτά καθ'εαυτά. Η προηγούμενη διαπίστωση, σύμφωνα με την οποία η αντίληψη για τον κόσμο, για την υλική πραγματικότητα, την κοινωνία και τον εαυτό μας προκύπτει εν πολλοίς από

τους πολλαπλούς άμεσους συσχετισμούς, μεταξύ όλων αυτών των αναφορών και αυτών μαζί μας, καθώς έτσι, εμείς και όλα τα προηγούμενα, συγκροτούμε ένα ενιαίο αντιληπτικό πεδίο, αποτελεί τον δεύτερο λόγο που εξηγεί την σκοπιμότητα αυτής της έρευνας.

Ο τρίτος λόγος συνδέεται, εν τέλει, με την προσπάθεια να διευρύνουμε τη γενική θεωρητική προσέγγιση που θα αναπτύξουμε στη συνέχεια, και να εξετάσουμε πως θα μπορούσε να έχει εφαρμογή στη θεώρηση της αρχιτεκτονικής. Να αποδείξουμε ότι η αρχιτεκτονική αποτελεί πολυαισθητηριακή εμπειρία η οποία, πέρα από την νοητική διεργασία λογικών συσχετισμών, συγκροτείται και ολοκληρώνεται μέσω της άμεσης συμμετοχής στο περιβάλλον μας. Η άμεση, εμπειρική προσέγγιση του χώρου συνιστά τόσο την αφετηρία, όσο και την ολοκλήρωση της αρχιτεκτονικής και ταυτόχρονα παράγει το υπόβαθρο για την ανάπτυξη των πολυπλοκότερων νοητικών διεργασιών,

συγκροτώντας για παράδειγμα τη λογική αμοιβαιότητα και τη λογική αντιστρεψιμότητα των διατυπούμενων σχέσεων.⁶ Η διαδικασία αυτή δεν είναι μια διαδικασία εξ αποστάσεως μόνο, ούτε, κατά την αντίστροφη έννοια μια διαδικασία απτικής, επαφής με τρόπο στατικό. Είναι στην ευρύτητά της μια διαδικασία πολλαπλών προσεγγίσεων η οποία καθορίζεται από τις συνθήκες της χρονικότητας και της κίνησης. Εν προκειμένω, έχουμε επιλέξει τη μεθοδολογική προσέγγιση της αντίληψης μέσω της Φαινομενολογίας, όχι μόνο επειδή η Φαινομενολογία στηρίζει την θεωρία της στην αμεσότητα των συσχετισμών με τα πράγματα, αλλά γιατί επιπλέον υποστηρίζει μια χρονική προσέγγιση, όπως θα δούμε στα κεφάλαια που ακολουθούν, ιδιαίτερα σημαντική για την κιναισθητική χωρική αντίληψη.

Τονίζεται ιδιαίτερα ότι μια εργασία όπως αυτή δεν έχει πρόθεση να αναλύσει τη φιλοσοφική περιοχή της Φαινομενολογίας γενικά, αλλά να ενισχύσει στοιχειωδώς τη δυνατότητα θεωρητικής σκέψης στο πλαίσιο της αρχιτεκτονικής.

[6] Ο όρος αντιστρεψιμότητα, σύμφωνα με τη θεωρία του Jean Piaget, αναφέρεται στην ιδιότητα της σκέψης να επιστρέφει πίσω, στο σημείο από όπου ξεκίνησε, να ακολουθεί, δηλαδή, πορεία αντίστροφη από εκείνη που ακολουθούσε μέχρι τότε προκειμένου να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα. Ο όρος στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιείται για να δηλώσει με έμφαση την αντιστρεψιμότητα της σχέσης χρήστη-αρχιτεκτονικού χώρου. Με αυτή την έννοια, ο χρήστης, όπως θα δούμε στη συνέχεια, συνιστά τη συνθήκη ύπαρξης του αρχιτεκτονικού χώρου και αντίστροφα. Ο χώρος δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να τον εξερευνήσει ενώ ταυτόχρονα η διάχυσή του σε αυτόν συνιστά τη συνθήκη που τον ορίζει και τον καθορίζει. Σε αυτή τη συνθήκη αλληλεπίδρασης στηρίζεται και η αντιστρεψιμότητα της μεταξύ τους σχέσης. Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.

Μεθοδολογικές παρατηρήσεις

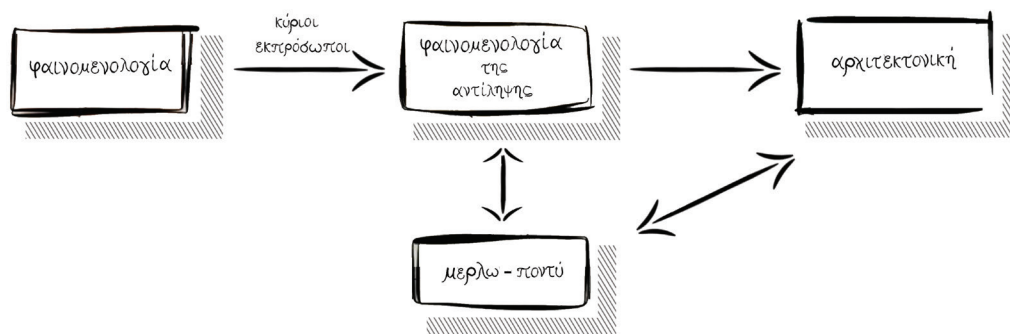
Η «Φαινομενολογία της Αντίληψης», το συγκεκριμένο αυτό βιβλίο του Γάλλου διανοητή Maurice Merleau-Ponty προσφέρεται, όπως είδαμε, ως το ιδανικό θεωρητικό εργαλείο για την εκπλήρωση των σκοπών μας. Δεν θα επεκταθούμε γενικά σε όλο το εύρος των θεωρήσεων που αφορούν στην αντίληψη, παρά μόνο σε περιορισμένες, επιλεκτικές αναφορές. Κεντρικός άξονας της διερεύνησής μας παραμένει αποκλειστικά το έργο του Merleau-Ponty: η προσπάθεια να κατανοήσουμε τις απόψεις του, να αναλύσουμε και να παρουσιάσουμε το θεωρητικό του έργο και σταδιακά να δούμε πως θα μπορούσαν να εφαρμοστούν αυτές οι θεωρητικές προσεγγίσεις στην αρχιτεκτονική, αποκτώντας επιρροή στην άποψή μας για τις διεργασίες των αρχιτεκτονικών συνθετικών αποφάσεων κύρια, και των εικαστικών δευτερευόντως.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, το περιεχόμενο της έρευνας χωρίζεται σε τρεις ευρύτερες ενότητες.

Στην πρώτη ενότητα θα επιχειρήσουμε πολύ συνοπτικά να διευρυνήσουμε την εννοιολογική σημασία του όρου «Φαινομενολογία». Θα αναφερθούμε στοιχειωδώς στην εξέλιξη του φιλοσοφικού αυτού ρεύματος και στους κύριους εκπροσώπους του. Εν τέλει, θα προσπαθήσουμε να δικαιολογήσουμε και να κατανοήσουμε τι σημαίνει ο όρος «Φαινομενολογία της Αντίληψης» και πως η ευρύτερη αυτή φιλοσοφική θεωρία συνδέεται με την αντιληπτική διαδικασία. Στην προσπάθεια αυτή θα μας βοηθήσει η αναφορά μας στις θεμελιώδεις απόψεις των κυριότερων εκφραστών της.

Συνεχίζοντας, θα προσπαθήσουμε να εξηγήσουμε γιατί η Φαινομενολογία και το εν λόγω έργο μπορεί να έχουν ενδιαφέρον και πρακτική αξία για την αρχιτεκτονική.

Στην επόμενη ενότητα, θα προσεγγίσουμε την άποψη του Merleau-Ponty για την αντίληψη. Με αφορμή την θεωρία αυτή θα επεκταθούμε σε συγκεκριμένες

Εικ. 4: Σχεδιαγραμματική αναπαράσταση της μεθοδολογικής πορείας της εργασίας.

κριμένες φιλοσοφικές θέσεις που θεωρούμε εξαιρετικά σημαντικό να πλασιώσουν αυτήν την ερευνητική εργασία, προκειμένου να εκπληρώσουμε τον σκοπό της. Μεθοδολογικά, σε αυτήν την ενότητα δεν θα μελετήσουμε χωριστά τις φιλοσοφικές διατύπώσεις και την αρχιτεκτονική, αλλά θα προσπαθήσουμε μέσω της αλληλοσυσχέτισης των δύο πεδίων να δηλώσουμε με έμφαση την αναγκαιότητα χρήσης εννοιών που μας προσφέρει το πεδίο της Φαινομενολογίας στην αρχιτεκτονική πρακτική, όπως αυτές που αφορούν τη **σύνθεση της αντίληψης**.

Ολοκληρώνοντας τη διερεύνησή μας, ερχόμαστε, εν τέλει, να εκφράσουμε τα συνολικά μας συμπεράσματα, που αφορούν τόσο στο ρόλο της αντίληψης στην καθημερινότητα που βιώνουμε ως χρήστες του αρχιτεκτονικού χώρου όσο και στη σημασία που έχει αυτή η προσέγγιση στη διαδικασία της αρχιτεκτονικής

σύνθεσης, καθώς μπορούμε να αναφερθούμε πλέον στην αντίληψη της σύνθεσης.

Ειδικότερα θέματα εξέτασης θα αποτελέσουν:

- Η θεώρηση του Edmund Husserl για την «επιστροφή στα πράγματα».
- Η θεώρηση του Martin Heidegger για την «προχειρότητα» των αντικειμένων.
- Η θεωρία του Jean Piaget για την οργάνωση της αντίληψης ως δομικής διαδικασίας.⁷

Εικ. 5: Από τη σύνθεση της αντίληψης ...
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

[7] Για τη ζωή και το έργο του Edmund Husserl, του Martin Heidegger, και του Jean Piaget βλ. παράρτημα σελ. 109-113.

Για τη Φαινομενολογία γενικά

FROM THE THINGS THEMSELVES

Pure phenomenology claims to be the science of pure phenomena. This concept of the phenomenon, which was developed under various names as early as the eighteenth century without being clarified, is what we shall have to deal with first of all.⁸

2.1

Η θεώρηση της Φαινομενολογίας: Η ετυμολογία του όρου

Ετυμολογικά ο όρος «φαινομενολογία» προέρχεται από τη σύνθεση των ελληνικών λέξεων «**φαινόμενον**» και «**λόγος**», υποδηλώνοντας με αυτόν τον τρόπο την δραστηριότητα του να αποδίδεις λόγο για ποικίλα φαινόμενα.⁹

Σε αυτό το σημείο κρίνεται επιτακτική η ανάγκη να αποσαφηνίσουμε την πρωταρχική έννοια του όρου «φαινόμενο». Η σημασία που έχει ο όρος για τη φιλοσοφία απέχει από την σημασιολογική του χρήση στην καθομιλουμένη, σύμφωνα με την οποία το «φαινόμενο» εμφανίζεται, κατά μια εννοιακή εκδοχή, ως το γεγονός που δεν ανήκει στη συνηθισμένη πορεία πραγμάτων, ως κάτι το εξαιρετικό. Για τον φιλοσοφικό στοχασμό το φαινόμενο δηλώνει αυτό που «φαίνεται», αυτό που «υπόκει-

ται»-προσφέρεται στην εμπειρία μας, δηλώνει δηλαδή εντέλει τον εξωτερικό κόσμο και τους ποικίλους τρόπους με τους οποίους μπορεί να εμφανίζεται σε εμάς.¹⁰ Συνολικά, ο φιλόσοφος ονομάζει φαινόμενο καθετί που γίνεται αντιληπτό με τις αισθήσεις και το αντιθέτει στα «όντα» ή «αληθή», στην απομακρυσμένη εσωτερική αλήθεια που αναπτύσσεται πέραν της αισθητηριακής μας πρόσληψης.¹¹

Επιστρέφουμε λοιπόν εκεί από όπου αρχίσαμε. Φαινομενολογία είναι ο κλάδος της φιλοσοφίας που μελετά τη σχέση μας με τα φαινόμενα, η οποία συγκροτεί εν τέλει τη συνολική εμπειρία μας για τον κόσμο, ολιστικά και σε βάθος. Τι σημαίνει ολιστικά και σε βάθος θα το δούμε σε επόμενο κεφάλαιο.

[8] Εναρκτήρια διάλεξη του Edmond Husserl στο Freiburg, 1917.

https://bearspace.baylor.edu/Scott_Moore/www/essays/Husserl.html.

[9] R. Sokolowski: «Εισαγωγή στη Φαινομενολογία», σελ. 6.

[10] π.χ. Με τον όρο «φαινόμενα» εννοούμε, τις εικόνες στην αντίθεσή τους προς τα απλά αντικείμενα, τα γεγονότα που ενθυμούμαστε στην αντίθεσή τους προς τα γεγονότα που προλαμβάνουμε. Ό.π., σελ. 7.

[11] Κ. Καπόπουλος: «Φιλοσοφικό Κοινωνιολογικό Λεξικό», σελ. 180.

Εικ. 6: Edmund Husserl

(πηγή: <http://dic.academic.ru/pictures/wiki/files/69/EdmundHusserl.jpg>)

2.2 Ιστορική αναδρομή

Η Φαινομενολογία έχει τις ρίζες ¹² της στη φιλοσοφική παράδοση που αναπτύχθηκε από τον γερμανοεβραϊκής καταγωγής φιλόσοφο Έντμουντ Χούσσερλ (Edmund Husserl, 1859-1938). Το έργο του, *Λογικές Έρευνες*, θεωρείται η αρχική δήλωση της κίνησης. Το βιβλίο εμφανίστηκε σε δύο μέρη -το 1900 και το 1901- και έτσι η Φαινομενολογία ξεκίνησε με την χαραυγή του νέου αιώνα. Καθώς έχουμε πλέον διανύσει αυτήν τη χρονική περίοδο, μπορούμε να ρίξουμε το βλέμμα μας πίσω, στα εκατό και περισσότερα χρόνια ιστορίας του κινήματος. Ο Martin Heidegger (1889-1976), μαθητής, συνάδελφος και αργότερα αντίπαλος του Husserl υπήρξε η σημαντικότερη μορφή της Γερμανικής Φαινομενολογίας. Το κίνημα

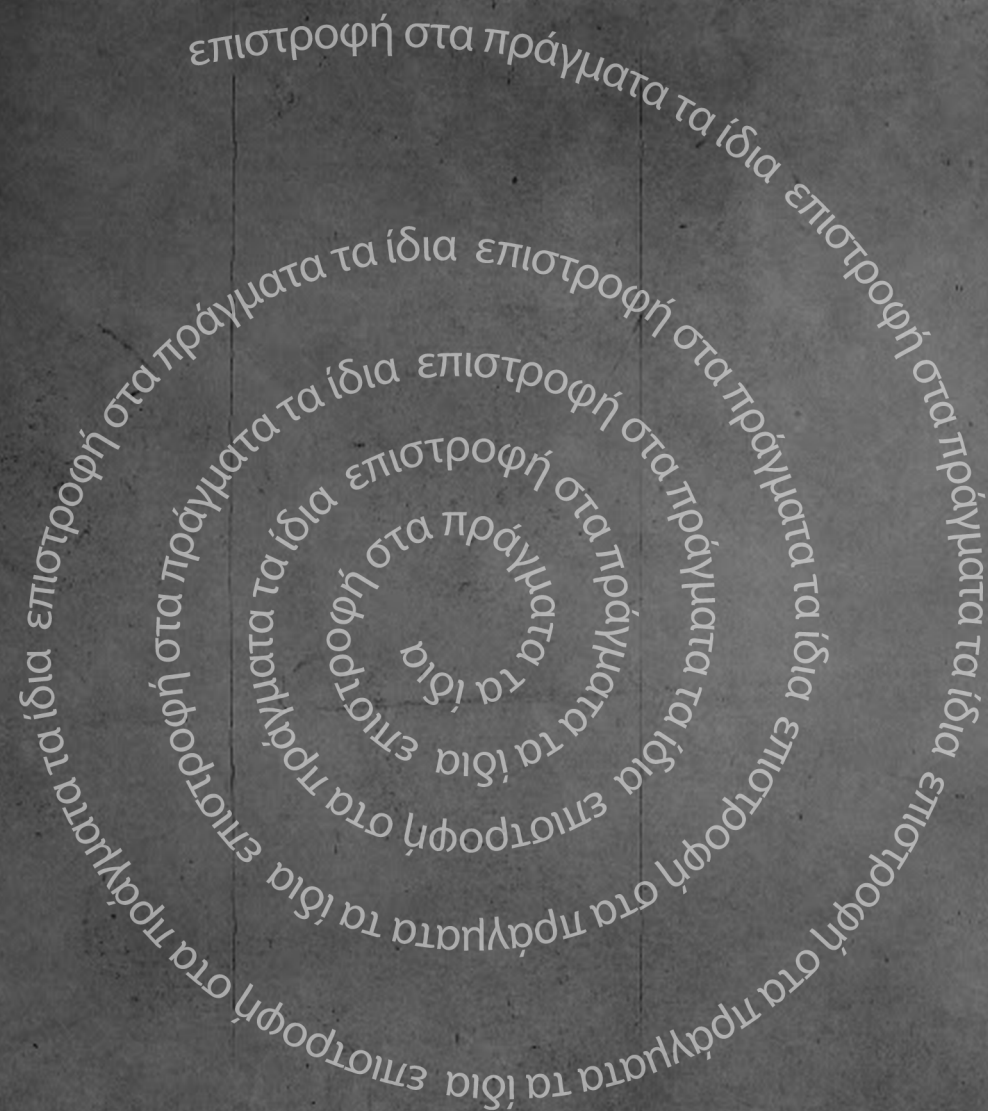
άνθισε επίσης στη Γαλλία, όπου αντιπροσωπεύεται από συγγραφείς όπως ο Maurice Merleau-Ponty (1907-1960). Σημαντική ανάπτυξη του κινήματος σημειώθηκε στην προεπαναστατική Ρωσία και στο Βέλγιο, την Ισπανία, την Ιταλία, την Πολωνία, την Αγγλία και τις Ηνωμένες Πολιτείες.¹³

Αξίζει να αναφέρουμε πως προτού κατασταλάξει το περιεχόμενο του όρου στο φιλοσοφικό ρεύμα που θεμελίωσε ο Edmund Husserl, ο όρος «φαινομενολογία» είχε χρησιμοποιηθεί από παλαιότερους φιλοσόφους και επιστήμονες με διαφορετικό περιεχόμενο.¹⁴ Δεν θα αναφερθούμε ωστόσο στις προσεγγίσεις αυτές γιατί κάτι τέτοιο ξεφεύγει από τα όρια μελέτης της συγκεκριμένης εργασίας.

[12] Η ταχεία εξέλιξη των εμπειρικών επιστημών στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οδήγησε σε μια φιλοσοφική κριτική στάση απέναντί τους. Οι φιλόσοφοι θεώρησαν καθήκον τους να υπενθυμίσουν στους εμπειριστές ότι οι επιστήμες θεμελιώνονται στον «εν ζωή κόσμο», τον οποίο οι εμπειριστές έτειναν να θεωρούν δεδομένο, λειτουργώντας, έτσι, ανεξάρτητα από την ύπαρξη του ατόμου. Υπό αυτές τις συνθήκες γεννήθηκε το φιλοσοφικό ρεύμα της Φαινομενολογίας με σκοπό την αναζήτηση της επιστημολογικής αλήθειας. M. Viljoen: «*The body as inhabitant of built space: the contribution of M. Merleau-Ponty and Don Ihde*» σελ. 15.

[13] R. Sokolowski: «*Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*», σελ. xv.

[14] Βλ. παράρτημα σελ. 115.

Εικ. 7: «Επιστροφή στα πράγματα τα ίδια», Edmund Husserl
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

2.2.1

Η Φαινομενολογία στον Edmund Husserl ως άμεση σχέση με τα πράγματα

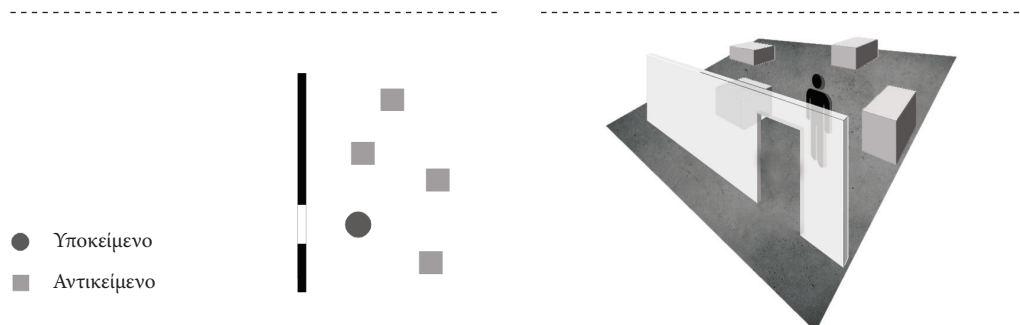
“

Πρόκειται να περιγράψουμε, κι όχι να εξηγήσουμε ή να αναλύσουμε. Το έναρκτήριο τουτο πρόσταγμα πού ο Χούσσερλ έδινε στην άρχαία φαινομενολογία νά είναι μιά «περιγραφική ψυχολογία» καί νά επιστρέψει «στα πράγματα τά ίδια» είναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα ἄρνηση τῆς ἐπιστήμης. [...] Τό νά επιστρέφουμε στά πράγματα τά ίδια πάει νά πεί νά επιστρέφουμε σ' αὐτόν τόν πρὶν ἀπό τή γνώση κόσμου γιά τόν ὅποιο πάντα μιλάει ἡ γνώση καί ὡς πρὸς τόν ὅποιο κάθε ἐπιστημονικός προσδιορισμός εἶναι ἀφηρημένος, ἐνδεικτικός καί ἐξαρτώμενος, ὅπως ἡ γεωγραφία ὡς πρὸς τό τοπίο, ὅπου στήν ἀρχή ἔχουμε μάθει τί εἶν' ἓνα δάσος, ἓνα λιβάδι κι ἓνας ποταμός.¹⁵

Η ρητή αυτή πρόσκληση του Husserl, να επιστρέψουμε **στα πράγματα τα ίδια**, αποτελεί θεμελιώδη αρχή της Φαινομενολογίας, η οποία φέρνει την τελευταία αντιμέτωπη με τις επιστημονικές μεθόδους προσέγγισης της αλήθειας του κόσμου. Το δηλώνει εξάλλου και η ετυμολογία του όρου, που αναλύσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο: το αντικείμενό της περιορίζεται στην μελέτη των φαινομένων, και όχι των αντικειμέ-

νων. Αυτά είναι αντικείμενο μελέτης των επί μέρους επιστημών. Η Φαινομενολογία, ωστόσο, δεν ανήκει στις επιστήμες. Η βασική τους διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι οι επιστήμες προσπαθούν να εξηγήσουν το «γιατί» συμβαίνει η εμπειρία όπως συμβαίνει, σε αντίθεση με την Φαινομενολογία για την οποία αυτό που έχει σημασία είναι η καθαρή προφάνεια των βιωματικών μας εμπειριών, απαλλαγμένη από προκαταλήψεις και

[15] M. Merleau-Ponty: «Προοίμιο στη φαινομενολογία της αντίληψης», σελ. 20-21.

Εικ. 8: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της θεωρίας του Edmund Husserl σε κάτοψη και προοπτικό

Αυτό που έχει σημασία για τον άνθρωπο είναι να διεκδικεί την επιστροφή του στα ίδια τα πράγματα. Για το λόγο αυτό το υποκείμενο φαίνεται να έχει υπερβεί το ενδιάμεσο όριο που -όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο- δηλώνει τη διάκριση πνευματικής και υλικής κατάστασης, και βρίσκεται σε αμεσότητα με Τον κόσμο. (πηγή: προσωπικό αρχείο)

αγκυλώσεις προειλημμένων επιστημονικών καθηλώσεων.

«Δεν πρέπει να απομακρυνθούμε από ένα κομμάτι κερί για να φτιάξουμε μια φιλοσοφία της εκτατής ουσίας, ούτε για να φτιάξουμε μια φιλοσοφία του διαστήματος. Πρέπει να σταθούμε στο ίδιο το κομμάτι κερί, χωρίς προεικασίες: να το περιγράψουμε όπως ακριβώς μας παρουσιάζεται.»¹⁶

Η Φαινομενολογία, επομένως, όπως την αντιλαμβανόμαστε από τον Husserl ήδη, είναι ο κλάδος εκείνος της φιλοσοφίας ο οποίος θεωρεί ότι η σχέση μας με τα πράγματα είναι σχέση συνολικής υπαρξιακής αμεσότητας και σύναψης

μας με αυτό που περιγράφει ως φαινόμενο, το οποίο, εντέλει, είναι η συνολική εμπειρία του κόσμου. Όπως ρητά δηλώνει και ο Merleau-Ponty η Φαινομενολογία «είναι τό πείραμα μιᾶς ἄμεσης περιγραφῆς τῆς ἐμπειρίας μας ἀτόφιας».¹⁷ Ο τρόπος για να συλλάβουμε τα πράγματα είναι να βρεθούμε σε μία άμεση συσχέτιση μαζί τους, να βυθιστούμε μέσα στα πράγματα σαν να μην υπάρχουν προηγούμενες εγγραφές σ' εμάς, αποστειρωμένοι από προκαταλήψεις κάθε είδους.

Πώς όμως μπορεί να αποκτηθεί αυτή η αμεσότητα;

[16] « [...] έτσι διαγράφεται στο βάθος του φαινομενολογικού στοχασμού μια καίρια στιγμή, μια απάρνηση της επιστήμης. Η άρνηση να προχωρήσω σε μια εξήγηση: γιατί το να εξηγήσω τι είναι το κόκκινο χρώμα του σκιάστρου της λάμπας, είναι ακριβώς να το παραμερίσω ως κόκκινο χρώμα απλωμένο στο σκίαστρο που κάτω απ' αυτό σκέφτομαι το κόκκινο χρώμα. Είναι να το θεωρήσω δοσμένο κραδασμό συχνότητας, δοσμένη ένταση, είναι να βάλω στη θέση του κάποιο πράγμα-αντικείμενο για τον φυσικό, αλλά καθόλου πια, για μένα, το πράγμα αυτό καθ' εαυτό». J.F Lyotard: «Φαινομενολογία», σελ.6.

[17] M. Merleau-Ponty: «Προοίμιο στη φαινομενολογία της αντίληψης», σελ. 18.

2.2.2

Η Φαινομενολογία στον Martin Heidegger

Στα πλαίσια μελέτης αυτής της προσέγγισης για την Φαινομενολογία κρίνεται απαραίτητο να εισέλθουμε στο πεδίο μιας άλλης μεγάλης δεξαμενής σκέψης, του Γερμανού φιλοσόφου του 20ου αιώνα, Martin Heidegger. Η αμεσότητα την οποία επικαλείται ο δάσκαλός του, Husserl, για να

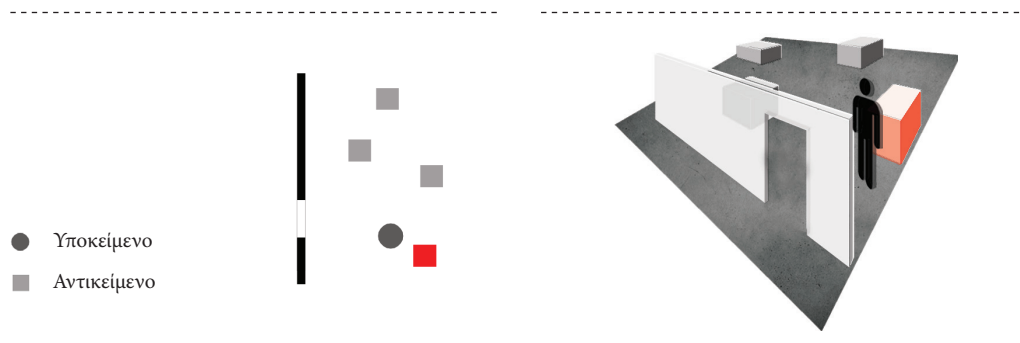
αποδώσουμε σημασίες στα πράγματα, δηλώνεται από τον Heidegger με τον όρο **προχειρότητα**. Αλλά τι σημαίνει προχειρότητα των αντικειμένων;

Η απάντηση βρίσκεται στο παρακάτω απόσπασμα από το βιβλίο του M. Heidegger, *Είναι και Χρόνος*:

“

[...] όσο λιγότερο χαζεύεις το σφυρί σαν πράγμα, κι όσο περισσότερο το αδράχνεις και το χρησιμοποιείς, τόσο πιο αρχέγονη γίνεται η σχέση σου προς αυτό, και τόσο πιο ανεπικάλυπτα το συναντάς ως αυτό που είναι -ως όργανο. Η ίδια η σφυρηλάτηση ανακαλύπτει την ιδιότυπη «χειριστικότητα» (Handlichkeit) του σφυριού. Το είδος του Είναι των οργάνων -είδος με το οποίο αποκαλύπτονται αφ'εαυτών τους- θα το ονομάσουμε προχειρότητα (Zuhandenheit). Μόνον επειδή το όργανο είναι καθ' εαυτό τέτοιο, είναι δηλαδή πρόχειρο, και δεν παρευρίσκεται απλώς, μπορεί κάποιος να το χειριστεί και να το χρησιμοποιήσει. Με όση οξύτητα κι αν απλώς ατενίζουμε την όποια «όψη» και τις ιδιότητες των πραγμάτων, δεν θα μπορέσουμε να ανακαλύψουμε την προχειρότητά τους. Αν ατενίζουμε τα πράγματα απλώς «θεωρητικά» στερούμαστε την κατανόηση της προχειρότητας.¹⁸

[18] M. Heidegger: «Είναι και Χρόνος», σελ. 125-126 (15:69).

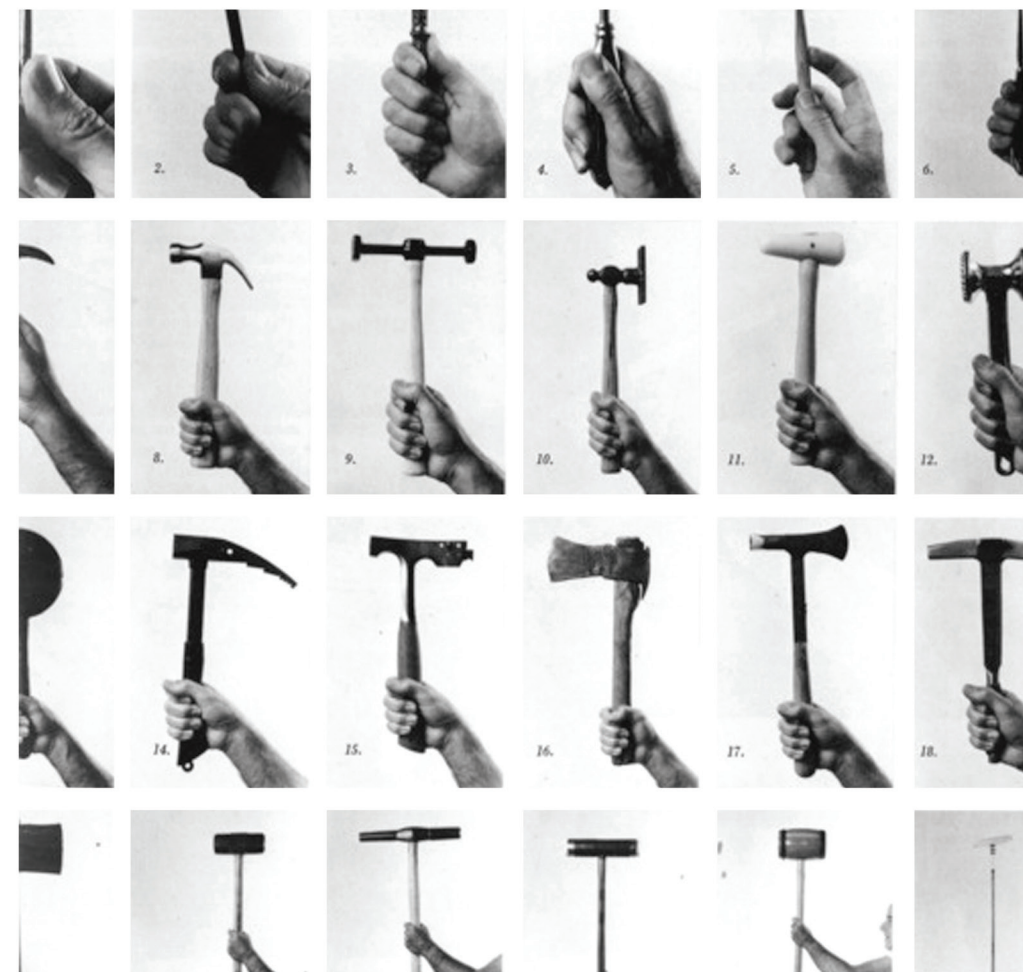
Εικ. 9: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της θεωρίας του Martin Heidegger σε κάτοψη και προοπτικό
 Το αντικείμενο νοηματοδοτείται μέσα από την επαφή του με το υποκείμενο. Με την έννοια αυτή, το αντικείμενο που βρίσκεται εγγύτερα στον άνθρωπο αναπαρίσταται με διαφορετικό χρώμα, σε μια προσπάθεια σχεδιαγραμματικής απόδοσης της σημασίας που αποκτά έναντι των υπόλοιπων αντικειμένων.
 (πηγή: προσωπικό αρχείο)

Προχειρότητα, επομένως, δεν είναι η συνθήκη κατά την οποία τα πράγματα είναι απλοϊκά ή κακοφτιαγμένα, αλλά η συνθήκη μέσω της οποίας τα πράγματα έρχονται σε επαφή μαζί μας γιατί βρίσκονται μπροστά στα χέρια μας, μπροστά στη σωματικότητα μας, «προ των χειρών μας».¹⁹

Η επαφή μας με τα πράγματα, συνοπτικά, κατά τον Heidegger, είναι τόσο σημαντικότερη όσο αυτά βρίσκονται μπρο-

στά στα χέρια μας. Τα πράγματα, επομένως, δεν είναι σημαντικά για εμάς όταν απομακρύνονται στην νοητική σφαίρα. Η προχειρότητα των αντικειμένων είναι αυτή που οργανώνει την άμεση σχέση μας με αυτά. Εμείς αποκτούμε την αίσθηση της σημασίας τους και εγκαθιστούμε τον εαυτό μας μέσα σε αυτά επειδή ακριβώς είμαστε σε μία αμεσότητα σχέσης μαζί τους, η οποία είναι ταυτόχρονα σωματική και νοητική.

[19] Προχειρότητα: ετυμολογικά ο όρος προέρχεται από τη σύνθεση των λέξεων «προ» και «χειρ» και δηλώνει τη συνθήκη της άμεσης επαφής του αντικειμένου με το σώμα μας. Το να βρίσκεται το αντικείμενο μπροστά στα χέρια μας, προ των χειρών, προ του σώματός μας. Καθώς το αρπάζουμε εμείς με το σώμα μας, ταυτόχρονα το κατανοούμε και βέβαια ταυτόχρονα επι-δρούμε, δρούμε πάνω του.
 Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.

Εικ. 10: «Κρατώντας σφυριά ανά τον κόσμο»: απόσπασμα από την έκθεση «Man Transforms», Hans Hollein, Cooper-Hewitt Museum, (1976), (πηγή: <http://thinkingaboutobjects.tumblr.com/post/19973455929/thinking-about-tools>)

B i b l i o t h è q u e
des
I D É E S

**Phénoménologie
de la
perception**

par

M. MERLEAU-PONTY

PARIS **nrf** 1945

5, rue Sebastien-Bottin

Librairie Gallimard

Εικ. 11: Η ενδέκατη έκδοση του βιβλίου «Φαινομενολογία της Αντίληψης»
(πηγή: <http://www.antiqubook.com/books/bookinfo.phtml?nr=1327836311&l=en&seller=>)

2.3

Η δικαιολόγηση του όρου «Φαινομενολογία της Αντίληψης»

Γιατί όμως είναι σημαντική για τη διερεύνησή μας η έννοια «προχειρότητα» όπως την εισάγει ο Γερμανός φιλόσοφος Martin Heidegger;

Γιατί εάν αυτό που είναι σημαντικό στη σχέση μας με τα πράγματα, πριν από όλα, είναι η άμεση σχέση μαζί τους, τότε η αμεσότερη συνθήκη επαφής δεν είναι η λογική οργάνωση και η λογική επεξεργασία των πραγμάτων. Αμεσότερη σχέση είναι αυτή που προσφέρεται από την αντίληψη. Δηλαδή η σχέση μας με τον κόσμο, η άμεση σχέση μας με τον κόσμο εδραιώνεται πάνω στην αντίληψη. Η αντίληψη είναι κυρίαρχη στη σχέση μας με τα πράγματα γιατί αυτή είναι η πρώτη συνθήκη επαφής, μέσω της οποίας επενδύουμε αυτά με σημασίες.²¹

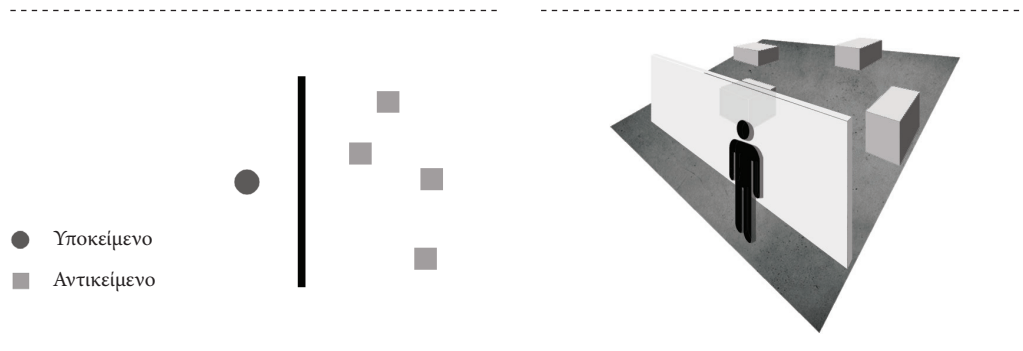
Αυτή είναι και η βασική κεντρική ιδέα που συνάπτει τον όρο Φαινομενολογία συνολικά, ως φιλοσοφικό εφεύρημα,

με τη συγκεκριμένη περιγραφή του έργου του Maurice Merleau-Ponty «*Η Φαινομενολογία της Αντίληψης*». Καθώς, δηλαδή, η σχέση μας με τα πράγματα είναι μια σχέση αμεσότητας η οποία καθορίζει όλες τις άλλες πολυπλοκότερες σχέσεις μαζί τους, η σημαντικότερη ψυχική διεργασία στην οποία πρέπει να στηριχτούμε είναι η σχέση που πρώτη καθορίζει αυτή την αμεσότητα, αυτή που της επιτρέπει να υπάρξει, δηλαδή η αντίληψη.

Έτσι η Φαινομενολογία της Αντίληψης εκδόθηκε το 1945 και αποτελεί το δεύτερο έργο του Merleau-Ponty. Όπως ο ίδιος το είχε προσδιορίσει, η δική του φιλοσοφία ήταν μια απάντηση στην πρόκληση που δημιούργησε η κρίση στα θεμέλια της δυτικής σκέψης, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.²¹

[20] Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.

[21] M. Merleau-Ponty: «*Σημεία*», σελ.402.

Εικ. 13: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της θεωρίας του Ορθολογισμού σε κάτοψη και προοπτικό
Το ενδιάμεσο επίπεδο δηλώνει την διάκριση πνευματικής και υλικής κατάστασης. Στην περίπτωση της Φαινομενολογίας το εν λόγω διάφραγμα έχει καταργηθεί και το υποκείμενο βρίσκεται «μέσα στα πράγματα», σε αμεσότητα με τον κόσμο -εδώθε του κόσμου κατά τον Merleau-Ponty. (πηγή: προσωπικό αρχείο).

Ο Ορθολογισμός, πρέπει να αναφέρουμε, αποτελεί τη φιλοσοφική εκείνη προσέγγιση που πρεσβεύει ότι ο «νους» είναι η πηγή και το κριτήριο της έγκυρης γνώσης και ότι ο άνθρωπος μπορεί να οδηγηθεί στην αλήθεια για τον κόσμο μόνο μέσω της συγκροτημένης λογικής σκέψης, με τον Λόγο-Raison και όχι με την εν πολλοίς παραπλανητική αίσθηση.²⁴ Συγκεκριμένα θεωρεί ότι υπάρχει μια «εσωτερική» νοητική διαδικασία, το σκεπτόμενο ον, και μια «εξωτερική» πραγματικότητα, η πραγματικότητα της εξωτερικής έκτασης. Καθώς ερχόμαστε σε επαφή με τα πράγματα, τα ερεθίσματα καταφθάνουν σε κάποιο σημείο του εγκε-

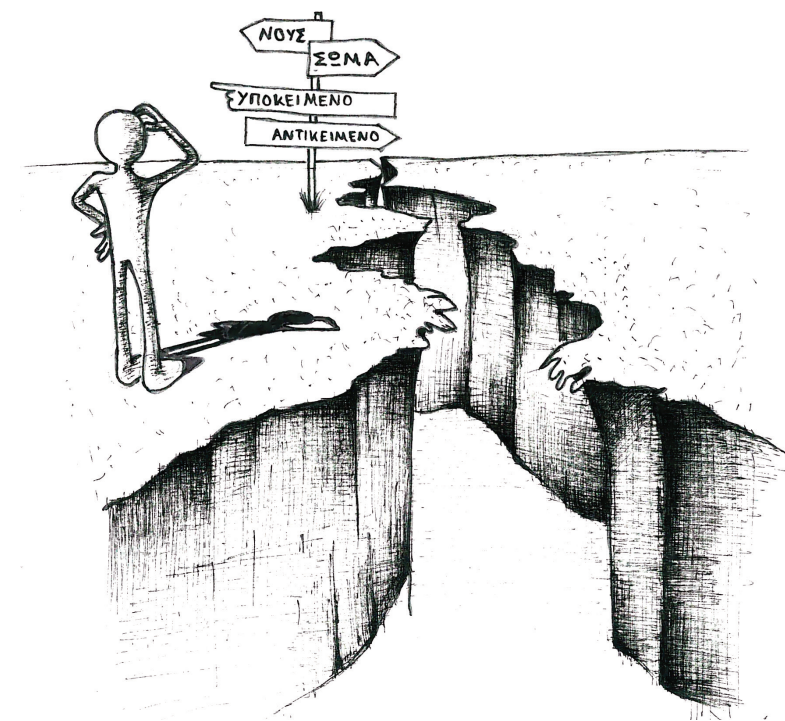
φάλου μας και συναντούν τη νόηση. Αυτό το σημείο του εγκεφάλου ήταν το «κονάριο», ο αδένας που τον ονομάζουμε επίφυση (εικ. 12). Ο Καρτέσιος, κύριος θεμελιωτής του Ορθολογισμού στη νεότερη φιλοσοφία, διατύπωσε έτσι ρητά την απόλυτη διάκριση μεταξύ πνευματικής και υλικής κατάστασης χωρίζοντας τον κόσμο στο σκεπτόμενο ον, το «res cogitans» και στην εξωτερική πραγματικότητα το «res extensas».

Αντί να κινηθούμε παράλληλα με την τοποθέτηση του Καρτέσιου, η οποία καθορίζεται, όπως μόλις σχολιάσαμε, από την δυϊστική αυτή προσέγγιση, στη Φαινομενολογία πρέπει να δεχτούμε την ενό-

[24] Στον αντίποδα της θεωρίας του Ορθολογισμού βρίσκεται ο Εμπειρισμός, η φιλοσοφική εκείνη θεωρία που πρεσβεύει ότι οι αισθήσεις αποτελούν την πηγή και το όργανο της γνώσης και ότι κριτήριο, κατά συνέπεια, της αλήθειας είναι τα δεδομένα της εμπειρίας. Όσον αφορά στον Ορθολογισμό, αυτό δεν σημαίνει ότι απορρίπτονται εντελώς τα δεδομένα της εμπειρίας στα πλαίσια της φιλοσοφίας αυτής. Στην πραγματικότητα, πιστεύει ότι οι αισθήσεις δίνουν μονάχα το υλικό της γνώσης, ενώ στην αλήθεια και την επιστήμη φτάνουμε με όργανο τον ορθό λόγο. Δεν απορρίπτει, λοιπόν, εκ βάθρου την εμπειρία, αλλά της δίνει πολύ μικρότερη γνωσιοθεωρητική αξία απ' ότι ο Εμπειρισμός, όπως εξάλλου το βλέπουμε και στον πρώτο ήδη εκπρόσωπο του Ορθολογισμού στα νεώτερα χρόνια, στον Descartes.
Ν. Αυγελής: «Μαθήματα Φιλοσοφίας, Ορθολογισμός και Εμπειρισμός», σελ.5.

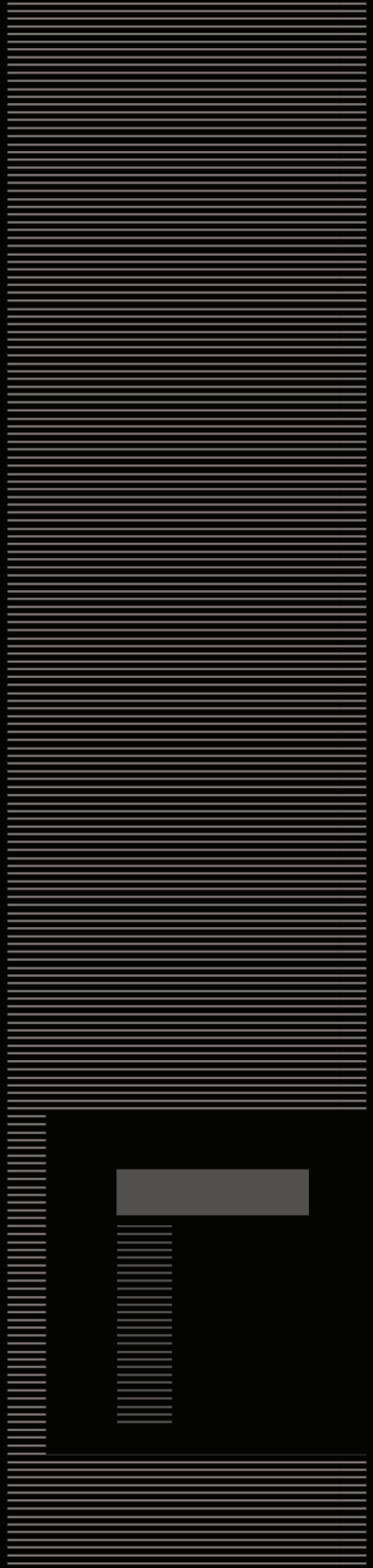
τητα του υποκειμένου με το αντικείμενο, μια διαρκή ώσμωση, η οποία περιγράφεται όπως είπαμε, από την αμεσότητα των σχέσεων και επομένως σε αυτήν την αμεσότητα

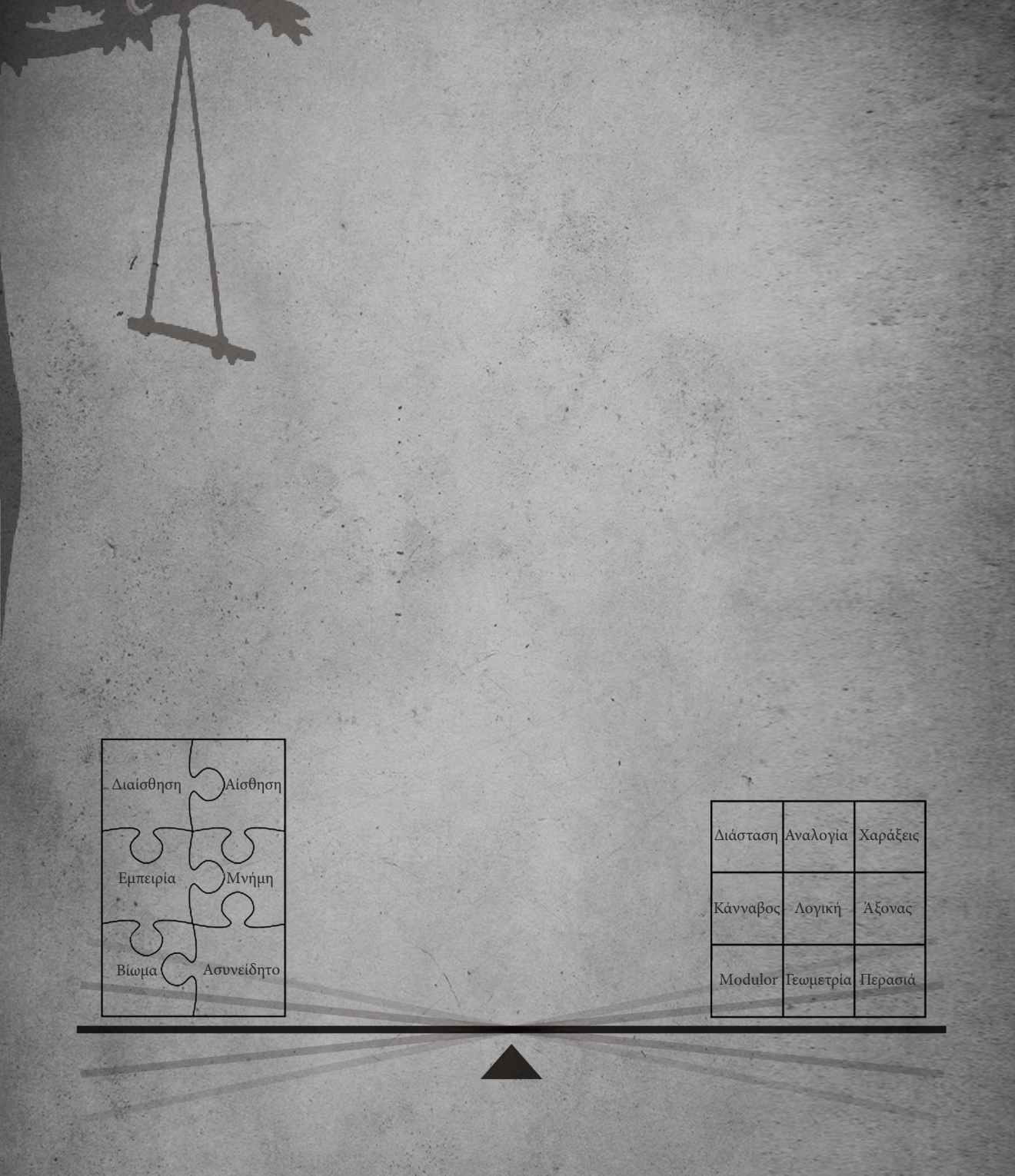
των σχέσεων πρέπει να στηριχτεί σε μεγάλο βαθμό η διερεύνηση της αντίληψης. Αυτήν την αμεσότητα θα προσπαθήσουμε να προσεγγίσουμε στα επόμενα κεφάλαια.

Εικ. 14: Γελοιογραφική αναπαράσταση του δυϊστικού σχήματος του Ορθολογισμού
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

Συσχετίζοντας τη Φαινομενολογία και
τη «Φαινομενολογία της αντίληψης»
με την αρχιτεκτονική.

Εικ. 15: Λογική vs Εμπειρία
Πως σχεδιάζει ο αρχιτέκτονας; (πηγή: προσωπικό αρχείο)

3.1 Ο αρχιτέκτονας είναι «γεννημένος φαινομενολόγος»

Η Φαινομενολογία προσφέρει, όπως είδαμε, το θεωρητικό πλαίσιο για τη διερεύνηση των σχέσεων που αναπτύσσει ο άνθρωπος με τον κόσμο. Κεντρικό άξονα της προσέγγισής της συνιστά η άμεση, βιωματική εμπειρία του υποκειμένου, εις βάρος κάθε λογικά συγκροτημένης θεώρησης του κόσμου από αυτό. Άπτεται, εν προκειμένω, των προσεγγίσεων της πραγματικότητας οι οποίες αντιμετωπίζουν τον κόσμο ολιστικά· δηλαδή, λογικά, συναισθηματικά, βιωματικά, ακόμα και διαισθητικά.

Κατ' αυτόν τον τρόπο, καθίσταται εύλογη η αμοιβαία σχέση που αναπτύσσει η Φαινομενολογία με τις Ανθρωπιστικές επιστήμες και κατ' επέκταση με την αρχιτεκτονική. Στόχος της δεν είναι, σε καμία περίπτωση, να υποκαταστήσει το ρόλο τους, εφόσον η ίδια δεν εμπίπτει στο πεδίο των επιστημών, αλλά να διασαφηνίσει ή ενίστε να επαναπροσδιορίσει το σκοπό τους. Με άλλα λόγια, διαδραματίζει το ρόλο αυ-

τού που «αποκαλύπτει» τις ανθρωπιστικές επιστήμες. *«Εγκαθίσταται στο κέντρο των επιστημών αυτών, στην καρδιά του πραγματικού, φτάνοντας έτσι στην αλήθεια της φιλοσοφίας τους».*²⁵

Μετατοπίζοντας την έμφαση του ενδιαφέροντός μας στην αρχιτεκτονική, εφ' όσον πρόκειται για εκδήλωση εξ' ολοκλήρου ανθρωποκεντρική, ο ευρύτερος στις μέρες μας ισχυρισμός βάσει του οποίου ο αρχιτέκτονας είναι γεννημένος φαινομενολόγος θα μπορούσε να δικαιολογηθεί με δύο λόγους. Αφενός, **το αντικείμενο του αρχιτέκτονα, καθεαυτό, προϋποθέτει και απαιτεί**, όπως αντιλαμβανόμαστε εκ πρώτης όψεως, **την αμεσότητα του ενδιαφέροντός του σε σχέση με τον κόσμο**. Η αμεσότητα αυτής της στάσης -απέναντι στην εξωτερική πραγματικότητα- παραπέμπει, εκ των πραγμάτων, όπως είδαμε, σε μια θεώρηση κατά προσέγγιση φαινομενολογική.²⁶

[25] J.F Lyotard: «Φαινομενολογία», σελ.40.

[26] Κατά προσέγγιση γιατί ο αρχιτέκτονας δεν είναι φιλόσοφος για να ασχολείται με την Φαινομενολογία.

Αφετέρου, ο αρχιτέκτονας υπόκειται σε μία εν δυνάμει φαινομενολογική στάση για έναν επιπρόσθετο λόγο, ο οποίος σχετίζεται με την αδυναμία εξαντλητικής ανάγνωσης, εξαντλητικής λογικής ανάλυσης και, πόσω μάλλον, εξαντλητικής λογικής ανασυγκρότησης των σύμπλοκων δομών τη εξωτερικής πραγματικότητας και των δυναμικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ τους. Με την έννοια αυτή, ο αρχιτέκτονας δεν θα κατορθώσει ποτέ να συλλάβει πλήρως την πολυπλοκότητα των χωρικών θεμάτων, στα οποία καλείται να ανταποκριθεί και να διευθετήσει, προσπαθώντας, αποκλειστικά και μόνο, να τα αναλύσει βασιζόμενος σε λογικά συγκροτούμενες διαδικασίες.²⁷

Ως εκ τούτου, ο ρόλος του αρχιτέκτονα είναι διττός: αρχικά είναι αναγκασμένος να προσεγγίσει βιωματικά τις χωρικές συνθήκες, δηλαδή με τον ίδιο τρόπο με τον οποίο απευθύνεται σε αυτές ο καθημερινός χρήστης βιώνοντας το χώρο, και αφ' ετέρου επίσης βιωματικά, μερικά τουλάχιστον, πρέπει να προσπαθήσει να τις

επιλύσει. Μιλώντας με όρους φαινομενολογικούς, **ο αρχιτέκτονας προκειμένου, επομένως, να ανταποκριθεί στα ζητήματα που θέτει ο χώρος υποχρεώνεται να απευθυνθεί στον κόσμο μέσα από την «προχειρότητα» και την ώσμωση μαζί του προτού προσπαθήσει να τα αναλύσει λογικά.**

Το προνόμιο αυτό, το οποίο παρέχεται στον αρχιτέκτονα εκ φύσεως του επαγγέλματός του, να βασίζεται, δηλαδή, στη βιωματική του εμπειρία, δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι απαλλάσσεται από την υποχρέωσή του να επεξεργάζεται λογικά τα δεδομένα τα οποία συλλαμβάνει μέσω της εμπειρίας του. Αυτό που επισημαίνεται από αυτή την προσέγγιση είναι απλώς, πως το σύνολο της εμπειρίας στην οποία ο αρχιτέκτονας «προσπίπτει» είναι αδύνατο να αναλυθεί λογικά πλήρως. Ως εκ τούτου, πρέπει να εμπλουτιστεί με τη βιωματική του εμπειρία από τα πράγματα.

Καθίσταται κατά αυτό τον τρόπο σαφές πως η Φαινομενολογία αποτελεί μια περιοχή σκέψης που ήταν αυταπόδεικτο ότι θα απασχολούσε και θα κέντριζε το ενδι-

[27] Ανάγοντας την άποψη αυτή σε ευρύτερο πεδίο, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η Φαινομενολογία και η εφαρμογή της στην αρχιτεκτονική υποδεικνύει ένα συνολικότερο φαινόμενο του ανθρώπινου είδους που σχετίζεται με την προσπάθειά του να προσεγγίσει και να ερμηνεύσει την πραγματικότητα που το πλαισιώνει: ότι, δηλαδή, η αποκλειστικά και μόνο αναλυτική, λογική προσέγγιση του κόσμου είναι αδύνατο να είναι ολοκληρωμένη. Για το λόγο αυτό, υποχρεώνεται να αντιμετωπίζει τις σχέσεις του με τον κόσμο βιωματικά, συναισθηματικά ακόμα και διαισθητικά και αυτό είναι μια πραγματικότητα από την οποία η λογική προσέγγιση δεν διαφεύγει.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αδυναμίας εκλογίκευσης του κόσμου αποτελεί η προσέγγιση του Ρομαντισμού. Ο δυτικός άνθρωπος με τον Ρομαντισμό επιστρέφει στη συνολική κατάκτηση του κόσμου όπου αμφισβητώντας την κυριαρχία της λογικής φτάνει να ισχυριστεί ότι το σημαντικότερο είναι η μη λογική συναισθηματική, βιωματική προσέγγιση του κόσμου. Δηλαδή προσεγγίζει τον κόσμο μέσω μιας καλλιτεχνικής προσέγγισης αποδίδοντας με αυτόν τον τρόπο στη βιωματική εμπλοκή του κόσμου τη συνολική βιωματική του απάντησή.

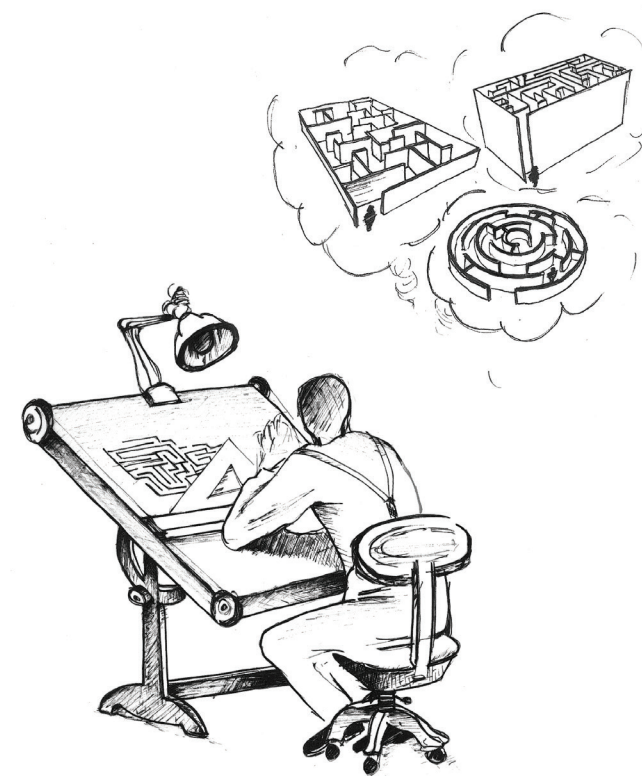
Ολοκληρώνοντας στο σημείο αυτό θα μπορούσαμε να πούμε ότι, έτσι, η Φαινομενολογία δεν είναι μια αποσπασμένη συνθήκη του κόσμου, αλλά ένας από τους τρόπους συνολικής αντιμετώπισής του. *Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.*

αφέρον των αρχιτεκτόνων.²⁸ Ειδικότερα, αυτό συμβαίνει με τη Φαινομενολογία της Αντίληψης, γιατί μέσω αυτής της φιλοσοφικής προσέγγισης αποδεικνύεται κάτι εξαιρετικά σημαντικό για την αρχιτεκτονική: ότι η βιωματική μας σχέση με τον κόσμο και

ο τρόπος με τον οποίο βιώνουμε τη χωρική συνθήκη είναι ένας συνολικός τρόπος συσχέτισης, στο πλαίσιο του οποίου κεντρική θέση κατέχει η αντιληπτική διαδικασία. Διαισθητική, όπως θα δούμε παρακάτω, κατά βάση συναισθητική και κιναισθητική.

Εικ. 16: Ο αρχιτέκτονας είναι «γεννημένος φαινομενολόγος»

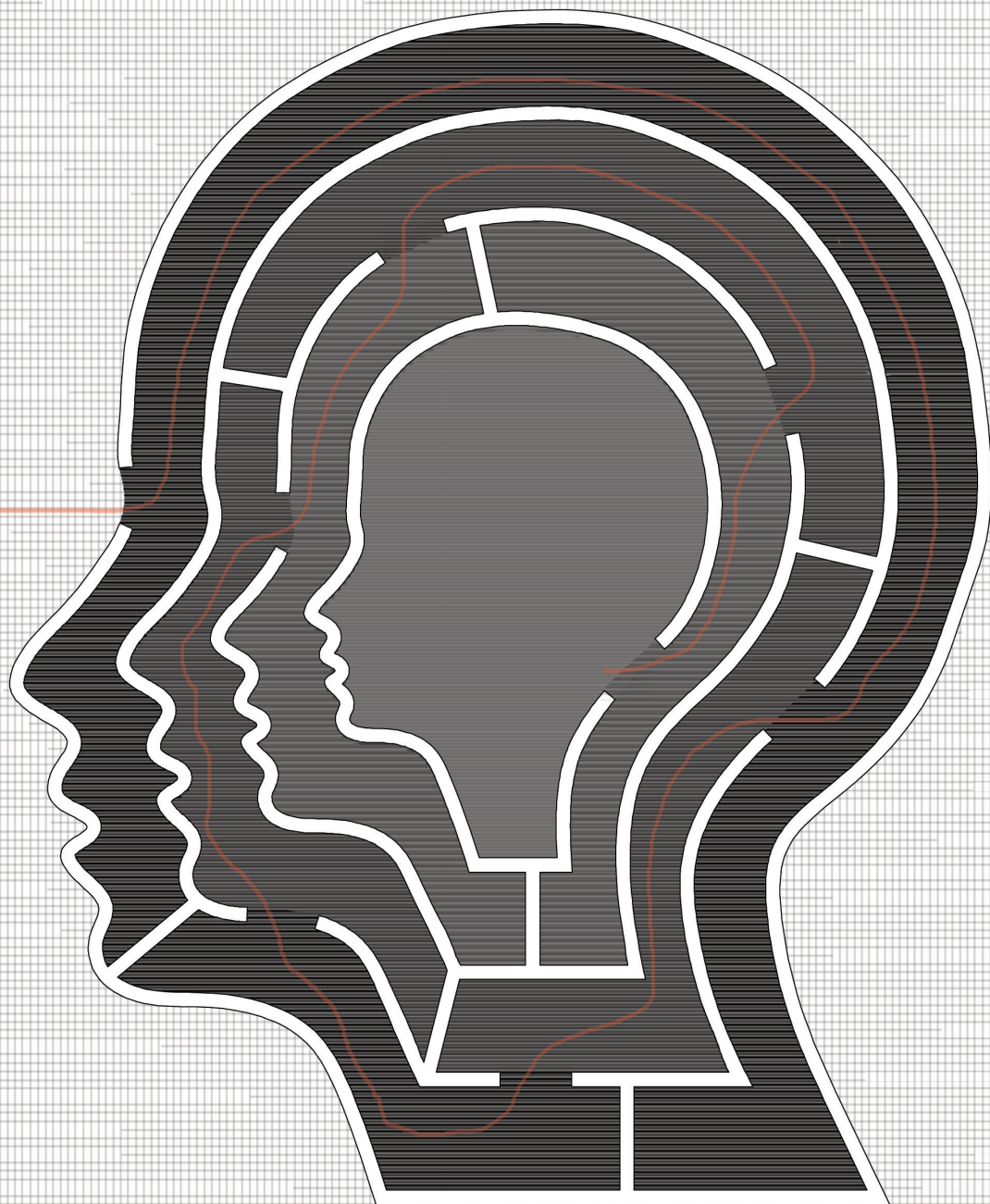
Ο αρχιτέκτονας σχεδιάζει -παράγει χώρο- έχοντας στο νου του ανάλογες χωρικές εμπειρίες. Ο σχεδιασμός ολοκληρώνεται, φυσικά, με τη βοήθεια των απαραίτητων γεωμετρικών οργάνων. (πηγή: προσωπικό αρχείο)

[28] Και αντίστροφα, η αρχιτεκτονική αποτελεί σημαντικό πεδίο μελέτης για τη Φαινομενολογία. Αναπτύσσεται μεταξύ τους μια αμοιβαία σχέση με στόχο την αμφίδρομη ανταλλαγή συλλογισμών.

Η αντίληψη ως συνθήκη
συνολικής συσχέτισης του
ανθρώπου με τον κόσμο και
την αρχιτεκτονική.

Εικ. 17: Σχεδιαγραμματική αναπαράσταση της θεωρίας του Maurice Merleau-Ponty
Εσωτερική και εξωτερική πραγματικότητα βρίσκονται σε διαρκή ώσμωση και αλληλεπίδραση.
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

4.1

Η αντίληψη σύμφωνα με τον Maurice Merleau-Ponty

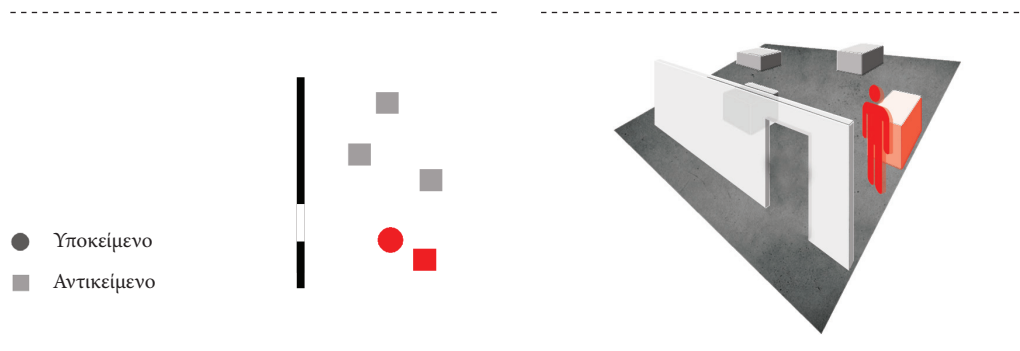
“

Ἡ αντίληψη δέν εἶναι μιά ἐπιστήμη τοῦ κόσμου, δέν εἶναι κἀν μιά πράξη, μιά ἀποφαντική γνωμάτευση, εἶναι τό βάθος ἀπό τό ὁποῖο ξεχωρίζουν ὅλες οἱ πράξεις καί ἡ προϋπόθεσή τους. Ὁ κόσμος δέν εἶναι ἔν' ἀντικείμενο τοῦ ὁποῖου ἔχω ἐνωπιόν μου τόν νόμο σύστασης, εἶναι τό φυσικό περιβάλλον καί τό πεδίο ὧν τῶν σκέψεων καί ὧν τῶν σαφῶν ἀντιλήψεών μου.²⁹

Στο επίκεντρο της «Φαινομενολογίας της Αντίληψης» τοποθετείται η άποψη του Merleau-Ponty για τον θεμελιώδη ρόλο που διαδραματίζει η αντίληψη για την κατανόηση του κόσμου, όπως επίσης και για τη σχέση αλληλεπίδρασης που αναπτύσσουμε με αυτόν. Κατέδειξε ότι δεν πρόκειται απλά για διαδικασία η οποία εκπορεύεται από ένα υποκείμενο, κινούμενη προς έναν περιβάλλοντα κόσμο, όπως υποστήριζε ο Ορθολογισμός. Απεναντίας, βασισμένος στη γενική φαινομενολογική θεώρηση κατά την οποία η σχέση μας με τα πράγματα αποτελεί σχέση αμεσότητας, η οποία καθορίζει όλες τις άλλες πολυπλοκότερες

σχέσεις μαζί τους, ισχυρίστηκε όπως εξετάσαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, πως η σημαντικότερη ψυχική διεργασία στην οποία πρέπει να στηριχτούμε είναι η σχέση που καθορίζει αυτή την αμεσότητα, δηλαδή η αντίληψη. Για τον λόγο αυτό η αντίληψη, για τον Merleau-Ponty, δεν είναι ένα ενδιάμεσο στάδιο ανάμεσα στην υλική πραγματικότητα και στη νόηση. Αντίθετα η «πύλη» για όλες τις νοητικές διεργασίες είναι η συνθήκη της άμεσης επαφής με τα πράγματα, δηλαδή η συνθήκη της αντίληψης. Επομένως, ανάμεσα στην αντίληψη και στη λογική προσέγγιση, υποστηρίζει πως δεν υπάρχουν διαχωρισμένες συνθήκες

[29] M. Merleau-Ponty, «Προοίμιο στη φαινομενολογία της αντίληψης», σελ. 24.

Εικ. 18: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της θεωρίας του M. Merleau-Ponty σε κάτοψη και προοπτικό
Υποκείμενο και αντικείμενο αναπαρίστανται με το ίδιο χρώμα σε μια προσπάθεια σχεδιαγραμματικής απόδοσης της μεταξύ τους αλληλεπίδρασης. (πηγή: προσωπικό αρχείο)

δράσεων. Αντίθετα υπάρχει συνέχεια, διαρκής ανακατάταξη και αλληλοσυσχέτιση.

Η αντίληψη για τον Merleau-Ponty είναι αυτός ο τρόπος της άμεσης επαφής με τον κόσμο, με τη συνολικότητα της εμπειρίας μέσα από την οποία γεννάζεται τόσο η συγκρότησή, η «κατασκευή» της εξωτερικής πραγματικότητας όσο και η συγκρότηση, η «κατασκευή» της υποκειμενικότητάς μας.

Πρόκειται δηλαδή για συνθήκη συνολικής διαπλοκής του υποκειμένου με τον κόσμο, κατά την οποία το υποκείμενο «σχεδόν» καταργείται ως αυτονομημένη

συνθήκη.³⁰ Αρχίζει να καθορίζεται από τις συνθήκες που γύρω του το περιβάλλουν, που εξωτερικά το πολιορκούν, εισβάλλοντας διαρκώς στην εσωτερικότητά του, ενώ εκείνο από τη δική του πλευρά προσπαθεί να τις καθορίσει. Υποκείμενα και αντικείμενα βρίσκονται επομένως σε μια δυναμική σχέση κατά την οποία προσδιορίζονται δι-αρκώς αμοιβαία. Η αντίληψη χαρακτηρίζει, κατά την εκδοχή του Merleau-Ponty, αυτό το σύμπλοκο φαινόμενο, αυτή τη σύμπλοκη συνθήκη ολότητας και ολικής συσχέτισης των πραγμάτων.³¹

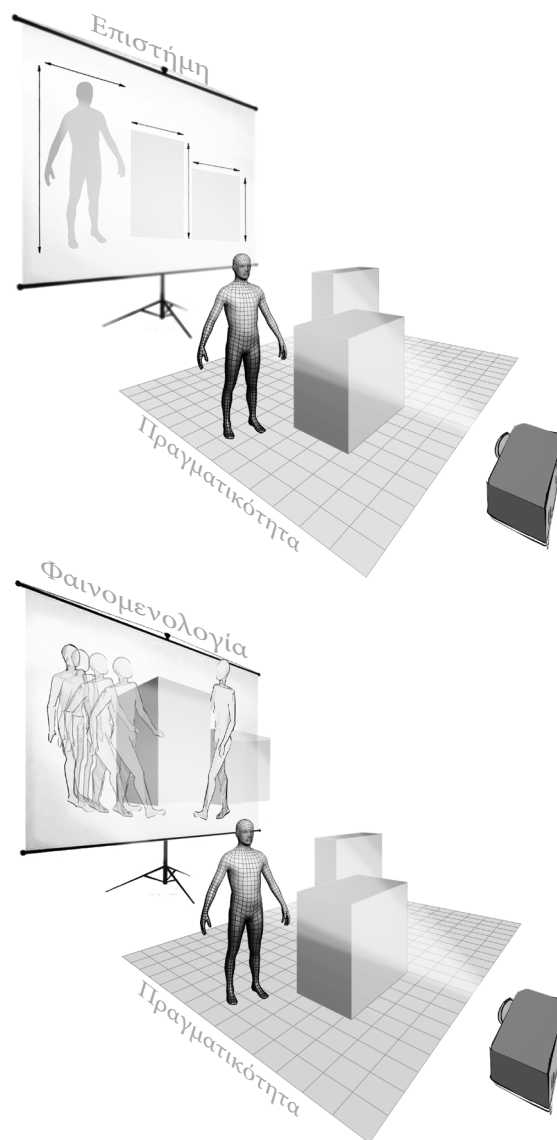
[30] «[...] πραγματεύεται τον κόσμο σαν μια αδιαίρετη ενότητα αξίας ανάμεσα στον Πωλ και στον Πιερ, μέσα στην οποία οι προοπτικές τους συμπίπτουν και η οποία κάνει να επικοινωνούν η «συνείδηση του Πιερ» και η «συνείδηση του Πωλ», γιατί η αντίληψη του κόσμου «από τον Πιερ» δεν είναι έργο του Πιερ, ούτε η αντίληψη του κόσμου «από τον Πωλ» έργο του Πωλ, αλλά στον καθένα τους το έργο προ-προσωπικών συνειδήσεων, η επικοινωνία των οποίων δεν δημιουργεί πρόβλημα, αφού την επιβάλλει αυτός τούτος ο ορισμός της συνείδησης, του νοήματος ή της αλήθειας. Στο μέτρο που είμαι συνείδηση, στο μέτρο δηλαδή που κάτι τι έχει νόημα για μένα, δεν είμαι ούτε εδώ ούτε εκεί μήτε ο Πιερ μήτε ο Πωλ, τίποτε δεν με διακρίνει από μια «άλλη» συνείδηση, αφού είμαστε όλοι άμεσες παρουσίες στον κόσμο και αυτός ο κόσμος είναι εξ' ορισμού μοναδικός, είναι το σύστημα των αληθειών.» M. Merleau-Ponty, «Προοίμιο στη φαινομενολογία της αντίληψης», σελ. 20.

[31] «Ο Μερλώ-Ποντύ δέν έπαψε νά μένει πιστός σέ μιά ιδέα τής αντίληψης ως φανέρωσης κι έξερεύνησης ενός κόσμου νοηματικού μείγματος [...]. Η Φαινομενολογία τής αντίληψης είναι ή έκθεση αυτής άκριβώς τής εμπειρίας.» M. Merleau-Ponty, «Προοίμιο στη φαινομενολογία της αντίληψης», σελ. 7.

is not a science of the world, it is not even an act, a deliberate taking up of a position; it is the background from which all acts stand out, and is presupposed by them. The world is not an object such that I have in my possession the law of its making; it is the natural setting of, and field for, all my thoughts and all my explicit perceptions. Truth does not 'inhabit' only 'the inner man', or more accurately, there is no inner man, man is in the world, and only in the world does he know himself. When I return to myself from an excursion into the realm of dogmatic, common sense or of science, I find, not a source of intrinsic truth, but a subject destined to the world. All of which reveals the true meaning of the famous phenomenological reduction. There is probably no question over which Husserl spent more time—or to which he more often returned, since the 'problematic of reduction' occupies an important place in his unpublished work. For a long time, and even in recent texts, the reduction is presented as the return to a transcendental consciousness before which the world is spread out and completely transparent, quickened through and through by a series of apperceptions which it is the philosopher's task to reconstitute on the basis of their outcome. Thus my sensation of redness is perceived as the manifestation of a certain redness, experienced, this in turn as the manifestation of a red surface, which is the manifestation of a piece of red cardboard, and this finally is the manifestation or essence of a red thing, namely this book. We are to understand, then, that it is the apprehension of a certain hylè, as indicating a phenomenon of a higher degree, of *Einigung*, or active meaning-giving operation which may be said to define consciousness, so that the world is nothing but 'world-as-meaning' and the phenomenological reduction is idealistic, in the sense that there is here a transcendental idealism which treats the world as an indivisible unity of value shared by Peter and Paul in which their perspectives blend. 'Peter's consciousness' and 'Paul's consciousness' are in communication, the perception of the world 'by Peter' is not Peter's doing any more than its perception 'by Paul' is Paul's doing; in each case it is the doing of pre-personal forms of consciousness, whose communication raises no problem, since it is demanded by the very definition of consciousness, meaning or truth. In so far as I am a consciousness, that is, in so far as something has meaning for me, I am neither here nor there, neither Peter nor Paul: I am in no way distinguishable from an 'other' consciousness, since we are immediately in touch with the world and since the world is, by definition, unique, being the system in which all truths cohere. A logically consistent transcendental idealism rids the world of its opacity and its transcendence. The world is precisely that thing of which we form a representation, not as men or as empirical subjects, but in so far as we are all one light and participate in the One without destroying its unity. Analytical reflection knows nothing of the problem of other minds, or of that of the world, because it insists that with the first glimmer of consciousness there appears in me theoretically the power of reaching some universal truth, and that the other person, being equally without thisness, location or body, the Alter and the Ego are one and the same in the true world which is the unifier of minds. There is no difficulty in understanding how I can conceive the Other, because the I and consequently the Other are not conceived as part of the woven stuff of phenomena; they have validity rather than existence. There is nothing hidden

Εικ. 19: Διυποκειμενικότητα και συνειδησιακή αλληλεπίδραση
(πηγή: <http://www.pinterest.com/pin/338966309424236344/>)

behind these faces and gestures, no domain to which I have no access, merely a little shadow which owes its very existence to the light. For Husserl, on the contrary, it is well known that there is a problem of other people, and the alter ego is a paradox. If the other is truly for himself alone, beyond his being for me,

Εικ. 20: Το ανθρώπινο σώμα για τις Επιστήμες (πάνω) και τη Φαινομενολογία (κάτω)

Στην πρώτη περίπτωση το σώμα αντιμετωπίζεται σαν αντικείμενο (διαστασιολογείται και αναπαρίσταται επίπεδο καθ' υπερβολή, σε μια προσπάθεια σχεδιαγραμματικής απόδοσης της τάσης των επιστημών να εξηγούν και να αναλύουν τη συμπεριφορά του ανθρώπινου σώματος). Στη Φαινομενολογία, ωστόσο, «για να κατανοήσουμε το σώμα πρέπει να πάψουμε να το αντιμετωπίζουμε σαν αντικείμενο, *partes extra partes*, και να επιστρέψουμε στο σώμα που βιώνουμε αυτή τη στιγμή, στον τρόπο, για παράδειγμα, με τον οποίο το χέρι μας κινείται γύρω από το αντικείμενο, προβλέποντας το ερέθισμα και εντοπίζοντας την φόρμα την οποία θα αντιληφθώ.»

M. Merleau-Ponty: «*Phenomenology of Perception*», σελ. 65. (πηγή εικόνων: προσωπικό αρχείο)

4.2

Το σώμα ως σημείο αναφοράς στην Φαινομενολογία της Αντίληψης και η σχέση του με την εξωτερική πραγματικότητα

“

Η σημασία την οποία αποδίδει στην αντίληψη συνδέεται με την ανάδειξη της στενής συσχέτισης, της εσωτερικής σύνδεσης ενσώματου υποκειμένου και κόσμου.³²

Η αντίληψη, συνολικά, συνιστά για τον Merleau-Ponty τη συνθήκη εκείνη κατά την οποία συγκροτείται η συνολική σχέση του υποκειμένου με τον κόσμο, και η οποία καθορίζει τη σχέση του με τα πράγματα, συγκροτεί τη νόησή του και παράγει τους όρους ανακατασκευής αυτού του κόσμου. Με ποιόν τρόπο συμβαίνει όμως αυτό;

Συμβαίνει μέσα από τη «σωματικότητα» του υποκειμένου. Με τον όρο αυτό επιχειρούμε αφενός να δηλώσουμε με έμφαση τη σημασία που προσλαμβάνει το ανθρώπινο σώμα στην άμεση επαφή του υποκειμένου με τον κόσμο και αφετέρου να επισημάνουμε τη διαφορετική εννοιολογική χρήση του όρου από τις επιστημονικές

προσεγγίσεις. Συγκεκριμένα, το σώμα των επιστημών δεν είναι παρά ένα αντικείμενο ανάμεσα σε αντικείμενα, «*partes extra partes*»³³. (εικ. 20, πάνω)

Για το Merleau-Ponty, αντιθέτως, συνιστά το «όχημα» του «είναι» στον κόσμο· τον τρόπο, δηλαδή, του υποκειμένου να τοποθετείται σε αυτόν. Μέσω του σώματος το υποκείμενο συλλαμβάνει τον εξωτερικό χώρο και εκφράζει τον εαυτό του μέσα στον κόσμο, προβάλλοντας σε αυτόν τις προθέσεις του³⁴ (εικ. 20, κάτω). Κατ' αυτήν την έννοια, το σώμα αναλαμβάνει το ρόλο κεντρομόλου δυνάμεως εφ' όσον η αντίληψη πραγματοποιείται πάντα αναφορικά με αυτό.

[32] M. Merleau-Ponty: «*Σημεία*», σελ. 402.

[33] M. Merleau-Ponty, «*Φαινομενολογία της Αντίληψης*», σελ. 63.

[34] M. Merleau-Ponty: «*Σημεία*», σελ. 404.

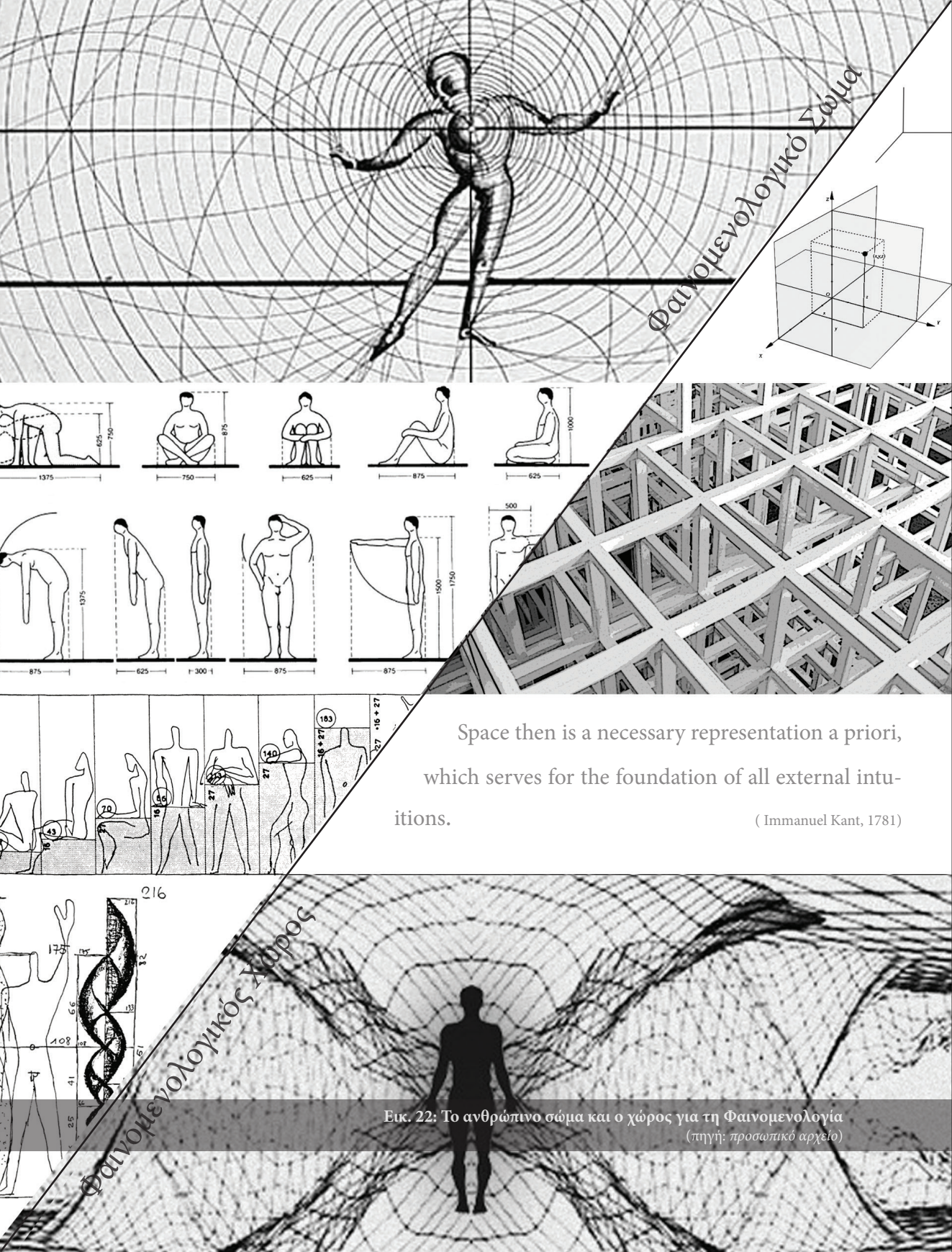
Η ανάδειξη του συστατικού ρόλου του ενσώματου υποκειμένου στην διαδικασία της αντιληπτικής γνώσης αποτελεί βασική θέση του Merleau-Ponty, η οποία τον διακρίνει από τους άλλους εκπροσώπους του κινήματος της Φαινομενολογίας. Με αυτόν τον τρόπο, η αντίληψη γίνεται ταυτόχρονα η συνθήκη που ενώνει το σώμα, με αυτό που ξεχωριστά σε παλαιότερες περιόδους το αποκαλούσαμε «νου» και με τον

εξωτερικό κόσμο. Η αντίληψη, δηλαδή, έχει βιολογικό υπόβαθρο, συνιστά τη σχέση μας με τα πράγματα και συγκροτεί και τη νόησή μας οδηγώντας προς περιπλοκότερες διεργασίες και υποδεικνύοντας ότι δεν υπάρχει νόηση ξεχωριστή από τη σωματικότητα μας και ξεχωριστή από τα εξωτερικά πράγματα, δεν υπάρχει μια, απαλλαγμένη από το σώμα της, λογική διεργασία.

Εικ. 21: Το σώμα του τυφλού

Το μπαστούνι του τυφλού έχει σταματήσει να είναι ένα απλό αντικείμενο για αυτόν. Συνιστά, πλέον αναπόσπαστο μέρος του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον κόσμο. Πρόκειται δηλαδή για ένα σωματικό εξάρτημα-τμήμα, που προεκτείνει τη σωματική του σύνθεση επεκτείνοντας το πεδίο εφαρμογής και την ενεργό ακτίνα της αφής του. Ο κόσμος των πραγμάτων, που είναι δυνατόν να αισθανθεί ο τυφλός αρχίζει δηλαδή, όχι στο δέρμα του χεριού του, αλλά στο άκρο του μπαστουνιού του. Μ. Merleau-Ponty, «Φαινομενολογία της Αντίληψης», σελ. 127 (ελεύθερη μετάφραση)
(πηγή:<http://img.ibtimes.com/www/data/images/middle/2010/06/04/10735-many-blind-or-visually-impaired-people-use-sensing-sticks-tw.jpg>)

4.3

Αλληλεπίδραση χρήστη και χώρου

Η σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του χρήστη και του αρχιτεκτονικού χώρου δεν δύναται να γίνει κατανοητή -στα πλαίσια της Φαινομενολογίας- παρά μόνο μέσα από τη φαινομενολογική ερμηνεία των επιμέρους όρων, του «σώματος» και του «χώρου».

Το «φαινομενολογικό σώμα», όπως είδαμε, δεν είναι το αντικειμενικό σώμα των επιστημών ή το γεωμετρικό σώμα των αρχιτεκτόνων, αλλά το μέσο χάρη στο οποίο το υποκείμενο έρχεται σε αμεσότητα με τον κόσμο διαμέσου της αντιληπτικής διαδικασίας (εικ. 22 πάνω). Κατ' αναλογία, ο χώρος για τον Merleau-Ponty δεν είναι ο απλός αντικειμενικός Ευκλείδειος γεωμετρικός χώρος. Για τη Φαινομενολογία ο χώρος νοηματοδοτείται μέσα από τη συνύπαρξή του με το υποκείμενο, μέσα από την εισαγωγή ενός παρατηρητή που προσδίδει στο χώρο σημασίες (εικ. 22, κάτω). Χώρος και ενσώματο υποκείμενο δεν ορίζονται αυθύπαρκτα αλλά συνυπάρχουν και συνκαθορίζονται αμοιβαία σε ένα αδιαίρετο αντιληπτικό όλο. **Κατ' αυτήν την έννοια, το σώμα αποτελεί τη συνθήκη ύπαρξης του χώρου και**

αντίστροφα. Ο χώρος δίνει τη δυνατότητα στο χρήστη να τον εξερευνήσει ενώ ταυτόχρονα η διάχυση του υποκειμένου σε αυτόν συνιστά τη συνθήκη που τον ορίζει και τον καθορίζει. Στα πλαίσια αυτά, η αντίληψη κατέχει κεντρική θέση.

Συγκεντρωτικά, ο Merleau-Ponty διαμέσου της Φαινομενολογίας της Αντίληψης μας βεβαιώνει ότι **η αντίληψη είναι βασικό στοιχείο, με το οποίο πρώτα ερχόμαστε σε επαφή, προκειμένου να συγκροτήσουμε τη σχέση σωματικότητας, νόησης και αρχιτεκτονικού χώρου. Ο χώρος δεν είναι ανεξάρτητος από την αντίληψη και αντιστρόφως, η αντίληψη δεν είναι ανεξάρτητη από το χώρο. Το ενσώματο υποκείμενο δρα στο χώρο και ο χώρος νοηματοδοτείται από τη δράση του ενσώματου υποκειμένου. Χώρος και χρήστης αλληλεπιδρούν αμοιβαία.**

Έτσι, αρχιτεκτονική και «ενσώματο υποκείμενο» έρχονται σε μια ενιαία κατάσταση ύπαρξης, διαμορφώνοντας ένα σύμπλοκο όλο, τα συστατικά του οποίου βρίσκονται σε δυναμική σχέση, κατά την οποία το ένα μεταβάλλει και προσδιορίζει

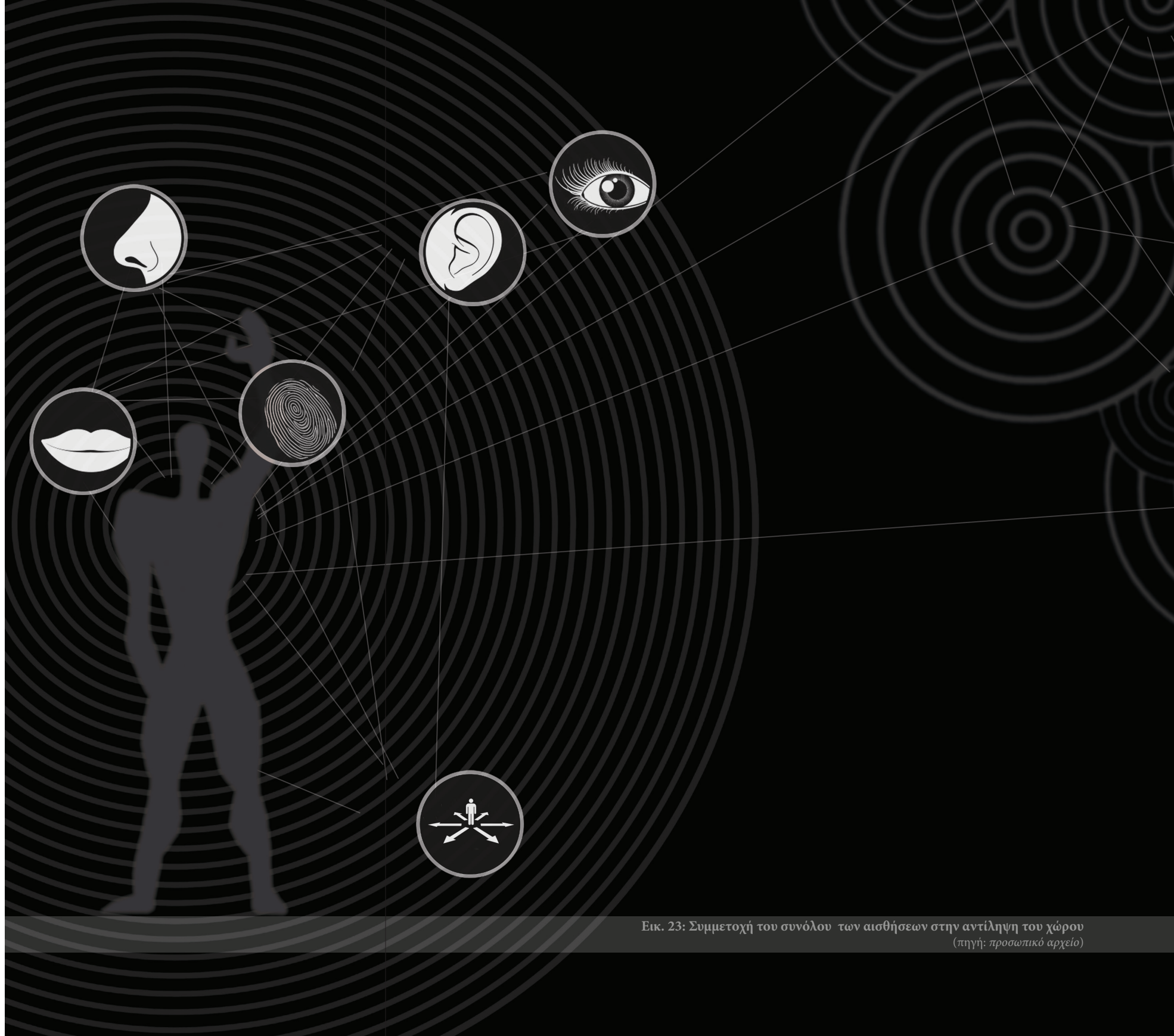
το άλλο. Σε αυτή τη συνθήκη αλληλεπίδρασης κεντρική θέση κατέχουν τα πέντε αντιληπτικά συστήματα χάρη στα οποία το ενσώματο υποκείμενο όχι μόνο αντιλαμβάνεται το αισθητό αλλά και προσελκύεται από αυτό.³⁵ Εφόσον όμως η αντίληψη συνιστά, όπως είδαμε, το σύμπλοκο φαινόμενο, τη σύμπλοκη συνθήκη ολότητας και ολικής συσχέτισης των πραγμάτων, τότε δεν μπορεί παρά τα αντιληπτικά συστήματα να λειτουργούν ταυτόχρονα και συμπληρωματικά σε μια προσπάθεια ολικού συσχετισμού του υποκειμένου με το περιβάλλον του.

Με αυτήν την έννοια, δεν δυνάμεθα να απομονώσουμε τη μία αίσθηση από την άλλη παρά μόνο με όρους θεωρητικής βίας.

[35] Τα πέντε αντιληπτικά συστήματα είναι:

- Το σύστημα βασικού προσανατολισμού
- Το ακουστικό σύστημα
- Το απτικό σύστημα
- Το σύστημα γεύσης- όσφρησης
- Το οπτικό σύστημα

Τ. Πετράς, Ι. Φάρκωνας, «Η οπτική εμμονή και η διεύρυνση της πολιτιστικής προσβασιμότητας. Μουσειακοί Χώροι για άτομα μειωμένης όρασης», σελ. 40

Εικ. 23: Συμμετοχή του συνόλου των αισθήσεων στην αντίληψη του χώρου
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

Η αρχιτεκτονική, επομένως, αποτελεί μια διαδικασία *συναισθητική*³⁶ και όχι απλά αισθητηριακή, η οποία εκπληρώνεται μέσω της συμμετοχής του συνόλου των αισθήσεων. Στην πραγματικότητα, συνιστά μια εμπειρία των αισθήσεων, της όρασης και της ακοής, της όσφρησης, της αφής, του θερμού και του ψυχρού, της μυϊκής συμπεριφοράς. Επομένως, η αντίληψη μας για τον χώρο δεν μπορεί να είναι μόνο οπτικής τάξης· αντιθέτως, είναι πολλαπλής αισθητηριακής τάξης.

Η χωρικότητα και η αρχιτεκτονική, επομένως, δε δημιουργούν μια μετωπική-οπτικά αντιληπτή πραγματικότητα, προς την οποία η ατομικότητα αντιπαράκειται, όπως πρότεινε ο 17ος αιώνας, ο αιώνας ανάπτυξης της καρτεσιανής προσέγγισης. Η άποψη ότι μπορούμε να διακρίνουμε από τη μία πλευρά την αρχιτεκτονική και από την άλλη πλευρά τον χρήστη απορρίπτεται με βάση τη Φαινομενολογία της Αντίληψης.

[36] Συναισθησία: «πρόκειται για μια σπάνια νευρολογική πάθηση κατά την οποία αναμειγνύονται οι αισθήσεις. Ο εγκέφαλος μεταφράζει μια συγκεκριμένη αισθητηριακή πρόσληψη σε ένα άλλο αισθητηριακό κέντρο από το αναμενόμενο, με αποτέλεσμα, για παράδειγμα, ένα σχήμα να γίνεται αντιληπτό ως χρώμα, ή αντίστροφα μια οσμή να γίνεται αντιληπτή ως ήχος.» Τ. Πετράς: «Η επίκτητη νόσος του αρχιτέκτονα», 29 Δεκεμβρίου 2013.

Στην προκειμένη περίπτωση ο όρος χρησιμοποιείται μεταφορικά για να δηλώσει με έμφαση το γεγονός πως απαραίτητη συνθήκη για την ολιστική βίωση του αρχιτεκτονικού χώρου είναι η συμμετοχή του συνόλου των αισθήσεων.

4.3.1

Σχολιάζοντας την μετωπική, λογική, οπτική σχέση της αρχιτεκτονικής με τον κόσμο

Η αμφίδρομη σχέση που αναπτύσσεται μεταξύ του χρήστη και του αρχιτεκτονικού χώρου, όπως υποδεικνύει η επαφή μας με την Φαινομενολογία, δεν μπορεί να πραγματοποιείται αποκλειστικά και μόνο μέσω της οπτικής αντίληψης. Η οπτική, μετωπική σχέση του χρήστη με το χώρο είναι μια δυϊστική εκδοχή, και δε συνάδει με τη Φαινομενολογική θεώρηση. Ωστόσο, μελετώντας την αρχιτεκτονική ανά τους αιώνες, θα διαπιστώσουμε πως σε συγκεκριμένες ιστορικά περιόδους οι αρχιτέκτονες επέμεναν στην οπτική θεώρηση (της αρχιτεκτονικής), η οποία εν πολλοίς ήταν μετωπική και η οποία υποθετικά γινόταν αντιληπτή από ένα σταθερό σημείο θέασης. Η αρχιτεκτονική έτεινε να συλλαμβάνεται και να σχεδιάζεται κατά αυτόν τον τρόπο· οπτικο-μετωπικά.

Η προέχουσα σημασία που αποδίδεται στην οπτική προσέγγιση του κόσμου μπορεί να συνδεθεί με την περίοδο της Αναγέννησης, αν και η κορύφωσή της, σύμφωνα με τη σχετική ανάλυση του Michel Foucault στο βιβλίο του, *Οι λέξεις και τα πράγματα: Μια αρχαιολογία των επιστημών του ανθρώπου*, κορυφώνεται κατά την περίοδο του Μπαρόκ -κατά την διατύπωση του Foucault στην «κλασική εποχή».³⁷ Τα αποτελέσματα αυτής της οπτικοκεντρικής προσέγγισης είναι εμφανή στην αρχιτεκτονική.

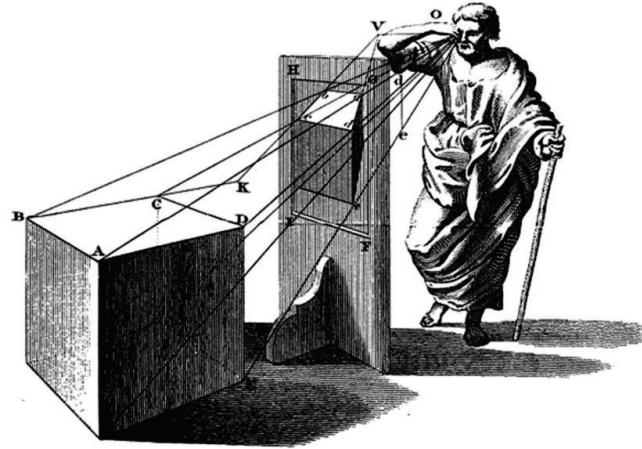
Καθοριστικό παράγοντα στη δι-αμόρφωση και εξέλιξη της αρχιτεκτονικής κατά την περίοδο της Αναγέννησης συνιστά η εμμονή στη διερεύνηση και χρήση της προοπτικής ως εκφραστικό μέσο,³⁸ που χαρακτηρίζει -πέρα από την αρχιτεκτονι-

[37] Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.

[38] «Η προοπτική χρησιμοποιείται σε μια προσπάθεια ελέγχου του βάθους είτε αυτό αφορά στο πραγματικό τοπίο, αστικό ή εξωαστικό, είτε αφορά στην αρχιτεκτονική των κτιρίων, είτε στην εικαστική παράστασή τους. Με αυτήν την έννοια, χρησιμοποιείται όχι μόνο στις ζωγραφικές αναπαραστάσεις, αλλά γενικότερα στις εικαστικές. Εμφανίζεται, για παράδειγμα, σε ανάγλυφες ξυλόγλυπτες παραστάσεις, με διακοσμητικό χαρακτήρα, ενώ είναι γνωστή η εφαρμογή της προοπτικής και στην θεατρική σκηνογραφία.» Κ. Μωραΐτης: «Το Τοπίο, Πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου». σελ. 98.

Εικ. 24: Προοπτική απεικόνιση του χώρου
Η ιδανική πόλη (La Città ideale di Baltimora), αποδίδεται στον Fra Carnevale, 1480-4.
(πηγή: http://it.wikipedia.org/wiki/File:Fra_Carnevale_-_The_Ideal_City_-_Walters_37677.jpg).

Εικ. 25: Προοπτική απεικόνιση αντικειμένου

«Μια ζωγραφική (το επίπεδο προβολής) είναι η τομή της οπτικής πυραμίδας (οπτικό πεδίο - ABCDO) σε μια δεδομένη απόσταση, με σταθερό κέντρο (κέντρο προβολής) [...] σε μια δεδομένη επιφάνεια (η απόδοση - abcd).» Leon Battista Alberti. Το σχέδιο είναι του Brook Taylor από το βιβλίο του «*Linear Perspective: Or, a New Method of Representing Justly All Manner of Objects as They Appear to the Eye in All Situations*» (πηγή: <http://www.clivepowsey.artsites.ca/page/mjdclasstwo>).

κή- την ευρύτερη ανάπτυξη της αναγεννησιακής σκέψης και τον αναγεννησιακό πολιτισμό εν γένει. Στα πλαίσια της κεντρικής πολιτιστικής αυτής επινόησης εισάγονται οι όροι της ορθής προβολής, της αξονομετρίας, της γραμμικής προοπτικής και των γεωμετρικών προβολών σε μια ευρύτερη προσπάθεια ελεγχόμενου καθορισμού του οπτικού πεδίου, και του κόσμου στο σύνολο του, όπως θα δούμε στη συνέχεια του κεφαλαίου (εικ. 25). Η αρχιτεκτονική σταδιακά εμπίπτει στους κώδικες που υποβάλλει ο Ορθολογισμός, σε μια εποχή που σταδιακά εδραιώνεται η φιλοσοφική αυτή σκέψη, επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο την αντίληψη, ερμηνεία, παράσταση και διαμόρφωση του αρχιτεκτονικού χώρου (εικ. 24, 26).

Εν προκειμένω, ο χρήστης καλείται να βιώσει τον αρχιτεκτονικό χώρο κατά την περίοδο της Αναγέννησης ως την ιδανική στατική εικόνα που περιγράφει την αλή-

θεια, και η οποία υποθετικά γίνεται αντιληπτή από συγκεκριμένα, σταθερά σημεία όρασης βασισμένα στην, εκ των προτέρων, προοπτική απεικόνιση.³⁹

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της αντιμετώπισης αποτελεί η επέμβαση του Ιταλού αρχιτέκτονα Leon Battista Alberti στο ναό της Santa Maria Novella στην Φλωρεντία (1456-1470). Η πρόσοψη οργανώνεται σαν προσωπίο σε ένα ενιαίο επίπεδο με ένα καθαρό γεωμετρικό σχέδιο, βασισμένο σε ένα σύστημα αρμονικών αναλογιών, το οποίο υποβάλλει τον χρήστη ώστε να την αντιληφθεί μετωπικά (εικ. 27). Η «ορθολογική» επίλυση της σύνθεσης της προσόψεως της εκκλησίας, σε συνάρτηση με το κεντρικό-μετωπικό σημείο θέασής της είναι υποδειγματική για τους επόμενους αιώνες αναδιαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος της πόλης.

Εικ. 26: Προοπτική απεικόνιση του χώρου με ένα σημείο φυγής
Ο «Ευαγγελισμός» του Carlo Crivelli (2ο μισό 15ου αιώνα)
(πηγή: <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/c/crivelli/carlo/index.html>).

[39] Τ. Πετράς, Ι. Φάρκωνας, «Η οπτική εμμονή και η διεύρυνση της πολιτιστικής προσβασιμότητας. Μουσειακοί Χώροι για άτομα μειωμένης όρασης», σελ. 16.

[40] Βλέπε: G. Fanelli: «*Firenze Architettura e Città*», σελ. 217-220.

Εικ. 27: Η πρόσοψη του ιερού ναού της Santa Maria Novella, Φλωρεντία, (1456-1470)
(πηγή: <http://bighugelabs.com/onblack.php?id=5287202801&size=large>)

Εικ. 28: Συμμετρική διάταξη και προοπτική «αναμόρφωση» στους μπαρόκ κήπους του ανακτόρου των Βερσαλλιών, Γαλλία (πηγή: <http://www.wikipedia.org/>).

Ανάλογη είναι και η συνθήκη οπτικού καθορισμού του χώρου κατά την περίοδο της αρχιτεκτονικής του Μπαρόκ, όπως γίνεται εμφανής τόσο στην κατασκευή των κτιρίων όσο, ακόμα περισσότερο, στην κατασκευή των υπαίθριων μεγάλων τοπικών διαμορφώσεων. Στη δεύτερη περίπτωση χαρακτηριστική είναι η προσπάθεια των αρχιτεκτόνων να υποτάξουν τη συνολική σύνθεση στις απαιτήσεις μιας ενιαίας προοπτικής «αναμόρφωσης» (εικ. 28). Με τον όρο αυτό εννοείται, η συγκεκριμένη διαδικασία γεωμετρικής επεξεργασίας, η ελεγχόμενη γεωμετρική παραμόρφωση, που

επιτρέπει στο σχεδιαστή να παράγει το κατάλληλο οπτικό αποτέλεσμα, από την κατάλληλη γωνία όρασης.⁴¹

Η γνώση του κόσμου συνίσταται σε μια απλή διαδικασία αντανάκλασης της εξωτερικής πραγματικότητας; Αυτό είναι εν τέλει η αρχιτεκτονική; μια πρόσοψη που προστέθηκε; (εικ. 30) Πως εξηγείται αυτό το ιστορικό γεγονός και τη σημασία έχει για μας σήμερα αυτή η αντιμετώπιση;

Η αναγωγή αυτή -της αρχιτεκτονικής σε μετωπικότητα- στην οποία επέμεναν οι αρχιτέκτονες της Αναγέννησης και της περιόδου του Μπαρόκ είναι απότοκος

Εικ. 29: Λεπτομέρεια από τη διαμόρφωση των μπαρόκ κήπων στο ανάκτορο Vaux le Vicomte, Γαλλία, (1657). (πηγή: <http://animal.memozee.com/ArchOLD-3/1112630774.jpg>).

[41] Κ. Μωραΐτης, «Το τοπίο πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου», σελ. 66.

της συνολικής προσπάθειας του δυτικού ανθρώπου να εξηγήσει τα φαινόμενα, να κατανοήσει πως λειτουργεί ο κόσμος και να αναλύσει τους νόμους που τον διέπουν, να αποκτήσει έναν συνολικό τρόπο ελέγχου και πρόβλεψης του κόσμου. Η προοπτική κατ' αυτήν την έννοια δεν ήταν η ανακάλυψη ενός συγκεκριμένου προσώπου, ήταν η έκφραση ολόκληρης εποχής, στα πλαίσια ερμηνείας και ανακατασκευής της πραγματικότητας.⁴²

Μολονότι, έτσι, οδηγείται τελικά σε μια ακραία διάσταση υποκειμένου-αντικειμένου, η οποία είναι πασιφανής σε πολλές εκδηλώσεις της πραγματικότητας, πέρα

από την αρχιτεκτονική,⁴³ εν τούτοις, αποτέλεσε ένα πολύ σημαντικό ιστορικό βήμα από το οποίο η, προς ώρας, γνώση μας για τον κόσμο έχει παραχθεί. Αποτέλεσε, δηλαδή, ένα αναγκαίο βήμα για να φτάσουμε στον έλεγχο της περιβάλλουσας πραγματικότητας.

Η ανατροπή αυτής της προσέγγισης του κόσμου αποκτά σαφή διατύπωση ήδη από τα τέλη του 19ου αιώνα, όταν αναστατώνει ακόμη και την εικαστική διατύπωση των τεχνών. Με την παρατήρηση αυτή φαίνεται να συμφωνεί και ο Juhani Pallasmaa:

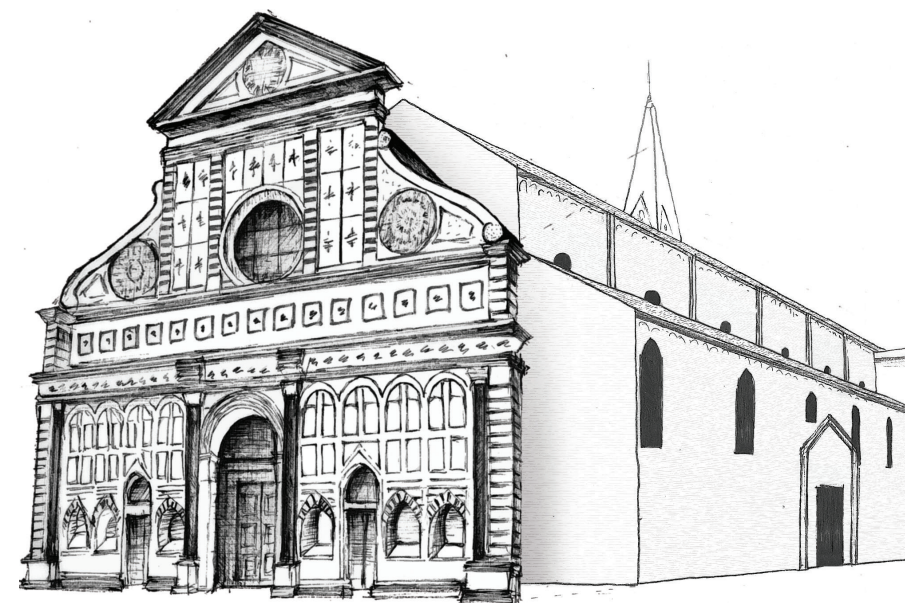
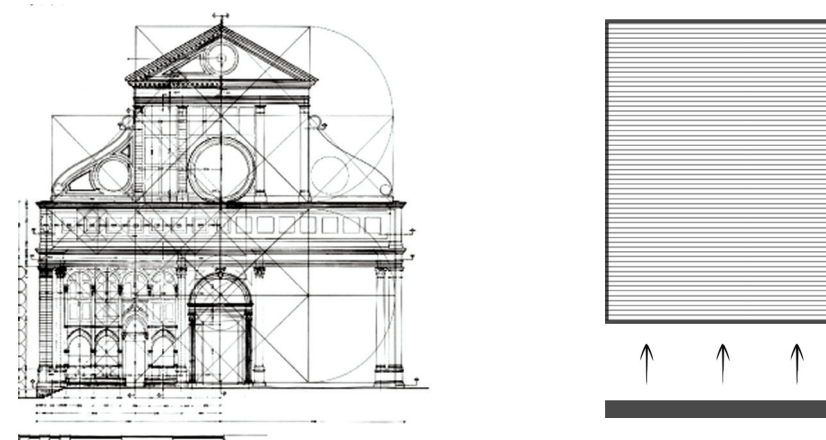
“

«Καθοριστικό όριο στην εξέλιξη του νεωτερισμού υπήρξε η απελευθέρωση του ματιού από την Καρτεσιανή προοπτική επιστημολογία. Τα έργα ζωγραφικής του Joseph Mallord William Turner εμένουν στην αποβολή του κάδρου της εικόνας και στον πλεονεκτικό σημείου σκόπευσης που ξεκίνησε στην μπαρόκ εποχή· οι Ιμπρεσιονιστές εγκαταλείπουν τη διαχωριστική γραμμή του περιγράμματος, το ισορροπημένο καδράρισμα και το προοπτικό βάθος· ο Paul Cezanne φιλοδοξεί «να κάνει ορατό το πως ο κόσμος μας αγγίζει»· Οι Κυβιστές εγκαταλείπουν το μεμονωμένο σημείο εστίασης, επανενεργοποιούν το περιφερικό βλέμμα (όραση) και ενισχύουν την απτική εμπειρία, ενώ οι ζωγράφοι χρωματικών πεδίων απορρίπτουν το ψευδαισθητικό βάθος προκειμένου να ενισχυθεί η παρουσία του πίνακα καθ' εαυτού ως ένα εικονικό τεχνούργημα και μια αυτόνομη πραγματικότητα. Οι καλλιτέχνες της *land art* συγχωνεύουν την πραγματικότητα του έργου με αυτήν του βιωμένου κόσμου, και τελικά, καλλιτέχνες όπως ο Richard Serra άμεσα απευθύνονται στο σώμα καθώς επίσης και στις εμπειρίες μας της οριζοντιότητας και της κατακορυφότητας, της υλικότητας, της βαρύτητας και του βάρους.»⁴⁴ (εικ. 31-34)

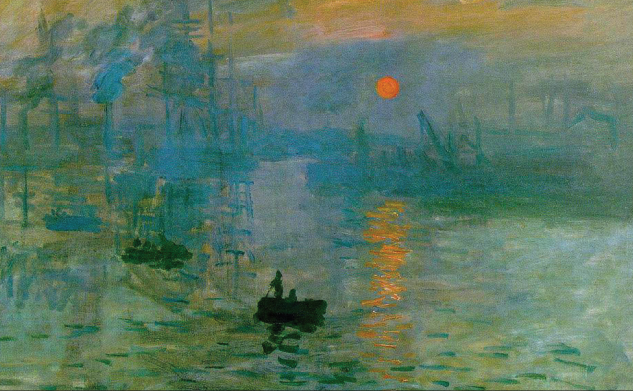
[42] S. Giedion, «*Space, Time and Architecture*», σελ. 31.

[43] Αυτό είναι εμφανές στη ζωγραφική ή ακόμα και στη φιλοσοφία, με την επικράτηση του Ορθολογισμού.

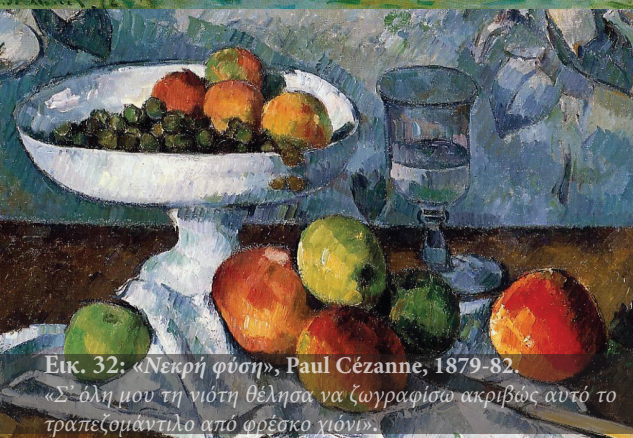
[44] J. Pallasmaa, «*The Eyes of the Skin – Architecture and the Senses*», σελ. 35

Εικ. 30: Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της πρόσοψης-πέτασμα του ιερού ναού της Santa Maria Novella στη Φλωρεντία (πηγή: προσωπικό αρχείο)
(πηγή εικόνας πάνω αριστερά: <http://www.aroundpalladio.it/portale/index.php/discipline/architettura.html>)

Εικ. 31: «Ανατέλλων ήλιος», Claude Monet, 1872.

Εικ. 32: «Νεκρή φύση», Paul Cézanne, 1879-82.
«Σ' όλη μου τη νιότη θέλησα να ζωγραφίσω ακριβώς αυτό το τραπέζι-μάντιλο από φρέσκο γιόνι».

Εικ. 33: Land Art

Εικ. 34: Richard Serra, 'installation' στο Μουσείο Guggenheim

(πηγή εικόνων: <http://www.wikipedia.org/>)

Όπως θα δούμε εκτενέστερα σε επόμενο κεφάλαιο, ο άνθρωπος προσπαθεί να υπερβεί αυτή τη στατική συνθήκη, χαρακτηριστική του καρτεσιανού δυϊσμού υποκειμένου-αντικειμένου, σε πολλές εκφράσεις της πραγματικότητας, είτε πρόκειται για τέχνη, είτε για αρχιτεκτονική, είτε για φιλοσοφία. Η Φαινομενολογία επομένως, ιδίως όπως προτείνεται από τον Martin Heidegger, θα μπορούσαμε να πούμε, αποτελεί ανάμεσα στα άλλα, ένα επιφανόμενο αυτής της μεγάλης απεξάρτησης και της μεγάλης σύγκρουσης που συμβαίνει ανάμεσα στην Ορθολογική προέλευση της δυτικής σκέψης και στην προσπάθεια υπέρβασής της.⁴⁵

[45] Η Φαινομενολογία είναι, επομένως, επιφανόμενο μιας συγκεκριμένης κοινωνικής πραγματικότητας η οποία χαρακτηρίζει το σύνολο του νεότερου κόσμου και της αρχιτεκτονικής. Στα πλαίσια αυτά, θα μπορούσαμε να πούμε, είναι αποτέλεσμα συγκεκριμένων ιστορικών διαδικασιών. Ακόμα και αν δεν συμφωνεί η Φαινομενολογία με τις διαδικασίες αυτές, όπως δηλώνουν οι εκπροσώποι της, οι ιστορικές αυτές διαδικασίες μας καθορίζουν. Δηλαδή ο κόσμος, αυτή η αόριστη συνθήκη της Φαινομενολογίας είναι εν τέλει, μια ιστορικά συγκροτημένη συνθήκη, μιας ιστορικά συγκροτημένης κοινωνίας, και όσο περισσότερο μπορούμε να ορίσουμε αυτές τις κοινωνίες τόσο κατανοούμε τις επιρροές που ασκήθηκαν και ασκούνται πάνω μας.

4.4

Η έννοια της κίνησης και του χρόνου κατά τον Heidegger

Η Φαινομενολογική θεωρία του Merleau-Ponty κατέδειξε μέχρι στιγμής πως η αρχιτεκτονική και η σχέση μας με το χώρο δεν είναι σχέση απλής οπτικής επαφής, αλλά υπάρχει ένα σύνολο περιπλοκότερων δυναμικών σχέσεων που αναπτύσσονται μεταξύ του χρήστη και του αρχιτεκτονικού χώρου. Το σύμπλοκο που δομείται από αυτές τις σχέσεις μπορεί να γίνει πολυπλοκότερο εάν εισάγουμε μια έννοια, η οποία είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την έννοια του χώρου. Πρόκειται για την έννοια του χρόνου.

Στα πλαίσια της Φαινομενολογίας, ο πρώτος που εισήγαγε την υπαρξιακή διάσταση του χρόνου ήταν ο Martin Heidegger. Το βιβλίο του, *Είναι και Χρόνος*, αποτελεί την πρώτη του προσπάθεια να εισάγει αυτήν την έννοια στη φιλοσοφία του και στη φιλοσοφία της Φαινομενολογίας γενικότερα. Σε αυτό πραγματεύεται, όπως εμφανίζεται στον τίτλο, το νόημα του Είναι,

την ουσία της ύπαρξης, την οποία αρνείται να συλλάβει αποστασιοποιημένη από τη χρονική της διάσταση. Αναφέρει χαρακτηριστικά, «*Το νόημα της ύπαρξης είναι η χρονικότητα*».⁴⁶ Ισχυρίζεται ότι η ύπαρξή μας είναι μια χρονούμενη συνθήκη· μια συνθήκη ενσωματωμένη με την έννοια του χρόνου.

Διευρύνοντας την άποψη του Martin Heidegger, ο Merleau-Ponty επισήμανε πως η ύπαρξή μας, το ενσώματο υποκείμενο κατά τον ίδιο, είναι άρρηκτα δεμένο όχι μόνο με το χρόνο αλλά και το χώρο. Χαρακτηριστικά αναφέρει πως «*το σώμα μας κατοικεί στο χώρο και στο χρόνο*»,⁴⁷ επαναλαμβάνοντας κατά κάποιο τρόπο την άποψη του Immanuel Kant σύμφωνα με την οποία ο χώρος και ο χρόνος είναι αζεχώριστες μορφές της εποπτείας.⁴⁸ Εν προκειμένω, οποιαδήποτε αντίληψη της πραγματικότητας αναφέρεται σε μία τετραδιάστατη συνθήκη. Δεν δυνάμεθα, να συλλάβουμε

[46] M. Merleau-Ponty, «Φαινομενολογία της Αντίληψης», σελ. 365.

[47] Ό.π., σελ. 122.

[48] Συζήτηση με τον Κ. Μωραΐτη στα πλαίσια της ερευνητικής αυτής εργασίας.

Εικ. 35: Το σώμα κατοικεί στο χώρο και το χρόνο
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

τον κόσμο παρά μόνο μέσω της χωροχρονικής μεταβολής και ανέλιξης. Κατά τον σύγχρονο μας Παναγιώτη Μιχελή, «*δίχως το χρόνο ο χώρος αυτός θα ήταν τόπος ειδώλων νεκρών, και δίχως το χώρο ο χρόνος θα ήταν σαν μια κινηματογραφική ταινία που δεν θα είχε οθόνη προβολής*». ⁴⁹ Η ύπαρξη μας είναι, επομένως, συνυφασμένη με την έννοια του χρόνου και του χώρου. Με αυτή την έννοια, η αλληλεπίδραση υποκειμένου-αντικειμένου, η απαραίτητη αυτή συνθήκη, όπως είδαμε, για την κατανόηση και βίωση του κόσμου, δεν υφίσταται χωρίς την έννοια του χρόνου.

Η θεώρηση της αντίληψης του χρόνου μέσα από τη σκοπιά της Φαινομενολογίας μας παρέχει το πεδίο μέσα από το οποίο μπορούμε να συλλάβουμε την αρχιτεκτονική ως συνθήκη χρονικής ανέλιξης και, κατ' επέκταση, ως συνθήκη κιναισθητική.

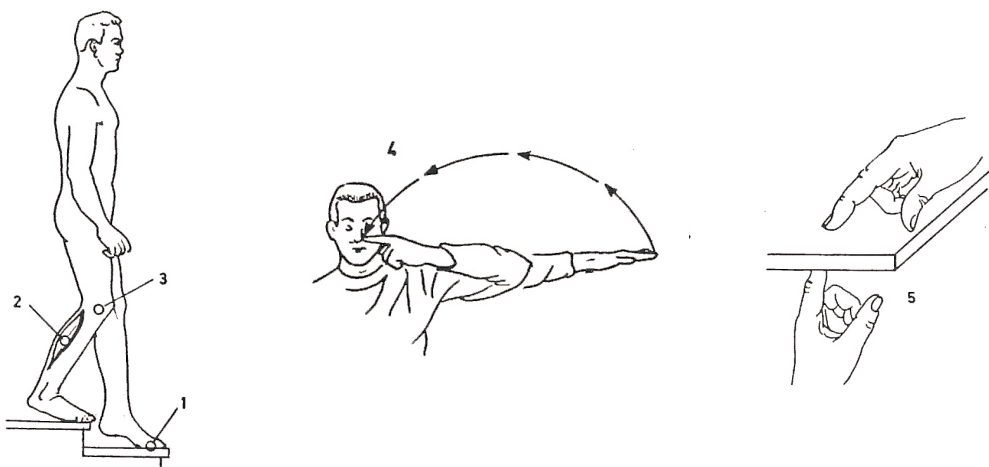
Η βίωση του αρχιτεκτονικού χώρου από το χρήστη συνίσταται, όπως είδαμε μέχρι τώρα, στην μεταξύ τους διεπίδραση. Εφόσον, όμως, δεν μπορεί να υπάρξει αλληλεπίδραση υποκειμένου - αντικειμένου χωρίς τη μεσολάβηση του χρόνου, το ίδιο ισχύει για τη σχέση χρήστη και αρχιτεκτονημένου χώρου. Πράγματι, η σύγχρονη αρχιτεκτονική και η σύγχρονη σκέψη έχουν να κάνουν με μία χωροχρονική αντίληψη, με μια τεσσάρων διαστάσεων συνθήκη.

Τι σημαίνει όμως «μεσολάβηση του χρόνου» στην αρχιτεκτονική και σε τί συνίσταται;

«Σε ένα σύστημα στατικό όπως είναι ο δομημένος χώρος, η μεσολαβητική διάσταση του χρόνου μορφοποιεί την διαδικασία δια της οποίας ο χώρος αυτός γίνεται κατανοητός.»⁵⁰ Η διαδικασία αυτή, ωστόσο, δεν συνίσταται στην απλή στατική παρατήρηση, δηλαδή σε μια εικονική αναπαράσταση, η οποία δεν αποτελεί παρά μια στιγμή στο χρόνο. Ούτε ένα άπειρο άθροισμα από εικόνες θα μπορούσε δώσει την πραγματική αίσθηση του χώρου. Απαραίτητο εργαλείο για την οικειοποίηση του χώρου είναι η κίνηση μέσα σε αυτόν. Κίνηση, χώρος και χρόνος είναι έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες.

Συνεπώς, η αρχιτεκτονική αναπτύσσεται μέσα στο χώρο και το χρόνο, δεν είναι στατική, και ο άνθρωπος την αντιλαμβάνεται, μεταξύ των άλλων, μέσω της κίνησής του σε αυτόν. Μέσα από τη διαδι-

[50] «*H Έννοια του Χρόνου στην Αρχιτεκτονική*», Εκφώνηση στα πλαίσια του κατ' επιλογήν μαθήματος 9ου εξαμήνου της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου «Ειδικά Θέματα Αρχιτεκτονικού Χώρου και Επικοινωνίας - Εννοιολογική Προσέγγιση Σχεδιαστικών Προβλημάτων», Τομέας III Αρχιτεκτονική γλώσσα - Επικοινωνία και Σχεδιασμός, Οκτώβριος 2012

Εικ. 36: Κιναισθητικά αισθήματα

Αισθήματα πίεσης που δημιουργούνται στην επιφάνεια του σώματος (1) και ιδιοδεκτικά αισθήματα στους μυώνες (2) και στις αρθρώσεις (3) μας πληροφορούν για τη θέση και τις κινήσεις του σώματός μας στο χώρο. Χάρη στα παραπάνω αισθήματα μπορούμε με κλειστά τα μάτια να φέρουμε το δείκτη του ενός χεριού στη μύτη μας (4) ή πάνω από το δείκτη του άλλου χεριού μας (5). Σχέδια από τον Hochberg (1978)

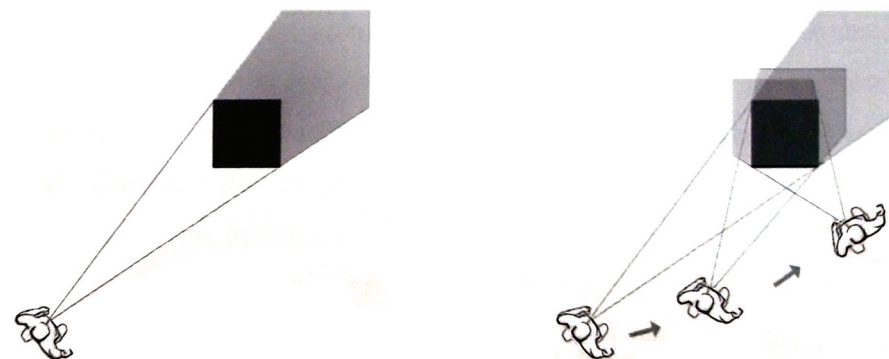
(πηγή: Σ. Κονταράτος, «Η εμπειρία του αρχιτεκτονημένου χώρου και το σωματικό σχήμα», εικ.22).

κασία αυτή δίνεται η ευκαιρία στον χρήστη να αντιληφθεί το χώρο μέσω της κιναισθητικής του αντίληψης.⁵¹ Με τον όρο αυτό εννοείται, όπως δηλώνει η ετυμολογία της λέξης, η αίσθηση της κίνησης του ατόμου, η οποία βασίζεται στην αντίληψη των κινήσεων (ρυθμός και κατεύθυνση) και των σχετικών θέσεων των διαφορετικών μελών του σώματός του. (εικ. 36) Με αυτή την έννοια, η κιναισθησία θεωρείται αναγκαίος τρόπος βιωματικής εμπειρίας του χώρου.⁵²

Πέρα από την φαινομενολογική θεώρηση, η καθημερινή μας επαφή με τις χωρικές συνθήκες καθιστά προφανές το γεγονός ότι η αρχιτεκτονική είναι κιναισθητική, και χρονικά εξαρτώμενη. Το πιο απλό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός ότι ο χώρος αποτελεί μια συνθήκη έκτασης, την οποία όχι μόνο δεν μπορούμε να τη διασχίσουμε, αλλά ούτε καν να τη σαρώσουμε οπτικά, χωρίς τη χρονική κίνηση των ματιών μας. Μέσα από την κίνηση στον χώρο

[51] Κιναισθησία: ετυμολογικά προκύπτει από τη σύνθεση των λέξεων «κινώ» και «αίσθηση». Πρόκειται για ένα φαινόμενο άμεσα συνδεδεμένο με την ανθρώπινη κίνηση. Συγκεκριμένα σχετίζεται με την ικανότητα του ατόμου να προσδιορίζει τη θέση και τις κινήσεις του σώματός του χωρίς να βασίζεται σε οπτική ή ακουστική πληροφορία. Η κιναισθησία στη βιβλιογραφία συναντάται και με τον όρο ιδιοϋποδοχή και αναφέρεται στο αισθητήριο εκείνο ερέθισμα με το οποίο αντιλαμβανόμαστε τις μυϊκές κινήσεις και συστολές. Σ. Κατσαρού.: «Η ανισορροπία των αισθήσεων ως πολιτισμικό γνώρισμα των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών: Προεκτάσεις στην αρχιτεκτονική και το χώρο» σελ. 42.

[52] Στη σύγχρονη εποχή, ωστόσο, με την ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, με την αυξανόμενη χρήση του αυτοκινήτου, του υπόγειου σιδηροδρόμου, των ανελκυστήρων και των υπολοίπων συσκευών άνεσης που καθηλώνουν το σώμα και περιορίζουν την κίνησή του παρατηρείται αποστέρηση τέτοιων ευκαιριών κιναισθητικής βίωσης του χώρου.

Εικ. 37: Διαδοχική προσαρμογή των σημείων θέασης

(πηγή: Τ. Πετράς, Ι. Φάρκωνας: «Η οπτική εμμονή και η διεύρυνση της πολιτιστικής προσβασιμότητας. Μουσειακοί Χώροι για άτομα μειωμένης όρασης», σελ. 55).

παρέχεται η δυνατότητα στο χρήστη να βρεθεί σε αμεσότητα-προχειρότητα με τις χωρικές συνθήκες, να βυθιστεί στον χώρο ενώ ταυτόχρονα ο χώρος με τις διάφορες ποιότητες που παρέχει καλεί το χρήστη να τον εξερευνήσει. Σε αυτή τη συνθήκη αλληλεπίδρασης μεταξύ χρήστη και αρχιτεκτονικού χώρου συστατικό ρόλο, όπως είδαμε, διαδραματίζουν οι αισθήσεις. Εν προκειμένω, η κίνηση αποτελεί καθοριστικό παράγοντα μέσω του οποίου ο χρήστης βιώνει τις χωρικές ποιότητες μέσα από την ταυτόχρονη και συμπληρωματική λειτουργία των επιμέρους αντιληπτικών συστημάτων, μέσα από τη συμμετοχή του συνόλου των αισθήσεων.

Η προσπάθεια, επομένως, της Αναγεννησιακής προοπτικής να καθηλώσει τα πράγματα μέσα από ένα σταθερό σημείο

όρασης αποτελεί εκπληκτική εφεύρεση ελέγχου η οποία, όπως είναι εμφανές, δε μπορεί να αποδώσει την πραγματικότητα της ύπαρξής μας.

«Η αναγεννησιακή προοπτική δεν είναι μόνο αφύσικη, ως αποτέλεσμα της υποκατάστασης της σφαιρικής προβολής πάνω στον αμφιβληστροειδή, από την επίπεδη προβολή. Πολύ περισσότερο είναι ασύμβατη με τις συνθήκες όρασης στην πραγματικότητα καθώς αρνείται να αποδεχτεί την κινήσιμη και συνειρμική πραγματικότητα της όρασης. (Εικ. 37) Υποβαθμίζει σταθερά το γεγονός πως η όραση πραγματοποιείται εν κινήσει, είτε η κίνηση αυτή είναι κίνηση σωματική, είτε πολύ περισσότερο είναι ταυτόχρονα κίνηση νοητική και συναισθηματική, 'ψυχική'».⁵³

[53] Κ. Μωραΐτης: «Το Τοπίο, Πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου», σελ. 148.

Σε αντίθεση με το αναγεννησιακό μοντέλο, ο χώρος βιώνεται συναισθητικά και εν κινήσει. Δεν δύναται αλληλεπίδραση χρήστη και χώρου χωρίς την διάχυση σε αυτόν.

Γι αυτό η ανάπτυξη της δυτικής σκέψης και της δυτικής επιστήμης επιχειρεί ακριβώς μέσω της χρονικότητας να υπερβεί αυτή τη συνθήκη. Όπως είναι φυσικό, η αναστάτωση από τη νέα αυτή διάσταση ήταν λογικό να διατρέξει όλες τις μορφές έκφρασης της πραγματικότητας, είτε πρόκειται για το πεδίο της φιλοσοφίας -όπως είδαμε σε προηγούμενο- είτε της τέχνης, είτε της αρχιτεκτονικής.

Σε διαμορφώσεις χωρικές, όπως θα δούμε, αυτό είναι άμεσα προφανές, αλλά εκείνο που γίνεται ακόμα εντονότερο, γιατί μπορεί να χαρακτηριστεί ακόμα και «δαιμονικό» είναι η προσπάθεια του καλλιτέχνη να αποδώσει την κιναισθητική προσέγγιση και την έννοια του χρόνου σε ένα δισδιάστατο πίνακα. Σε αυτή τη συνθήκη στρέφεται ήδη η νεότερη τέχνη, ο Ιμπρεσιονισμός, ο Κυβισμός, ο Νεοπλαστικισμός, επιμένοντας στην κατάργηση της στατικής συμμετρίας, της μετωπικής θεώρησης και της, με πολλούς τρόπους, στατικής εκδοχής της πραγματικότητας.

Πολύ φιλόδοξο προς αυτή την κατεύθυνση, το καλλιτεχνικό ρεύμα του Κυβισμού επιχείρησε να εισάγει στις τρεις διαστάσεις της Αναγέννησης την τέταρτη διάσταση του χρόνου. Σε αντίθεση με τους κανόνες που υπέβαλλε η αναγεννησιακή προοπτική, οι κυβιστές επιδίωξαν να αναπαράγουν την εμφάνιση των αντικειμένων όχι σκοπεύοντας σε αυτά από μια μόνο

πλεονεκτική θέση, αλλά από πολλά σημεία θέασης ταυτόχρονα, κανένα από τα οποία δε διέθετε την ηγετική αποκλειστικότητα. Τεμαχίζοντας το αντικείμενο επιχειρούν να το δούν ταυτόχρονα από όλες τις πλευρές -από κάτω και από πάνω, από έξω όσο και από τα μέσα- προσπαθώντας να αντιληφθούν και να αναδείξουν την εσωτερική του συγκρότηση. Σε πλήρη αντίθεση από τις γραμμές της προοπτικής της Αναγέννησης, που συγκλίνουν σε ένα σημείο εστίασης, βρίσκονται οι κυβιστές με τα προωθούμενα, σε υποχώρηση επίπεδα που αλληλοδιαπλέκονται, αιωρούνται, συχνά διαφανή, χωρίς να υπάρχει κάτι που πρακτικά να τα ενώνει στην πραγματική τους υπόσταση.⁵⁴

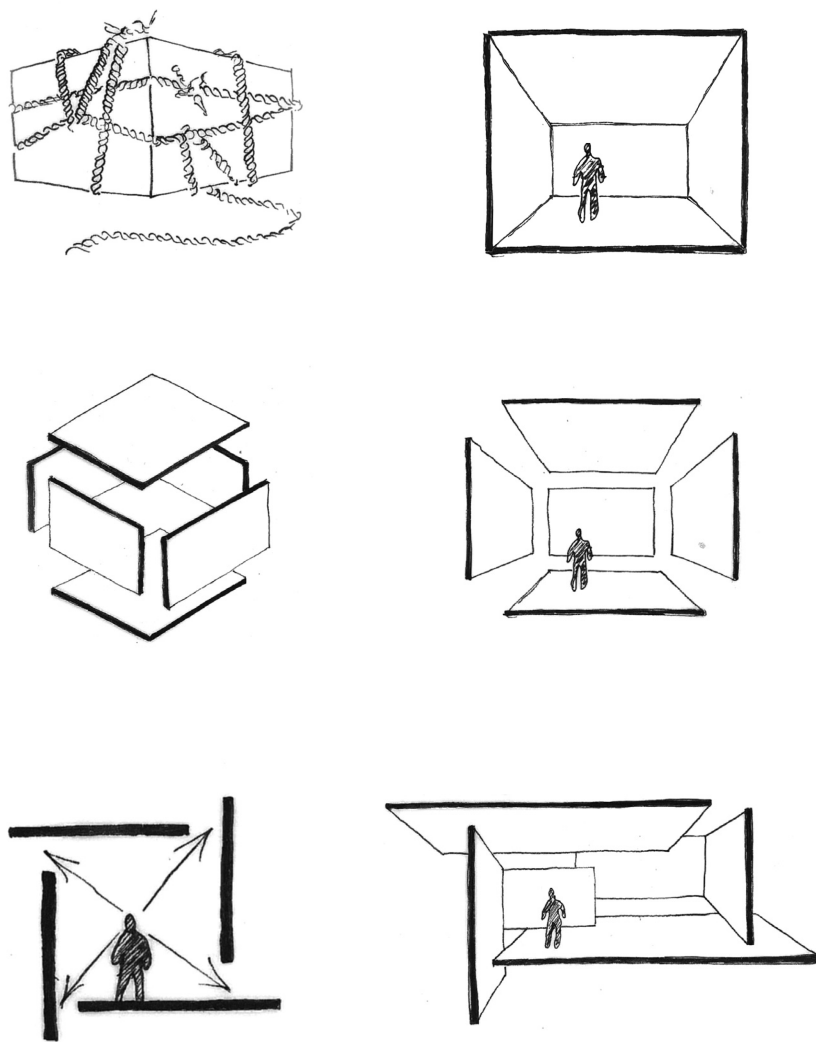
Εικ. 38 (πάνω): «Βιολί και σταφύλια», Πάμπλο Πικάσο, (Pablo Picasso), 1912.

τίτλος πρωτοτύπου: violin and grapes (πηγή: Ε.Η. Gombrich. «Το χρονικό της τέχνης», Αθήνα 2008, ΜΙΕΤ, σελ.575).

Εικ. 39 (κάτω): «Ο δυναμισμός ενός σκύλου με λουράκι», Τζιάκομο Μπάλα, (Giacomo Balla), 1912.

Με τη ρυθμική επανάληψη στα πόδια και την ουρά καταγράφεται η οπτική αντίληψη της κίνησης που αποτυπώνεται στον χώρο, από ένα χρονικό σημείο μέχρι κάποιο άλλο. τίτλος πρωτοτύπου: Dynamism of A Dog on a Leash (πηγή: <http://www.wikipaintings.org/en/giacomo-balla/dynamism-of-a-dog-on-a-leash-1912>).

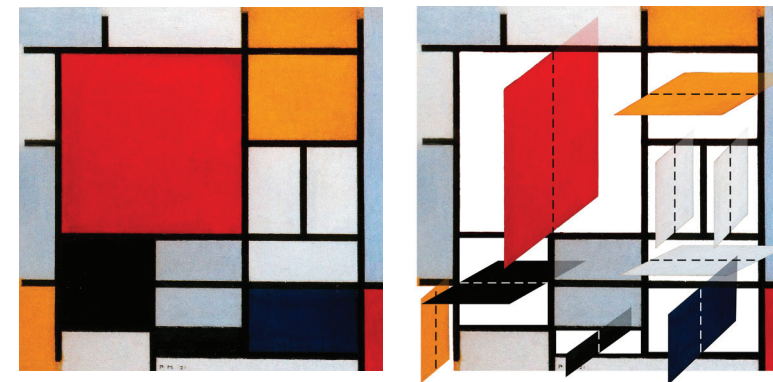
[54] S. Giedion, «Space, Time and Architecture», σελ. 436-437.

Εικ. 40: Νεοπλαστικισμός (De Stijl)

«Το κουτί φυλακίζει περικλείει σαν φέρετρο. Ελευθερώνοντας τα έξι επίπεδα επιτελούμε την επαναστατική πράξη της μοντέρνας αρχιτεκτονικής. Κάθε επιφάνεια μπορεί να μεγενθυνθεί ή να μικρυνθεί, για να τροποποιηθεί η ποσότητα του φωτός σχέση με τη ρευστότητα του διαστήματος. Μετά την απαλλαγή από τα δεσμά που συγκρατούν το κουτί, οι λειτουργίες μπορούν να εκφραστούν με πλήρη ελευθερία».

(πηγή: B. Zevi: «Η Μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής», σελ. 46).

Εικ. 41: Αριστερά: «Σύνθεση με μεγάλο κόκκινο επίπεδο, κίτρινο, μαύρο, γκρι και μπλε», Piet Mondrian, 1921. τίτλος πρωτοτύπου: composition with large red plane yellow black gray and blue (πηγή: <http://www.wikipedia.org/>) Δεξιά: Σχεδιαγραμματική απόδοση της αρχιτεκτονικής όπως εκφράζεται από το κίνημα του De Stijl, με τη βοήθεια του πίνακα του Mondrian. Η περιστροφή των χρωματικών επιπέδων δίνει «χώρους ρευστούς». (πηγή: προσωπικό αρχείο).

Η πολιτιστική αυτή συνθήκη που ανατρέπει τη στατικότητα στη Δυτική κοινωνία είναι εμφανής και στην αρχιτεκτονική. Ιδιαίτερα ανατρεπτική προς αυτήν την κατεύθυνση είναι η αρχιτεκτονική του Μοντέρνου Κινήματος, όπως χαρακτηριστικά μας αποδεικνύει μια από τις σημαντικότερες καταγραφές των ανάλογων αρχιτεκτονικών στάσεων. Πρόκειται για το βιβλίο του Sigfried Gideon, *Χώρος, Χρόνος και αρχιτεκτονική*, ενώ ανάλογη κατεύθυνση εμφανίζει και το έργο του Bruno Zevi, *Η Μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής*. Η αρχιτεκτονική αυτής της περιόδου είναι αδιαμφισβήτητα σημαντικά χρονοκεντρική και समाτοκεντρική, όπως μας υποδεικνύουν παραδείγματα, ήδη από τα ηρωικά χρόνια της πρωτοπορίας στα οποία αναφερόμαστε σήμερα όταν μιλάμε για μοντέρνο κίνημα Νεοπλαστικισμός, Ρώσικος Κονστρουκτιβισμός, Φουτουρισμός. Οι κύριοι εκφραστές

των εγχειρημάτων αυτών, του De Stijl ιδιαίτερα, αποδίδουν, μέσω του αρχιτεκτονικού τους έργου, κεντρική σημασία στην έννοια του χρόνου και κατ' επέκταση στην κίνηση του ενσώματου υποκειμένου στον χώρο και στις κιναισθητικές του ιδιότητες.

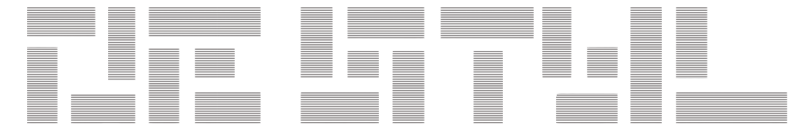
Χαρακτηριστικά, οι εκφραστές του κινήματος του Νεοπλαστικισμού, στην προσπάθειά τους να υπερβούν τη στατικότητα της προοπτικής καταργούν τη τρίτη διάσταση, διαλύουν τον κύβο χωρίζοντάς τον σε επιφάνειες. Όχι πια όγκοι, όχι δωμάτια αλλά έξι επιφάνειες. Τα επίπεδα δε συνθέτουν πια περιορισμένους όγκους, δεν περιέχουν πεπερασμένους χώρους αλλά αντίθετα δημιουργούν χώρους ρευστούς, που διαρθρώνονται και συναρθρώνονται συνεχώς. Έτσι, τη στατικότητα της Αναγεννησιακής αρχιτεκτονικής υποκαθιστά μια δυναμική οπτική μέσα στον χρόνο.⁵⁵

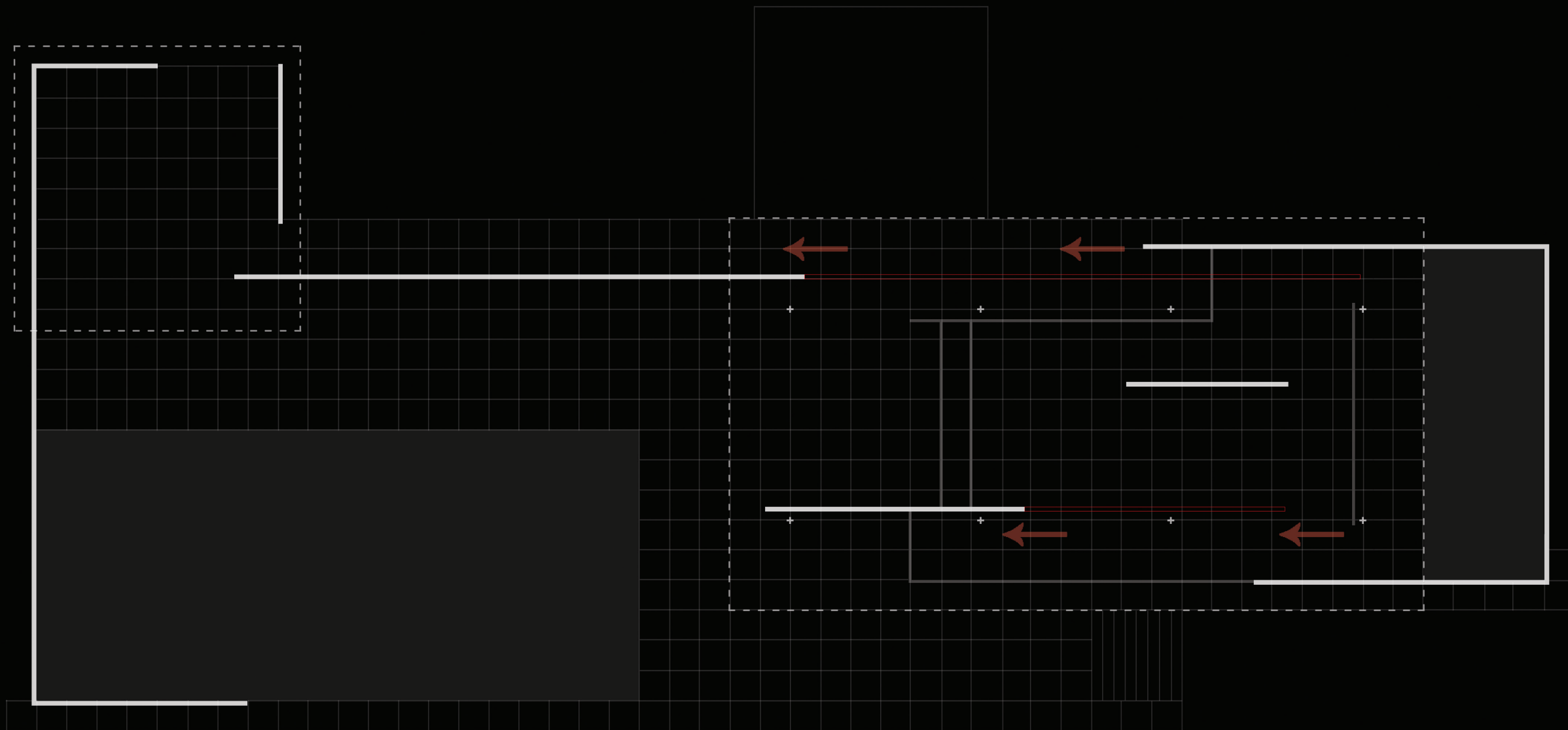
[55] B. Zevi, «Η Μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής», σελ. 47.

Το γερμανικό περίπτερο στην παγκόσμια έκθεση της Βαρκελώνης (1929) αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του κινήματος του Νεοπλαστικισμού. Το κτίριο συγκροτείται από επιφάνειες που υπερβαίνουν την ακινησία των εσωτερικών χώρων και εξέχουν κατευθυνόμενες προς τους εξωτερικούς χώρους. (Εικ. 43) Ο Mies van der

Rohe καταργεί με αυτόν τον τρόπο όλους τους κλειστούς και στατικούς χώρους και αναδεικνύει ένα μόνο γλωσσολογικό εργαλείο, το μεμονωμένο διάφραγμα, το κλείσιμο των τοίχων, τις επιφάνειες νερού, τις πλάκες από μάρμαρο ή γυαλί, το εσωτερικό των οποίων διανύουν χώροι ρευστοί, χώροι κιναισθητικοί.

Εικ. 42: Γερμανικό Περίπτερο στην Παγκόσμια έκθεση Βαρκελώνης, (Barcelona Pavilion) Ludwig Mies Van der Rohe, 1928-1929. (πηγή: <http://www.wikipedia.org/>)

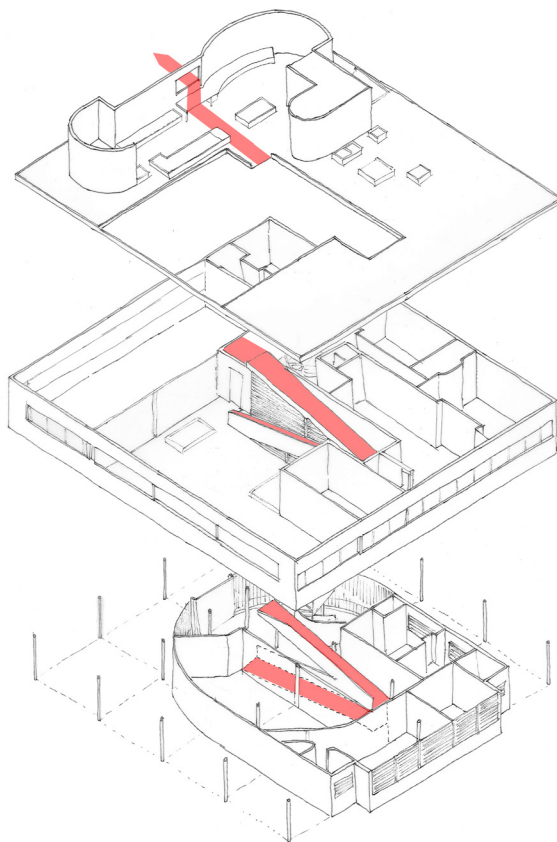

Εικ. 43: Γερμανικό Περίπτερο στην Παγκόσμια έκθεση Βαρκελώνης (Barcelona Pavilion), Ludwig Mies
Van der Rohe, 1928-1929, Σχεδιαγραμματική απεικόνιση της κάτοψης
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

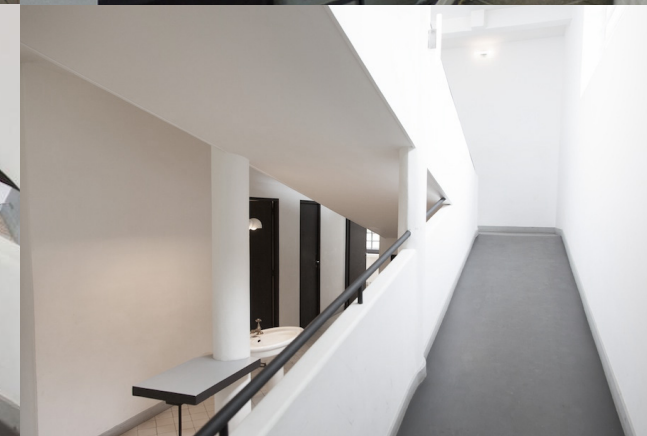
Με εξίσου χαρακτηριστικό τρόπο, η αρχιτεκτονική του Le Corbusier, αποδέχεται ως βασική συνθετική αρχή της, αυτήν της κινητικής προσέγγισης, η οποία περιγράφεται από το σχεδιασμό του αρχιτεκτονικού περιπάτου, της «promenade architecturale» - θεμελιώδες στοιχείο του Μοντέρνου Κινήματος της Αρχιτεκτονικής. Η κίνηση αυτή, που συναντάται ήδη στη Villa Savoye, αναδεικνύεται σε κεντρικό στοιχείο της αρχιτεκτονικής σύνθεσης προσφέροντας διαφορετικές θεάσεις της αρχιτεκτονικής και του τοπίου.

Με αυτήν την έννοια, ακόμα και η στενή ζώνη παραθύρων που διατρέχει τις όψεις της κατοικίας και επιτρέπει στο μάτι να κινηθεί, κατά μήκος, στο βάθος της τοπιακής θεώρησης, είναι στοιχείο που υποδεικνύει την κιναισθητική αντίληψη, επιμένοντας στην έννοια του χρόνου. Πρόκειται, αναμφίβολα, για μια κατασκευή στο χώρο και το χρόνο, που είναι αδύνατον να την αντιληφθούμε στατικά από ένα σταθερό σημείο θέασης.

Η νέα αυτή διάσταση -ο χρόνος- εισάγεται πλέον αποφασιστικά στον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό επηρεάζοντας με αυτόν τον τρόπο την αντίληψή μας για το χώρο: από μία μόνο στατική επιφάνεια (μοναδικό σημείο φυγής και σταθερή προοπτική αντίληψη) περνάμε σε ένα κινητό επίπεδο (με άπειρα σημεία φυγής και οπτικής).

Εικ. 44: Villa Savoye, Poissy, Le Corbusier (Pierre Jeanneret), 1928-1931 Αρχιτεκτονικός περίπατος (πηγή: προσωπικό αρχείο)

Εικ. 45: Villa Savoye, Poissy, Le Corbusier (Pierre Jeanneret), 1928-1931 Αρχιτεκτονικός περίπατος (πηγή: <http://www.flickr.com/>)

Εκ. 46: Villa Savoye, Poissy, Le Corbusier, (Pierre Jeanneret), 1928-1931
(πηγή: <http://alexiscannariato.wordpress.com/2012/11/20/le-corbusier/>)

Εικ. 47: Κατοικία Kauffman στο fallingwater, Πενσυλβάνια Frank Lloyd Wright. (1936-1939)
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

4.5

Η σύγχρονη πραγματικότητα και η όραση

Σκιαγραφώντας το ιστορικό πλαίσιο που οδήγησε στην ανάγκη ανατροπής της σταδιακά αυξανόμενης ηγεμονικής θέσης του ματιού, υπέρ της ολιστικής εμπειρίας του κόσμου, θεωρείται απαραίτητο να κρίνουμε τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας μέσα από την ισχύουσα κατάσταση, στην οποία βρίσκεται η σύγχρονη αρχιτεκτονική πρακτική. Αποδεσμευμένοι από τάσεις εθε-

λοτυφλίας, η πρωτοκαθεδρία της όρασης έναντι των άλλων αισθήσεων η οποία κορυφώνεται κατά την περίοδο της Αναγέννησης, συνεχίζει την παρουσία της και στη σύγχρονη εποχή, ωστόσο, κατά μια διαφοροποιημένη προσέγγιση. Χαρακτηριστική είναι η άποψη του Juhani Pallasmaa στο παρακάτω απόσπασμα.

“

«Η οπτική προκατάληψη και η ηγεμονία του ορατού στην αρχιτεκτονική δεν ήταν ποτέ πιο προφανής από ότι τα τελευταία 30 χρόνια. Ένας συγκεκριμένος τύπος αρχιτεκτονικής στόχευε σε μια εντυπωσιακή και εύκολα αποτυπώσιμη οπτική εικόνα και κυριάρχησε. Αντί μιας υπαρξιακής, πλαστικής και χωρικής εμπειρίας η αρχιτεκτονική ενστερνίστηκε την ψυχολογική στρατηγική της διαφήμισης, της άμεσης πειθούς και τα κτήρια μετατράπηκαν σε προϊόντα της εικόνας δίχως υπαρξιακή ειλικρίνεια [...] σαν συνέπεια του τρέχοντος καταϊγισμού εικόνων, η αρχιτεκτονική της εποχής μας εμφανίζεται σαν απλή τέχνη του ματιού περιορισμένη στον αμφιβληστροειδή, ολοκληρώνοντας με αυτόν τον τρόπο έναν επιστημολογικό κύκλο που ξεκίνησε από την ελληνική σκέψη και αρχιτεκτονική. Αλλά η αλλαγή αυτή ξεπερνάει τα όρια της απλής οπτικής κυριαρχίας· αντί να είναι μια καταστασιακή σωματική συνάντηση, η αρχιτεκτονική έχει γίνει μια τέχνη της τυπωμένης εικόνας παγιωμένης από το βιαστικό μάτι της φωτογραφικής μηχανής

νής. Στον πολιτισμό μας στον οποίο κυριαρχεί η εικόνα, το βλέμμα το ίδιο ισοπεδώνεται σε μια εικόνα και χάνει την πλαστικότητα του. Αντί να αντιμετωπίζουμε την ύπαρξή μας στον κόσμο, σαν θεατές εικόνων που προβάλλονται στην επιφάνεια του αμφιβληστροειδούς.»⁵⁵

Μέσα από το απόσπασμα αυτό διαγράφεται περιεκτικά η εικόνα της σύγχρονης κοινωνίας που, θα μπορούσαμε να πούμε, είναι το μακροχρόνιο αποτέλεσμα της κατάστασης που αρχίζει να δημιουργείται μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και της ριζικής αναδιοργάνωσης της κοινωνικής, οικονομικής, πολιτικής και πολιτισμικής ζωής που συμβαίνει την περίοδο αυτή (ραγδαία εξέλιξη της τεχνολογίας, κατακόρυφη άνοδος του οικονομικού ανταγωνισμού, παγκοσμιοποίηση, αστικοποίηση, καταναλωτισμός). Σε αυτή τη νέα οικονομικοπολιτιστική πραγματικότητα κύριο μέσο μετάδοσης της πληροφορίας συνιστά η εικόνα (κινούμενη ή στατική). Η οπτική αντίληψη επωμίζεται κατά κύριο λόγο τον έλεγχο του κόσμου και των δράσεών μας. Μόνο που, σε αντίθεση με το Αναγεννησιακό οπτικό μοντέλο, η πολύπλευρη αυτή επένδυση στην οπτική εμπειρία είναι αποτέλεσμα της ραγδαίας τεχνολογικής ανάπτυξης που σχετίζεται με την προβαλλόμενη εικόνα, την είσοδο της φωτογραφικής μηχανής και των οπτικών μέσων επικοινωνίας και αναπαράστασης, σε συνδυασμό με την ταχύτητα την οποία εξασφαλίζουν τα μέσα αυτά στη μετάδοση της πληροφορίας.

Η νέα αυτή πραγματικότητα που διαμορφώνεται είναι καταστατική για την αρχιτεκτονική. Όσον αφορά στον σχεδιασμό, το κέντρο βάρους των αρχιτεκτόνων μετατοπίζεται στη διερεύνηση των οπτικών χαρακτηριστικών των κτιρίων· στη μελέτη

των όγκων, της γεωμετρίας, των χαράξεων, και της εξωτερικής εμφάνισης του κτιρίου. Το συνολικό ενδιαφέρον στρέφεται σε μια φορμαλιστική αρχιτεκτονική που στόχο έχει τον οπτικό εντυπωσιασμό, μέσα από απαστράπτοντα υλικά και επιφάνειες. Λιγότερη σημασία δίνεται στη διερεύνηση των μη οπτικών χαρακτηριστικών του, όπως η κιναισθητική ιδιότητες του χώρου και η σωματική βιωματική εμπειρία που προκαλεί. Πρόκειται για ένα επιπλέον καταναλωτικό προϊόν υποταγμένο στους κανόνες που υποβάλλει η διαφήμιση και ο καταναλωτισμός. Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια χάρη στη ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας που μας επιτρέπει να μιλάμε για μεταβαλλόμενη, κινητική ή ακόμα και διαδραστική αρχιτεκτονική γίνεται μια προσπάθεια ανατροπής αυτής της πραγματικότητας.

Πέραν της σύλληψης του αρχιτεκτονικού χώρου, βαθιά επιρροή ασκήθηκε από τις τρέχουσες συνθήκες, και στον τρόπο που γίνεται αντιληπτός από τον καθημερινό χρήστη. Όσον αφορά στο ευρύ κοινό, η σύγχρονη αρχιτεκτονική προσεγγίζεται κατά κύριο λόγο μέσω της όρασης και κρίνεται με όρους οπτικοκεντρικούς. Ο χώρος γίνεται αντιληπτός από το χρήστη μέσα από το φακό της φωτογραφικής του μηχανής! Σταδιακά η αρχιτεκτονική από χωρική εμπειρία μετατρέπεται σε οπτική εικόνα, και η αντίληψη της μάζας σε αντίληψη της επιφάνειας.

[55] Juhani Pallasmaa, «The Eyes of the Skin – Architecture and the Senses», σελ. 30.

Εικ. 48: Η κατοικία Kauffman φιλτραρισμένη από το φακό της φωτογραφικής μας μηχανής! [...] από την αντίληψη της μάζας στην αντίληψη της επιφάνειας (πηγή: προσωπικό αρχείο)

Εικ. 49: Φορμαλιστική Αρχιτεκτονική
(πηγή: <http://serialliarsandleazebags.blogspot.gr/2012/09/romney-myth-busters-making-wealthy-even.html>)

Εκ. 50: Jean Piaget

(Πηγή: <http://www.wikipedia.org/>)

4.6

Συσχέτιση των φαινομενολογικών θεωριών με την θεωρία του Jean Piaget για την αντίληψη ως δομική διαδικασία

Η αντίληψη, για τον Merleau-Ponty είναι, συνολικά, ο τρόπος της άμεσης επαφής μας με τον κόσμο, με τη συνολικότητα της εμπειρίας, μέσα από την οποία γεννάται τόσο η συγκρότησή της σχέσης σωματικότητας-νόησης-εξωτερικής πραγματικότητας όσο και η συγκρότηση της υποκειμενικότητάς μας. Με αφετηρία τη θεωρία αυτή για την αντίληψη μπορούμε να συσχετιστούμε με μία ακόμα θεωρητική περιοχή η οποία θα πάει ένα βήμα πιο πέρα τη μελέτη μας για τον χαρακτήρα της αντιληπτικής διαδικασίας. Η θεωρητική αυτή περιοχή αφορά στη «γενετική επιστημολογία»,⁵⁶ όπως εκφράστηκε από ένα μεγάλο θεωρητικό, τον Ελβετό Jean Piaget.

Ο Piaget, θεωρητικός του στρουκτουραλισμού, προσπάθησε να ερμηνεύ-

σει τον τρόπο με τον οποίο αποκτούνται οι γνωστικές δομές στον άνθρωπο, από τη βρεφική ήδη ηλικία, βασισμένος σε μελέτες που έκανε ο ίδιος πάνω στα παιδιά. Η θεωρία του ξεκινά με την υπόθεση ότι κάθε παιδί κατασκευάζει τη γνώση του με το δικό του τρόπο. Ο ρόλος του, δηλαδή, είναι ενεργητικός, και δεν αποτελεί απλά έναν παθητικό υποδοχέα πληροφοριών και γνώσεων. Στα πλαίσια αυτά, ο ρόλος της αντίληψης καθίσταται διττός: σε πρώτο στάδιο φέρνει σε επαφή το παιδί με τον κόσμο και σε δεύτερο επίπεδο οργανώνει τον κόσμο, με διαφορετικό τρόπο κάθε φορά ανάλογα με το άτομο. Η αντίληψη, δηλαδή, συνιστά μεν τον ολιστικό τρόπο μέσω του οποίου το άτομο συγκροτεί τη σχέση του με τον κόσμο, αλλά ο Piaget διατείνεται ότι για να συμβεί αυτό

[56]Σύμφωνα με τον Πιαζέ η γενετική επιστημολογία επιχειρεί να εξηγήσει τη γνώση, και ιδίως την επιστημονική γνώση, σε σχέση με την ιστορία της, τη γέννηση της κοινωνίας, και ιδιαίτερα την ψυχολογική προέλευση των εννοιών και των πράξεων πάνω στις οποίες στηρίζεται. Πίστευε, μάλιστα, ότι μπορούσε να δοκιμάσει τις επιστημολογικές ερωτήσεις μελετώντας την ανάπτυξη της σκέψης και της πράξης των παιδιών. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία αυτού του κλάδου, ο οποίος αφορά, συνολικά, στη μελέτη της ανάπτυξης των παιδιών, διαμέσου της οποίας είναι δυνατή η απάντηση επιστημολογικών ερωτήσεων. <http://www.wikipedia.org/>

η αντίληψη η ίδια, ήδη, οργανώνει τα πράγματα, όντας δομικής τάξης. «Η νοημοσύνη οργανώνει τον κόσμο με το να οργανώνει την ίδια», λέει χαρακτηριστικά.

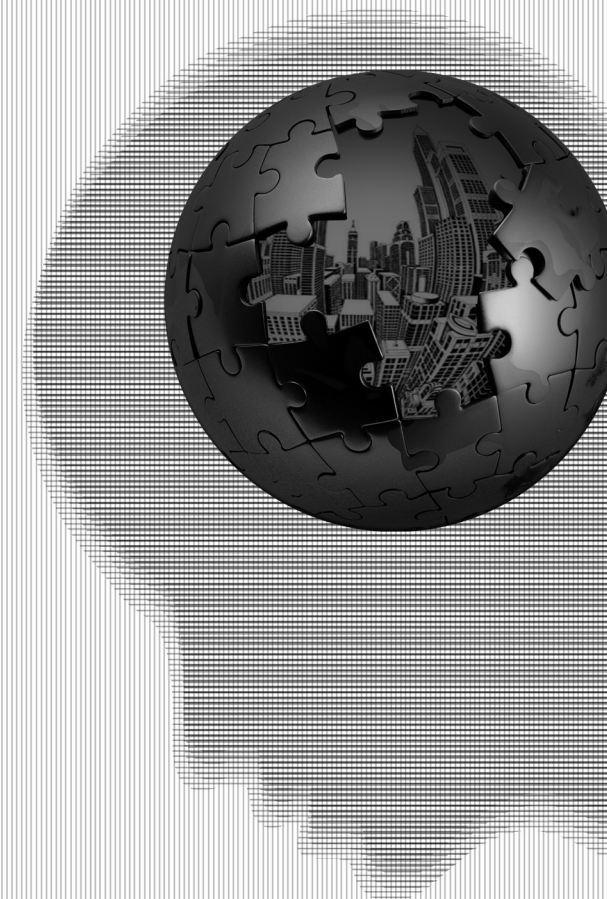
Διευρύνοντας την στρουκτουραλιστική αυτή ερμηνεία της παιδικής αντίληψης, υποστήριξε ότι η ανάπτυξη και ολοκλήρωση της δομής του πνεύματος και της προσωπικότητας του παιδιού έχει εξελικτική πορεία, που διαμορφώνεται μέσα από τέσσερα διαφορετικά στάδια.⁵⁷ Κάθε στάδιο χαρακτηρίζεται από ορισμένες δυνατότητες διανοητικής λειτουργίας, οι οποίες εξαρτώνται από την ηλικία του παιδιού και από τις εμπειρίες που είχε την ευκαιρία να αποκτήσει μέσα στο περιβάλλον του. Σε κάθε στάδιο επιτελούνται ορισμένες νοητικές διεργασίες και αναπτύσσονται γνωστικές ικανότητες που δεν υπήρχαν σε προηγούμενο στάδιο.

Συνολικά, για τον Piaget η αντίληψη συνιστά τον τρόπο με τον οποίο οργανώνουμε τον κόσμο σε οργανωτικές δομές, οι οποίες δεν είναι στατικές αλλά είναι δομές σε διαρκή μεταβολή. Στα πλαίσια αυτά, ισχυρίζεται ότι η μεταβλητότητα αυτή δεν περιορίζεται στα όρια του ίδιου του ατόμου. Αλλά η αντίληψη δύναται να προβάλλει πάνω στον κόσμο παλαιότερες ατομικές ή κοινωνικές εμπειρίες και καμιά φορά ακόμα και φυλογενετικές συνθήκες, δηλαδή κάποιες συνθήκες που αφορούν την εμπειρία που έχει μεταφερθεί γενετικά μέσω από παλαιότερες συνθήκες ύπαρξης του όντος.

Η αρχιτεκτονική, κατ' αναλογία της αντιληπτικής διαδικασίας, αποτελεί ένα

σύστημα δομικής οργάνωσης του χώρου. Όπως η αντίληψη συνιστά τον τρόπο μέσω του οποίου το άτομο έρχεται σε επαφή με τον κόσμο και ταυτόχρονα οργανώνει τον κόσμο, έτσι και η αρχιτεκτονική συνιστά τον τρόπο μέσω του οποίου ο άνθρωπος συνδέεται με την πολιτισμική ταυτότητα του χώρου και ταυτόχρονα οργανώνει τις σχέσεις αυτές. Αναπόφευκτα, δηλαδή, η αρχιτεκτονική αποτελεί προϊόν συγκεκριμένων ιστορικο-κοινωνικών συνθηκών και εκφράζει κάθε φορά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Οπότε εκ των πραγμάτων, τόσο η οργάνωση και οι χώροι που βιώνουμε ως χρήστες όσο και η οργάνωση του σχεδιαστικού μας αντικείμενου, αφορά τη διαρκή μεταβολή της δομής τους.⁵⁸ Στην περίπτωση του σχεδιασμού, ωστόσο, τυπικά και μόνο υποχρεωνόμαστε να σταματήσουμε σε κάποιο σημείο, αν μπορούμε να σταματήσουμε τη διεργασία αυτή και αν αυτή η δομή δεν εξελίσσεται διαρκώς κατά την κατασκευή της και μετά διαρκώς κατά τη χρήση της.

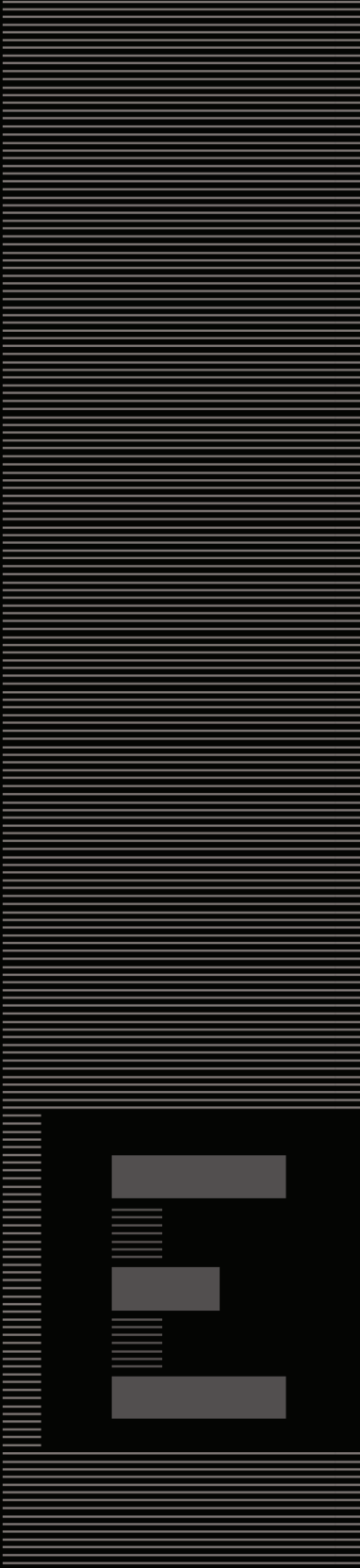
Εικ. 51: ... στην αντίληψη της σύνθεσης!
(πηγή: προσωπικό αρχείο)

[57] Βλ. παράρτημα σελ. 117.

[58] Η έννοια της δομής δεν περιορίζεται στα όρια της οργανωτικής και κατασκευαστικής λειτουργίας της αρχιτεκτονικής.

Συμπεράσματα

Συμπεράσματα

Στα πλαίσια του ευρύτερου έργου αναδόμησης της Δυτικής φιλοσοφικής σκέψης σε φαινομενολογικά θεμέλια, ο Maurice Merleau-Ponty επιδίωξε, μέσω της Φαινομενολογίας της Αντίληψης, να αποκαταστήσει τη σχέση του υποκειμένου με τον κόσμο, εισάγοντας την ενοποιητική διάσταση της αντιληπτικής εμπειρίας. Με άξονα τη συγκεκριμένη φιλοσοφική θέση, η ερευνητική μας ενασχόληση συνέβαλε στην απόδειξη ότι η σχέση της αντίληψης με τον κόσμο δεν είναι σχέση απλής «επαφής». Με την έννοια αυτή, καταργείται η συμβατική άποψη βάσει της οποίας η αντίληψη συνίσταται στην ύπαρξη ενός αισθητηριακού μηχανισμού, μέσω του οποίου το άτομο προσλαμβάνει τα αισθητηριακά ερεθίσματα του περιβάλλοντος, επεξεργάζεται τα δεδομένα αυτά μέσω της νόησης, και εκδηλώνει την αντίδρασή του. Τα αισθητήρια όργανα δεν αποτελούν, απλώς, συσκευές καταγραφής ερεθισμών και ο νους δεν είναι το υπολογιστικό σύστημα αυτών,

σε μια υποτιθέμενη αιτιακή αλυσίδα που σκοπό έχει τον αισθητηριακό καθορισμό της συμπεριφοράς του ατόμου. Η σχέση του υποκειμένου με τον κόσμο δεν περιορίζεται σε αυτήν την εξωτερική προφάνεια των πραγμάτων.

Αντίθετα με την παθητική αυτή εκδοχή της αντιληπτικής διαδικασίας -η οποία δε συνάδει με την πραγματικότητα της ύπαρξης μας- η Φαινομενολογία, εμμένοντας στην ουσία των πραγμάτων και στη βύθιση στα φαινόμενα, επαναπροσδιορίζει τον ρόλο της αντίληψης στη σχέση μας με τον κόσμο. Κατά την εκδοχή του Merleau-Ponty η αντίληψη χαρακτηρίζει το σύμπλοκο φαινόμενο, τη σύμπλοκη συνθήκη ολότητας και ολικής συσχέτισης των πραγμάτων μέσω της οποίας ερχόμαστε σε αμεσότητα με τον κόσμο και μέσω της οποίας συγκροτούμε τη σχέση νόησης, σωματικότητας και υλικής πραγματικότητας.

Μετατοπίζοντας το επίκεντρο του ενδιαφέροντός μας στην αρχιτεκτο-

νική, η αντίληψη συνιστά τον συνολικό εκείνον τρόπο με τον οποίο πρώτα ερχόμαστε σε επαφή με τα πράγματα, προκειμένου να συγκροτήσουμε τη σχέση σωματικότητας, νόησης και αρχιτεκτονικού χώρου. Ο χώρος δεν είναι ανεξάρτητος από την αντίληψη, η αντίληψη δεν είναι ανεξάρτητη από τον χώρο και δε δύναται να νοηθεί η αρχιτεκτονική αποκομμένη από το ενσώματο υποκείμενο. Σε αυτήν τη σχέση ο χρήστης δεν καθίσταται ελεγχόμενο «νεκρό» αντικείμενο, έρμαιο στα χέρια τυφλών εξωτερικών παραγόντων, αλλά αντίθετα βιώνει το χώρο μέσα από τη σύζευξή μαζί του και την ουσιαστική αλληλεπίδραση με αυτόν. Χρήστης και χώρος μεταβάλλουν και προσδιορίζουν ο ένας τον άλλον αμοιβαία.

Η διαδραστική σχέση χρήστη και χώρου, αποδείξαμε στη συνέχεια πως δεν δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω της μετωπικής, οπτικής επαφής με τον χώρο. Η όραση απλά προκαλεί μια κατάσταση εύθραυστης ισορροπίας την οποία πρέπει να αντιμετωπίσουμε μέσα από τον συνολικό σχεδιασμό. Στην πραγματικότητα ο χώρος βιώνεται μέσω της συμμετοχής του συνόλου των αισθήσεων. Τα διάφορα αισθητηριακά δεδομένα που συλλαμβάνονται από τον αρχιτεκτονικό χώρο, δίνουν την ευκαιρία στο σώμα να «μελετήσει» τον χώρο, τις ιδιότητες των υλικών, την κλίμακα των αντικειμένων, ακόμα και την «ατμόσφαιρα» που συμπυκνώνεται σε αυτόν. Απαραίτητη προϋπόθεση για την ολιστική βίωση του χώρου είναι, όπως είδαμε, η κίνηση του σώματος στο χώρο. Το κτίριο δεν αποτελεί «οθόνη» προκειμένου

να γίνεται αντιληπτό από σταθερό σημείο όρασης, στατικά και μετωπικά. Αναφερόμαστε σε τρισδιάστατο χώρο, οπότε σε όρους κίνησης στο βάθος. Η κίνηση είναι η σύνθηκη αυτή που επιτρέπει στο χρήστη να αλληλεπιδρά με τον χώρο με όλες του τις αισθήσεις. Η αρχιτεκτονική αποτελεί, επομένως, στην ευρύτητά της μια διαδικασία πολλαπλών προσεγγίσεων. Αποτελεί συναισθητική, πολυαισθητηριακή, και πολυπαραγοντική εμπειρία, η οποία καθορίζεται συν τοις άλλοις από τις συνθήκες της χρονικότητας και της κινητικότητας.

Με την έννοια αυτή η διαδικασία της αρχιτεκτονικής σύνθεσης δεν συνίσταται στην απλή οργάνωση λογικά συγκροτούμενων επιχειρημάτων. Αντιθέτως, συλλαμβάνεται, βιώνεται και συγκροτείται, καθώς εμείς βρισκόμαστε σε συνθήκη ώσμωσης και διάχυσης με τον αρχιτεκτονημένο χώρο. Σε αυτήν τη συνθήκη, κεντρική θέση κατέχει η αντίληψη. Επομένως, ο αρχιτέκτονας είναι αναγκασμένος κατά τον σχεδιασμό να συνδυάζει λογικά επιχειρήματα με τη βιωματική του απάντηση στα πράγματα. Αφενός, δηλαδή, η αρχιτεκτονική διαδικασία της σύνθεσης προϋποθέτει ασφαλώς την λήψη λογικών αποφάσεων, δεδομένου ότι η συγκροτημένη αυτή δομή που σχεδιάζει ο αρχιτέκτονας πρέπει να έχει λογική συγκρότηση. Πρωτύτερα, όμως, ο αρχιτέκτονας είναι υποχρεωμένος, προκειμένου να συλλάβει αυτή τη συνθήκη του κόσμου που συνιστά την αρχιτεκτονική ένα εξαιρετικά περίπλοκο φαινόμενο, να βρεθεί σε αμεσότητα με τον αρχιτεκτονι-

κό χώρο και σε δεύτερο επίπεδο να βασιστεί στη διαισθητική του αντίληψη για τα πράγματα για να τον αναπαράγει.

Η αρχιτεκτονική είναι, εν τέλει, ένας συνολικός τρόπος για να περιγράψουμε την συνθήκη της ύπαρξής μας, τον τρόπο που βλέπουμε τα πράγματα. Ζώντας σε αυτό το χώρο πρέπει να επαναπροσδιορίσουμε το χώρο ως βιωματικό. Το βλέμμα μας θα πρέπει να διεισδύσει βαθύτερα-κάτω από τις αρχιτεκτονικές επιφάνειες και υπερεπιφάνειες. Το σώμα θα πρέπει να σταματήσει να αντιμετωπίζεται σαν αντικείμενο και η αρχιτεκτονική σαν σκεύος οπτικής ηδονής που χτίζεται για να φωτογραφηθεί και να αναπαράξει τον εαυτό της. Η αλλοτρίωση της σχέσης του σώματος με την αρχιτεκτονική πρέπει να αποκατασταθεί. Σε αυτή τη διαδικασία η αντίληψη έχει καθοριστικό ρόλο.

Τα παραπάνω δεν είναι αφοριστικά. Πιστεύω στον σχεδιασμό ως σύμπλοκη συνθήκη ολικής συσχέτισης φαινομενολογικών, γνωσιακών, λογικών δεδομένων στοχευμένη στους χρήστες της. Μια στροφή του σχεδιασμού από την «εγκεφαλική» αρχιτεκτονική στην ολόπλευρη διαχείριση των δεδομένων που λαμβάνουμε από τον κόσμο. Σε αυτή την προσπάθεια, η θεωρία του Merleau-Ponty, όπως αντικατοπτρίζεται στο βιβλίο του *Φαινομενολογία της Αντίληψης*, μπορεί να μεταφραστεί σε διαχρονικό μεθοδολογικό εργαλείο, σε διαχρονικό εγχειρίδιο αντίληψης και παραγωγής χώρου στη διάθεση των αρχιτεκτόνων.

Παράρτημα

PHENOMENOLOGY

LEAVE THE WORLD OUTSIDE

Maurice Merleau-Ponty (1908-1961)

Ο Maurice Merleau-Ponty γεννήθηκε στο Rochefort-sur-Mer της Γαλλίας, στις 14 Μαρτίου του 1908. Ο πατέρας του πέθανε στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο όταν ο Maurice ήταν ακόμα 5 χρονών. Μεγάλωσε με τη μητέρα του στο Παρίσι, με την οποία ανέπτυξε μια ιδιαίτερα στενή και στοργική σχέση. Η παιδική του ηλικία, ωστόσο, ήταν ασυνήθιστα ευτυχισμένη.

Ο Merleau-Ponty παρακολούθησε μαθήματα στο Lycée Janson-de-Sailly και στο Louis-le-Grande, και το 1926 μπήκε στο École Normale Supérieure, από όπου και αποφοίτησε τέσσερα χρόνια αργότερα. Εν τω μεταξύ, συνεργάστηκε με την Καθολική Εφημερίδα *Esprit* για μικρό χρονικό διάστημα. Ολοκληρώνοντας τις σπουδές του στο École Normale Supérieure άρχισε να διδάσκει φιλοσοφία στα γυμνάσια του Μποβέ, του Σαρτρ, και του Παρισιού, ενώ μετά το 1935 αποτέλεσε μέλος του διδακτικού προσωπικού του École Normale Supérieure.

Μετά τη ναζιστική εισβολή στην Πολωνία ο Merleau-Ponty μπήκε στο στρα-

τό, υπηρέτησε σαν υπολοχαγός του πεζικού και αποστρατεύτηκε με την κατάρρευση της Γαλλίας, επιστρέφοντας πάλι στη διδασκαλία του. Κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κατοχής ήταν ενεργός στην Εθνική Αντίσταση. Όταν ήρθε η απελευθέρωση, προσχώρησε στη σχολή του Πανεπιστημίου της Λυών και έγινε μέλος της συντακτικής επιτροπής του περιοδικού *Temps Modernes* μαζί με τον φίλο του από το σχολείο και συνιδρυτικό μέλος Jean-Paul Sartre (1945). Ωστόσο, λίγα χρόνια μετά, (1952) απογοητευμένος από την πολιτική του Sartre, αποφάσισε να παραιτηθεί από την συντακτική ομάδα. Η φύση των μεταξύ τους διαφωνιών έχει διατυπωθεί στο έργο του «Περιπέτειες της διαλεκτικής», που δημοσιεύθηκε το 1955.

Το 1950 ανέλαβε την προεδρία της ψυχολογίας και παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης, και το 1952 εξελέγη στην προεδρία της φιλοσοφίας στο Collège de France, ο νεότερος ποτέ διορισμένος στη θέση αυτή, την οποία κατείχε μέχρι το θάνατό του το Μάιο του 1961.

Το πρώτο βιβλίο του Merleau-Ponty, «*Η δομή της συμπεριφοράς*», ολοκληρώθηκε το τριακοστό έτος της ηλικίας του αλλά εξαιτίας του πολέμου, δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1942. Η μελέτη αυτή συνεχίστηκε στο μεγάλο του έργο, τη «*Φαινομενολογία της Αντίληψης*» (1945). Βαθύτατα επηρεασμένος από τη φαινομενολογική μέθοδο του Edmund Husserl, και πατώντας στα θεμέλια του Heidegger και του Gabriel Marcel, ο Merleau-Ponty διαμόρφωσε το φιλοσοφικό του στοχασμό και μια πρωτότυπη φιλοσοφική ερμηνεία της ανθρώπινης εμπειρίας. Πρόκειται για έναν φιλοσοφικό στοχασμό που εκκινεί από το υπαρξιακό βίωμα του ριζώματος του εκάστοτε ατομικού σώματος μέσα στον κόσμο και από την ανάλυση των στρωμάτων των ακατέργαστων αισθητηριακών εντυπώσεων τα οποία προηγούνται της διασκεπτικής και επιστημονικής σκέψης. Ο Merleau-Ponty ήταν επίσης λάτρης της γλώσσας και της πολιτικής.

Ήταν παντρεμένος με μια γιατρό και ψυχίατρο στο Παρίσι, με την οποία απέκτησε μια κόρη. Πέθανε ξαφνικά στις 3 Μαΐου του 1961, στην ηλικία των 53, ενώ εργαζόταν στο τελευταίο έργο του με τίτλο «*Το Ορατό και το Αόρατο*».

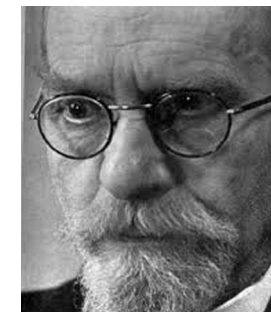
Τα κυριότερα έργα του είναι:

- «*Η Δομή της Συμπεριφοράς*» (1942),
- «*Φαινομενολογία της Αντίληψης*» (1945),
- «*Οι περιπέτειες της διαλεκτικής*» (1955),
- «*Ο οφθαλμός και το πνεύμα*» (1964),
- «*Το Ορατό και το Αόρατο*» (1964)

Η ζωή και το έργο του Maurice Merleau-Ponty όπως περιγράφονται στο παραπάνω απόσπασμα είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των εξής πηγών:

- <http://www.egs.edu/library/maurice-merleau-ponty/biography/>
- M. Merleau-Ponty: «*Η αμφιβολία του Σεζάν: Το μάτι και το πνεύμα*»
- http://www.biblionet.gr/author/23898/%CE%9C%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%82_%CE%9C%CE%B5%CF%81%CE%BB%CF%8E_-_%CE%A0%CE%BF%CE%BD%CF%84%CF%8D
- Gale Encyclopedia of Biography: <http://www.answers.com/topic/maurice-merleau-ponty>

(πηγή εικόνας: <http://jaysanalysis.com/2010/09/13/merleau-ponty-destroys-psychologism-and-pureempiricism/>)

Edmund Husserl (1859-1938)

Ο Edmund Husserl, εβραϊκής καταγωγής, γεννήθηκε στο Prossnitz της Μοραβίας, στις 8 Απριλίου 1859.

Σπούδασε αστρονομία στο πανεπιστήμιο της Λειψίας, (1876-1878) όπου παρακολούθησε, επίσης, πλήθος διαλέξεων στα μαθηματικά, τη φυσική και τη φιλοσοφία. Μέντορας του Husserl αυτό το διάστημα ήταν ο Tomáš Masaryk, πρώην φοιτητής του Brentano, ο οποίος αργότερα έγινε ο πρώτος πρόεδρος της Τσεχοσλοβακίας. Την περίοδο που ακολούθησε (1878-1881), ο Husserl συνέχισε τις σπουδές του στα μαθηματικά, τη φυσική και τη φιλοσοφία στο Βερολίνο. Τελειώνοντας επέστρεψε στη Βιέννη όπου έλαβε το διδακτορικό του στα μαθηματικά, με τη διατριβή του για τη θεωρία των διακυμάνσεων. (*Συμβολή στη θεωρία του υπολογισμού των μεταβλητών*, Ιανουάριος 1883). Στη συνέχεια, δούλεψε για μικρό χρονικό διάστημα, στο πλαίσιο του καθηγητή του -των μαθηματικών- στο Βερολίνο. Όταν ο τελευταίος αρρώστησε ο Masaryk έπεισε τον Husserl να μαθητεύσει δίπλα στον Brentano, ο οποίος βρι-

σκόταν τότε στη Βιέννη. Μετά από τη σύνομη στρατιωτική του θητεία στην πόλη, ο Husserl ακολούθησε τη συμβουλή του Masaryk. Ήρθε σε επαφή με τη φιλοσοφία του Franz Brentano, (1884-1886), η οποία άσκησε τόσο έντονη επίδραση στη σκέψη του ώστε έστρεψε οριστικά το ενδιαφέρον του στη φιλοσοφία. Στα 1886, άλλαξε θρησκεία και έγινε διαμαρτυρόμενος· στα 1887 παντρεύτηκε (απέκτησε τρία παιδιά, ένα εκ των οποίων έχασε τη ζωή του στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο) και ανέλαβε τη διδασκαλία μιας σειράς μαθημάτων στο Πανεπιστήμιο της Halle. Το 1901 (περίοδος που εκδόθηκε το πρώτο φαινομενολογικό του έργο, υπό τον τίτλο «*Λογικές έρευνες*») ξεκίνησε να διδάσκει στο Göttingen, όπου διαμορφώθηκαν και οι πρώτοι ένθερμοι οπαδοί του («*Η Ιδέα της Φαινομενολογίας*», 1907). Το 1917 ανέλαβε την έδρα της φιλοσοφικής στο πανεπιστήμιο του Freiburg-Breisgau, θέση που διατήρησε ως την συνταξιοδότησή του, το 1928. Ο μαθητής του, Martin Heidegger, την περίοδο αυτή εξέδωσε το έργο του «*Προλεγόμενα στη*

Φαινομενολογία της εσώτερης συνείδησης του χρόνου».

Με την άνοδο των Ναζί στην εξουσία ο εβραϊκής καταγωγής Husserl αποκλείστηκε από κάθε ακαδημαϊκή δραστηριότητα, τα βιβλία του απαγορεύτηκαν και ο ίδιος τέθηκε σε κατ' οίκον περιορισμό. Παρ' όλη την εχθρότητα του ναζιστικού καθεστώτος απέναντί του, ο Husserl δεν εκπατρίστηκε, και δεν σταμάτησε να ασχολείται με τις έρευνές του.

Πέθανε στο Fribourg στις 27 Απριλίου του 1938.

Τα κυριότερα έργα του είναι:

- «Φιλοσοφία της αριθμητικής» (1891),
- «Λογικές έρευνες» (1900-1),
- «Η φιλοσοφία ως αυστηρή επιστήμη» (1911),
- «Ιδέες για μια καθαρή φαινομενολογία και φαινομενολογική φιλοσοφία» (1913),
- «Μαθήματα για την εσωτερική συνείδηση του χρόνου» (1928),
- «Τυπική και υπερβατολογική λογική» (1929),
- «Καρτεσιανοί στοχασμοί» (1931),
- «Η κρίση των ευρωπαϊκών επιστημών και η υπερβατολογική φαινομενολογία» (1936).

Αξίζει τέλος να σημειωθεί πως χειρόγραφά του Husserl (πάνω από 40.000 σελίδες συνολικά) διασώθηκαν από το Φραγκισκανό Herman Van Breda Leo, μαθητή του στο Fribourg, που μετέφερε κρυφά τη βιβλιοθήκη και τα ανέκδοτα έργα του στο Leuven (Βέλγιο), όπου ιδρύθηκε το πρώτο αρχείο του, το 1939. Σήμερα, υπάρχουν επιπλέον αρχεία στο Φράμπουργκ, στην Κολωνία, στο Παρίσι, στη Νέα Υόρκη και στο Πίτσμπουργκ ενώ συνεχίζεται η έκδοση των Απάντων του συγγραφέα, υπό τον τίτλο «Husserliana».

Η ζωή και το έργο του Edmund Husserl όπως περιγράφονται στο παραπάνω απόσπασμα είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των εξής πηγών:

- J.F Lyotard: «Φαινομενολογία», σελ. 9 και
- Stanford Encyclopedia of Philosophy <http://plato.stanford.edu/entries/husserl/>
(πηγή εικόνας: <http://zero-books.net/blogs/zero/weird-realism-lovecraft-and-philosophy-graham-harman/>)

Martin Heidegger (1889-1976)

Ο Martin Heidegger γεννήθηκε στο Messkirch της Γερμανίας, στις 26 Σεπτεμβρίου του 1889. Το Messkirch ήταν τότε μια ήσυχη, συντηρητική, θρησκευτική αγροτική πόλη. Η επίδραση που δέχτηκε από εκεί ο Χάιντεγκερ ήταν καθοριστική για τη διαμόρφωση της φιλοσοφικής του σκέψης. Σπούδασε θεολογία στο Πανεπιστήμιο του Freiburg. Μετά από δύο χρόνια, ωστόσο, στράφηκε στη φιλοσοφία και ήδη από το 1915 άρχισε να διδάσκει στο Freiburg. Το 1917 παντρεύτηκε την Elfride Petri, με την οποία απέκτησε δύο γιους (τον Jörg και τον Hermann).

Η φιλοσοφική ανάπτυξη του Heidegger ξεκίνησε αφότου διάβασε έργα του Brentano και του Αριστοτέλη. Πράγματι, η αναζήτηση του Αριστοτέλη στη μεταφυσική αναφορικά με το τι είναι αυτό που ενώνει όλους τους πιθανούς τρόπους της ύπαρξης, είναι, με πολλούς τρόπους, το ερώτημα που απασχόλησε και τον Heidegger. Στην φιλοσοφική του πορεία, συνδέθηκε στενά με τον Καντ, τον Κίρκεγκωρ, τον Νίτσε, και με δύο ακόμα μορφές, ίσως τις πιο

σημαντικές απ' όλες για την μετέπειτα σκέψη του στη δεκαετία του 1920: τον Dilthey (του οποίου το άγχος σχετικά με το ρόλο της ερμηνείας και της ιστορίας στη μελέτη της ανθρώπινης δραστηριότητας επηρέασε βαθύτατα τον Heidegger) και τον Husserl. Το 1917 ο τελευταίος ανέλαβε μια θέση στο Freiburg και το 1919 ο Heidegger έγινε βοηθός του. Στη συνέχεια ο Heidegger πέρασε μια περίοδο διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο του Marburg (1923-1928), αλλά επέστρεψε και πάλι στο Freiburg για να αναλάβει την προεδρία που απελευθερώθηκε από τον συνταξιοδοτημένο πια Husserl.

Κάτω από αυτές τις επιρροές γεννήθηκε το «magnum opus» του Heidegger, «Είναι και Χρόνος» (Sein und Zeit). Δημοσιεύθηκε το 1927, και αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα κείμενα της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Φιλοσοφίας. Το βιβλίο αυτό, όχι μόνο εκτόξευσε τον Heidegger σε μία θέση διεθνούς πνευματικής προβολής, αλλά αποτέλεσε και το φιλοσοφικό έναυσμα για μια σειρά μετέπειτα προγραμμάτων και ιδεών στη σύγχρονη ευρωπαϊκή παράδοση. Χα-

ρακτηριστικά παραδείγματα: ο υπαρξισμός του Σαρτρ, η φιλοσοφική ερμηνευτική του Γκάνταμερ, καθώς και η έννοια της «αποδόμησης» του Ντερντά.

Το 1933 ο Heidegger προσχώρησε στο ναζιστικό κόμμα και εξελέγη Πρύτανης του Πανεπιστημίου Freiburg. Μετά το 1934 (παραίτηση από τη θέση του Πρύτανη) ο Heidegger αποστασιοποιήθηκε από τη ναζιστική πολιτική χωρίς, όμως, να εγκαταλείψει το κόμμα. Μετά τον πόλεμο, ωστόσο, μια επιτροπή πανεπιστημιακών στο Freiburg του απαγόρευσε τη διδασκαλία, δικαίωμα το οποίο δεν πήρε πίσω μέχρι το 1949. Ένα χρόνο αργότερα έγινε ομότιμος καθηγητής.

Στα χρόνια που ακολούθησαν παρατηρείται μια μεταστροφή στη φιλοσοφία του γνωστή ως «στροφή» (die Kehre). Πράγματι, ο ίδιος ο Heidegger την χαρακτήρισε όχι ως μια στροφή στη δική του σκέψη (ή τουλάχιστον στον τρόπο σκέψης του και μόνο), αλλά ως μια στροφή στην Ύπαρξη. Τα βασικά στοιχεία της αλλαγής αυτής αναπτύσσονται στο δεύτερο μεγαλύτερο έργο του Heidegger, όπως θεωρείται σήμερα από πολλούς κριτικούς, με τίτλο «*Συνεισφορές στη φιλοσοφία*» (1936-1937).

Πέθανε στο Freiburg στις 26 Μαΐου 1976.

Τα κυριότερα έργα του είναι:

- «*Είναι και χρόνος*», (1927).
- «*Σημεία*», (1990),
- «*Η ανάλυση της [αριστοτελικής] φρονήσεως*» (1999),
- «*Η τελευταία συνέντευξη*» (1977)
- «*Γιατί μένουμε στην επαρχία;*» (1987)
- «*Η προέλευση της τέχνης και ο προορισμός της σκέψης*» (1987)
- «*Από την εμπειρία του στοχασμού*» (1987),
- «*Πραγματεία περί θανάτου*». (1981)
- «*Ο Χάιλντερλιν και η ουσία της ποιητικής δημιουργίας*». (1942)
- «*Το τέλος της φιλοσοφίας και η αποστολή της σκέψης*». (1978)
- «*Κτίζειν, κατοικείν, σκέπτεσθαι*»
- «*Ποιητικά κατοικεί ο άνθρωπος*»

Η ζωή και το έργο του Martin Heidegger όπως περιγράφονται στο παραπάνω απόσπασμα είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των εξής πηγών:

- *Stanford Encyclopedia of Philosophy* <http://plato.stanford.edu/entries/heidegger/>
 - <http://el.wikipedia.org/>
- (πηγή εικόνας: http://chatafrik.com/special/philosophers/martin-heidegger-men-of-ideas#.UsbD_fRdV8E)

Jean Piaget (1896-1980)

Ο Jean Piaget γεννήθηκε κοντά στη λίμνη Neuchâtel της Ελβετίας, στις 9 Αυγούστου του 1896. Ήταν το μεγαλύτερο παιδί του Arthur Piaget -καθηγητή Μεσαιωνικών Σπουδών στο πανεπιστήμιο- και της Rebecca Jackson -μιας σκληροπυρηνικής καλβινίστριας.

Από πολύ νωρίς εξεδήλωσε το ενδιαφέρον του για τη φύση και την αποκωδικοποίηση των μυστικών της. Στην ηλικία των 11 συγκεκριμένα -μαθητής ακόμα στο Neuchâtel σε Λατινικό γυμνάσιο- δημοσίευσε σε τοπικό περιοδικό της γενέτειράς του το παρθενικό του άρθρο για το σπουργίτι «αλμπίνο». Το σύντομο αυτό κείμενο θεωρείται η αρχή μιας λαμπράς επιστημονικής σταδιοδρομίας που αποτελείται από εξήντα τουλάχιστον βιβλία και εκατοντάδες άρθρα. Η ζωολογία μονοπώλησε το ενδιαφέρον του για τα επόμενα χρόνια. Στα 15 του είχε δημοσιεύσει πλείστες μελέτες για τα μαλάκια, ενώ τρία χρόνια αργότερα ξεκίνησε επισήμως τις σπουδές του στη Βιολογία που ολοκληρώθηκαν με τη διατριβή του «*Εισαγωγή στην οστρακολογία του Βαλέ*».

Μετά την αποφοίτησή του, σπούδασε φυσικές επιστήμες στο Πανεπιστήμιο του Neuchâtel, όπου απέκτησε το διδακτορικό του. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, δημοσίευσε δύο φιλοσοφικά δοκίμια τα οποία θεωρούσε ως «έργο εφηβείας», αλλά ήταν σημαντικό για τη γενική κατεύθυνση της σκέψης του.

Μετά από ένα εξάμηνο που πέρασε στο Πανεπιστήμιο της Ζυρίχης, όπου ανέπτυξε ένα ενδιαφέρον για την ψυχανάλυση, έφυγε από την Ελβετία για τη Γαλλία. Πέρασε ένας χρόνος που εργάστηκε στην Ecole de la rue de la Grange-aux-Belles ίδρυμα που δημιουργήθηκε από τον Alfred Binet διοικούμενο υπό τον De Simon ο οποίος είχε αναπτύξει με τον Binet ένα τεστ για τη μέτρηση της νοημοσύνης. Εκεί, τυποποίησε τα τεστ του Burt της νοημοσύνης και έκανε τις πρώτες πειραματικές μελέτες του για την ανάπτυξη του μυαλού.

Το 1921, έγινε διευθυντής σπουδών στο J.-J. Rousseau Institute στη Γενεύη, κατόπιν αιτήματος του Ed. Claparède. Το 1923, παντρεύτηκε την Valentine

Châtenay. Το ζευγάρι απέκτησε τρία παιδιά -Jacqueline, Lucienne και Laurent- των οποίων η πνευματική ανάπτυξη από την παιδική ηλικία μελετήθηκε από τον Piaget.

Διαδοχικά ή ταυτόχρονα, ο Piaget κατέλαβε αρκετές θέσεις: ψυχολογία, κοινωνιολογία και ιστορία της επιστήμης στην Neuchâtel 1925-1929, ιστορία της επιστημονικής σκέψης στη Γενεύη 1929-1939, το Διεθνές Γραφείο Εκπαίδευσης 1929-1967, ψυχολογία και κοινωνιολογία στη Λωζάννη 1938-1951, κοινωνιολογία στη Γενεύη 1939-1952, στη συνέχεια, τη γενετική και την πειραματική ψυχολογία 1940-1971. Το 1955, δημιούργησε και διηύθυνε μέχρι το θάνατό του το Διεθνές Κέντρο για τη Γενετική Επιστημολογία.

Οι έρευνές του στην αναπτυξιακή ψυχολογία και η γενετική επιστημολογία είχαν ένα μοναδικό στόχο: να μελετήσουν το πώς αποκτάται η γνώση. Η απάντησή του είναι ότι η ανάπτυξη της γνώσης είναι μια προοδευτική κατασκευή λογικά ενσωματωμένων δομών που αντικαθιστά η μια την άλλη σε μια διαδικασία ενσωμάτωσης των χαμηλότερων λιγότερο ισχυρών λογικών μέσων σε υψηλότερα και πιο ισχυρών μέχρι την ενηλικίωση. Ως εκ τούτου, η λογική και ο τρόπος σκέψης των παιδιών είναι, αρχικά, εντελώς διαφορετικές από εκείνες των ενηλίκων.

Το έργο του Piaget είναι γνωστό σε

όλο τον κόσμο και εξακολουθεί να αποτελεί έμπνευση σε τομείς όπως η ψυχολογία, η κοινωνιολογία, την εκπαίδευση, την επιστημολογία, την οικονομία και το δίκαιο. Τιμήθηκε με πολλά βραβεία και τιμητικές διακρίσεις σε όλο τον κόσμο.

Πέθανε στη Γενεύη στις 16 Σεπτεμβρίου του 1980.

Σημαντικότερα έργα του:

- «*Η Γλώσσα και η Σκέψη του Παιδιού*» (1923),
- «*Η παράσταση του κόσμου στο παιδί*» (1926),
- «*Η ηθική κρίση του παιδιού*» (1932)
- «*Ο σχηματισμός του συμβόλου στο παιδί*» (1945),
- «*Η ψυχολογία της νοημοσύνης*» (1947),
- «*Η ανάπτυξη της λογικής σκέψης από την παιδική ηλικία έως την εφηβεία*» (1955),
- «*Η Ψυχολογία του Παιδιού*» (1950),
- «*Στρονκτουραλισμός*» (1968),
- «*Γενετική επιστημολογία*» (1971).

Παλαιότερες ερμηνείες του όρου Φαινομενολογία

Ο όρος «φαινομενολογία» εισήχθη στη φιλοσοφική γραμματεία το 18ο αιώνα από το Λάμπερτ, για να δηλωθεί η διδασκαλία της αισθητής εμπειρίας, το πώς, ορισμένως, παρίστανται μέσα μας τα πράγματα, το πώς, δηλαδή, μέσω των αισθήσεων φαίνονται να είναι τα τελευταία αυτά. Ο Καντ, εξάλλου, στο πλαίσιο της διδασκαλίας της φαινομενολογίας ανέλυσε τη φαινομενική διάσταση των αισθητών πραγμάτων της εμπειρίας, κατ' αντιδιαστολή προς τον αприόρι χαρακτήρα των προϋποθέσεων της τελευταίας αυτής. Ο όρος «φαινομενολογία» χρησιμοποιήθηκε, επίσης, από το Χέγκελ εν σχέσει προς την ιστορική διαδρομή του πνεύματος. Η φαινομενολογία του πνεύματος, κατά το Χέγκελ, συνίσταται στην περιγραφή των διαφόρων φάσεων του πνεύματος κατά τα στάδια της ανάπτυξής του -από την κατώτατη βαθμίδα του, το στάδιο όπου το πνεύμα, έχοντας εκπέσει από την καθεαυτότητά του, αντιπαράκειται στην ύλη, έως την ανώτατη βαθμίδα, την κατάσταση του απολύτου, όπου, το πνεύμα, έχοντας ξεπεράσει όλες τις αντιθέσεις

του, επιστρέφει στον εαυτό του, γίνεται αυτόταρκος και, κατ' επέκταση, ως μη εξαρτώμενο από οτιδήποτε άλλο έξω από τον εαυτό του, καθίσταται ελεύθερο, για να πραγματοποιηθεί, έτσι, ο τελικός σκοπός της ιστορίας, που δεν είναι άλλος από την επίτευξη της απεριόριστης ελευθερίας του πνεύματος. Κατά τον 20ο αιώνα, ο όρος «φαινομενολογία» συνδυάστηκε αποκλειστικά σχεδόν με τη μέθοδο, την οποία εισηγήθηκε ο Χούσερλ. Η μέθοδος της φαινομενολογίας, κατά το Χούσερλ, συνίσταται στην περιγραφή των δεδομένων της συνείδησης σε ένα πρωτογενές και προεμπειρικό στάδιο, σε ένα στάδιο κατά το οποίο τα πράγματα αντιμετωπίζονται από τη συνείδηση όπως ακριβώς φαίνονται, ως καθαρά φαινόμενα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αναφορά της συνείδησης στις αιτίες που τα προκάλεσαν, ανεξάρτητα από συναφείς συναισθηματικές καταστάσεις της συνείδησης και από τις διαφόρου τύπου κρίσεις και αναλύσεις, με τις οποίες σε κάποια μεταγενέστερη φάση η συνείδηση τα συναρτά. Το αίτημα του Χούσερλ «πίσω

Η ζωή και το έργο του Jean Piaget όπως περιγράφονται στο παραπάνω απόσπασμα είναι αποτέλεσμα συνδυασμού των εξής πηγών:

- Jean Piaget Society: Society for the Study of Knowledge and Development
<http://www.piaget.org/aboutPiaget.html>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Jean_Piaget
- ΤΟ ΒΗΜΑ, ΔΕΝΑ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Κυριακή 30-6-2002
(πηγή εικόνας: <http://www.piaget.org/aboutPiaget.html>)

στα πράγματα» αυτό το νόημα έχει: να αποσυσχετίσει η συνείδηση τα δεδομένα της από συναισθηματικές καταστάσεις, κρίσεις, αναλύσεις και οποιεσδήποτε άλλες διαδικασίες, οι οποίες, πέφτοντας σαν σκιές πάνω σε εκείνα, την εμποδίζουν να τα δει καθαρά. Για το Χούσερλ, τα πράγματα -ως καθαρά φαινόμενα, ως υπάρξεις που υφίστανται όπως ακριβώς φαίνονται στη συνείδηση, ανεξάρτητα από κρίσεις, αναλύσεις, συναισθήματα κ.ά.- είναι ήδη εκεί ως ένας κόσμος προσυλλογιστικός και προεγνωσιολογικός, πριν δηλαδή η συνείδηση έλθει να τα συνδυάσει με τις αιτίες των, πριν τα αναλύσει, πριν τα κρίνει και τα εντάξει σε διάφορες ενότητες. Εν συνεχεία, πρώτα, μέσω της φαινομενολογικής αναγωγής και, κατόπιν, μέσω της ειδικτικής αναγωγής, η συνείδηση επιχειρεί να αχθεί στην θέα των ουσιών [Wesensschau], στη σύλληψη των σταθερών και αναγκαίων δομών των πραγμάτων, οι οποίες παραλληλίζονται, κατά το Χούσερλ, προς τις ιδέες του Πλάτωνος, των οποίων αντίγραφα και αναπαραστάσεις είναι τα φαινόμενα, τα πράγματα που συλλαμβάνουμε μέσω των αισθήσεων μας. Εκτός από το Χούσερλ, άλλοι φιλόσοφοι επίσης του 20ού αιώνα, όπως ο Σέλερ, ο Νικολάι Χάρτμαν, ο Χάιντεγκερ, ο Σαρτρ ή ο Μερλώ-Πο-ντυ, υιοθέτησαν τη διδασκαλία της φαινομενολογίας προσαρμόζοντάς την ο καθένας των στο δικό του φιλοσοφικό πρόγραμμα.

Η ιστορική αυτή αναδρομή περιέχεται στο λεξικό του Θ. Πελεγρίνη: «Λεξικό της φιλοσοφίας. Οι έννοιες, οι θεωρίες, οι σχολές, τα ρεύματα και τα πρόσωπα: Εξάγλωση ορολογία» Ελληνικά Γράμματα, 2009.

Μεγάλα στάδια γνωστικής εξέλιξης Jean Piaget

Τα στάδια αυτά τα οποία ο Piaget ονομάζει 'Μεγάλα στάδια της γνωστικής εξέλιξης' αναλύονται συνοπτικά παρακάτω.

- Στάδιο αισθησιοκινητικής νοημοσύνης (0-2 ετών): Στο στάδιο αυτό το παιδί δεν μπορεί να αναπαριστά και να σκέφτεται νοητικά, μπορεί όμως να χρησιμοποιήσει την όραση, την αφή και την ακοή του ώστε να αντιλαμβάνεται αντικείμενα στο χώρο. Το παιδί ενεργεί και αντιλαμβάνεται με βάση τη σταθερότητα του περιβάλλοντος χώρου, οποιαδήποτε αλλαγή λάβει χώρα σε αυτόν ανάγεται σε ερέθισμα της νοητικής και κατ' επέκταση της συναισθηματικής του κατάστασης (π.χ. ανασφάλεια, αγωνία κ.α.)
- Στάδιο προεγνωσιολογικής σκέψης (2-7 ετών): Είναι η περίοδος γέννησης του «εγώ», το στάδιο στο οποίο αρχίζει να δομείται η σκέψη σε άμεση συνάρτηση με τα αντιληπτικά αισθητήρια όργανα του παιδιού. Το παιδί αυτής της ηλικίας δυσκολεύεται να συντονίσει τις αντιλη-

πτικές του ικανότητες με τις διάφορες συνθήκες ώστε να συνθέσει στο μυαλό του μια τελική έννοια. Αντίθετα, καθηλώνει τη σκέψη του μόνο σε κάτι που βλέπει, ακούει και ψηλαφίζει σε μια δεδομένη χρονική στιγμή. Η παράσταση του αντικειμένου πρέπει να είναι άμεση καθώς η αντιληπτική του ικανότητα λειτουργεί κυρίως μέσω συμβόλων και εικονικών παραστάσεων. Η σκέψη τους αδυνατώντας να κινηθεί σε ένα μετασχηματικό συλλογισμό είναι ικανή να κρατήσει μόνο την αρχική και την τελική κατάσταση, αγνοώντας πλήρως τη σχέση αιτίου αποτελέσματος. Το παιδί βγάζει κάποιο συμπέρασμα για μια κατάσταση με βάση τα συναισθήματα που γεννιούνται τη χρονική στιγμή που τη βιώνει (χαρά = καλό, λύπη = κακό). Ωστόσο, η μονόπλευρη αυτή κατανόηση του χωρικού πλαισίου και των υλικών σωμάτων που το περιβάλλουν, αποτελεί θεμελιώδες στάδιο για το πέρας του παιδιού από την προεγνωσιολογική σκέψη σε αυτήν της λογικής και

0-2 ετών
Στάδιο αισθησιοκινητικής
νοημοσύνης

2-7 ετών
Στάδιο προεγνοιολογικής
σκέψης

7-11ετών
Στάδιο συγκεκριμένων
νοητικών λειτουργιών

11+ ετών
Στάδιο τυπικών
λειτουργιών

της κατανόησης των αντικειμενικών
όψεων της πραγματικότητας.

- Στάδιο συγκεκριμένων νοητικών λει-
τουργιών (7-11ετών): Στην ηλικία αυτή
παρατηρείται ραγδαία ανάπτυξη της
ικανότητας να σκέφτεται λογικά για
την επίλυση συγκεκριμένων προβλημά-
των. Στο στάδιο αυτό εμφανίζονται οι
συμμετρίες, η ικανότητα συλλογισμού
πάνω σε διατυπώσεις και υποθέσεις
έπειτα από λογική θεώρηση των δεδο-
μένων που του παρέχει το περιβάλλον
του. Στην ηλικία αυτή το συναίσθημα
εγκεντρικισμού, η επιδίωξη για αυτο-
νομία, η αναζήτηση ένταξης σε ομάδα
όπως επίσης η ανάγκη του να τραβήξει

το ενδιαφέρον και να ξεχωρίσει στο πε-
ριβάλλον, συντελούν σε μεγάλο βαθμό
στη διαμόρφωση των κοινωνικών τους
σχέσεων και κατ' επέκταση στη νοητι-
κή τους ανάπτυξη.

- Στάδιο τυπικών λειτουργιών (11+
ετών): Στο στάδιο αυτό συντελείται η
ανάπτυξη της λογικής σκέψης, βελτι-
ώνεται η ικανότητα για κατανόηση και
ερμηνεία, επιτυγχάνεται η κατάκτηση
της αφηρημένης σκέψης. Οι γνωστικές
δομές του παιδιού φτάνουν στο μεγα-
λύτερο στάδιο ανάπτυξης και κατ' επέ-
κταση καθίσταται ικανό να κάνει логи-
κούς συλλογισμούς για όλα τα είδη των
προβλημάτων.

η. βία σε

Φ. Μπαλφούσια, Α. Στανίτσα, «Χώρος και παιδί: Φαινόμενα δράσης-αντίδρασης, ερευνητική προσέγγιση σε
μονάδες παιδικής προστασίας», σελ. 19-21
(πηγή εικόνων: <http://www.pinterest.com/pin/165577723773638603/>)

Βιβλιογραφία

- Heidegger, Martin: «Είναι και Χρόνος», τόμος πρώτος, Αθήνα: Εκδόσεις Δωδώνη, Μάιος 1998. (Τίτλος πρωτοτύπου: «*Sein und Zeit*», 1927).
- Giedion, Sigfried: «*Space, Time and Architecture: the growth of a new tradition*». Cambridge, Massachussetts, Harvard University Press, 1941, 5th edition 1965.
- Gombrich, Sir Ernst Hans Josef Gombrich: «*Το χρονικό της τέχνης*», Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2008.
- Lyotard, Jean-François: «*Φαινομενολογία*». Μετάφραση Ιουλιέττα Ράλλη-Καίτη Χατζηδήμου, Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή, 1985 (Τίτλος πρωτοτύπου: «*La Phénoménologie*»).
- Merleau-Ponty, Maurice: «*Η αμφιβολία του Σεζάν: Το μάτι και το πνέυμα*». Μετάφραση Αλέκα Μουρίκη, Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1991 (Τίτλος πρωτοτύπου: «*L'Oeil et l'Esprit: Sens et non-sens*»).
- Merleau-Ponty, Maurice: «*Προοίμιο στη Φαινομενολογία της Αντίληψης*». Μετάφραση Φώτης Καλλίας, Αθήνα: Εκδόσεις Έρασμος, 1977.
- Merleau-Ponty, Maurice: «*Σημεία*». Μετάφραση Γιώργος Φαράκλας, Επίμετρο Αλέκα Μουρίκη, Αθήνα: Εκδόσεις Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», 2005.
- Merleau-Ponty, Maurice: «*Phenomenology of Perception*». Translated from the French by Colin Smith, London: Routledge, 2005 (Τίτλος πρωτοτύπου: «*Phénoménologie de la Perception*»).
- Pallasmaa, Juhani: «*The eyes of the skin: Architecture and the Senses*». Great Britain: John Wiley & Sons, 2005.
- Sokolowski, Robert: «*Εισαγωγή στη Φαινομενολογία*». Πάτρα: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Πατρών, 2003.
- Zevi, Bruno: «*Η Μοντέρνα γλώσσα της αρχιτεκτονικής*». Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη, 1986 (τίτλος πρωτοτύπου: «*Storia dell'architettura moderna*»).

- Κονταράτος Σάββας: «*Η εμπειρία του αρχιτεκτονημένου χώρου και το σωματικό σχήμα*», Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη,
- Ν. Αυγελής: «*Μαθήματα Φιλοσοφίας, Ορθολογισμός και Εμπειρισμός*». Θεσσαλονίκη: Πανεπιστημιακά μαθήματα, 1977.
- Φιλοσοφικό Κοινωνιολογικό Λεξικό Εκδόσεις Κ.Καπόπουλος.

Αρθρογραφία

- Λαζαρίδης, Χριστόφορος: «*Νους και σώμα: Μία φιλοσοφική προσέγγιση*». 'Greekarchitects', 8 Δεκεμβρίου 2011.
- Μανδηλαρά, Τίνα: «*Η ενσαρκωμένη ύπαρξη*». Το Βήμα, 14 Ιανουαρίου 2001.
- Πετράς, Τσαμπίκος: «*Η επίκτητη νόσος του αρχιτέκτονα*», 'Greekarchitects', 29 Δεκεμβρίου 2013.

Διαδικτυακές Πηγές

- <http://www.aegean.gr/> (Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας)
- https://bearspace.baylor.edu/Scott_Moore/www/essays/Husserl.html.
- <http://www.wikipedia.org/>
- http://www.philosophos.com/philosophical_connections/profile_115.html
- <http://www.greekarchitects.gr/>
- <http://www.gadflymagazine.com/in-there-out-here-the-book-of-creation-and-phenomenology/>

- <http://danrhys.com/projects/simon/blog/?p=348>
- <http://www.ijdesign.org/ojs/index.php/IJDesign/article/view/1062/537>
- http://www.personal.psu.edu/mws5098/blogs/phil204/2007/09/merleauPontys_critique_of_the.html
- [AC%20%CE%BC%CE%B5%20%CF%84%CE%BF%20%CE%98%CE%AD%CE%BC%CE%B1/merleauPontys_critique_of_the.html](http://www.personal.psu.edu/mws5098/blogs/phil204/2007/09/merleauPontys_critique_of_the.html)
- <http://ebookbrowse.net/research-thesis-body-senses-and-architecture-pdf-d188917372>

Διατριβές

- Viljoen, Marga: «*The body as inhabitant of built space: the contribution of Maurice Merleau-Ponty and Don Ihde*». University of Pretoria: Faculty of Humanities, October 2009.
- Μωραΐτης, Κωνσταντίνος: «*Το Τοπίο, Πολιτιστικός προσδιορισμός του τόπου*». Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα 2012, τόμος Ι.

Σπουδαστικές ερευνητικές εργασίες

- Κατσαρού Στέλλα: «*Η ανισορροπία των αισθήσεων ως πολιτισμικό γνώρισμα των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών: Προεκτάσεις στην αρχιτεκτονική και το χώρο*». Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ακαδημαϊκό Έτος 2009-2010.
- Μπαλφούσια Φραντζέσκα, Στανίτσα Αυγούστα: «*Χώρος και παιδί: Φαινόμενα δράσης-αντίδρασης, ερευνητική προσέγγιση σε μονάδες παιδικής προστασίας*». Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ακαδημαϊκό Έτος 2011-2012.
- Πετράς Τσαμπίκος, Φάρκωνας Ιωάννης: «*Η οπτική εμμονή και η διεύρυνση της πολιτιστικής προσβασιμότητας. Μουσειακοί Χώροι για άτομα μειωμένης όρασης*». Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Ακαδημαϊκό Έτος 2007-2008.

Ευχαριστώ τον καθηγητή μου κ. Κων/νο Μωραΐτη για την πολύτιμη βοήθεια και καθοδήγηση.

ΕΜΠ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

